

**«Канадознавство»**  
*Серія заснована у 2018 р.*



Міністерство освіти і науки України  
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Центр українських канадських студій Манітобського університету

**КАНАДОЗНАВСТВО:  
суспільство,  
культура,  
МОВА**

*Колективна монографія*

Луцьк  
Вежа-Друк  
2019

Ministry of Education and Science of Ukraine  
Lesya Ukrainka Eastern European National University

Centre for Ukrainian Canadian Studies at the University of Manitoba

**CANADIAN STUDIES:  
Society,  
Culture,  
Language**

*Collective Monograph*

Lutsk  
Vezha-Druk  
2019

УДК 32+304+80(71:477)(08)+908(71:477)(08)

К 19

*Рекомендовано до друку вченою радою  
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки  
(протокол № 4 від 28 березня 2019 року)*

**Рецензенти:**

д-р педагог. наук, проф. **Лілія Морська**  
(Львівський національний університет імені Івана Франка)  
д-р філол. наук, проф. **Ганна Приходько**  
(Запорізький національний університет)  
д-р політ. наук, проф. **Анатолій Худолій**  
(Національний університет «Острозька академія»)

**Авторський колектив:** Наталія Гошилик, Мар'яна Себій, Ірина Братко, Тетяна Білушак, Наталія Одарчук, Тетяна Мірончук, Світлана Гончарук, Людмила Марчук, Ірина Калиновська, Галина Бачинська, Оксана Вербовета, Валерій Полковський, Ірина Кобякова, Світлана Швачко, Наталія Єфремова, Еліна Коляда, Леся Малімон, Діана Лепка.

**Канадознавство: суспільство, культура, мова** [Текст]: кол. моногр. = **Canadian Studies: Society, Culture, Language** [Text]: Collective Monograph. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – 152 с.

К 19

ISBN 978-966-940-241-7

У міжнародній колективній монографії вміщено найновіші українсько-канадські суспільно-політичні, культурно-освітні та філологічні дослідження в галузі сучасного канадознавства. Це другий випуск серії «Канадознавство», заснованої у 2018 р. Центром канадознавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк).

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів факультетів міжнародних відносин, іноземної філології, історії, політології та національної безпеки, філології й журналістики, педагогічної освіти й соціальної роботи, для працівників осередків канадознавства в Україні, авторів українських студій у Канаді, а також усіх, хто цікавиться канадознавством, українсько-канадською співпрацею в різних сферах.



**Монографія видається за підтримки  
Центру українських канадських студій  
Манітобського університету (м. Вінніпег, Канада)**

УДК 32+304+80(71:477)(08)+908(71:477)(08)

© Центр канадознавства СХУ імені Лесі Українки  
(м. Луцьк), 2019

© Автори, текст, 2019

© Малімон Анастасія, ілюстрації, 2019

ISBN 978-966-940-241-7

# З М І С Т

<b>Вступне слово</b>	<b>6</b>
<b>Суспільно-політичні виміри канадознавства</b>	<b>9</b>
Концептуальний стиль Прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо	10
Гендерна політика Канади: цивілізаційний шлях розвитку суспільства	20
Популяризація історико-культурної спадщини української діаспори в Канаді	34
<b>Культурно-освітні аспекти канадознавства</b>	<b>44</b>
Світоглядні чинники формування інуктитуту та сучасні виклики мові канадських інуїтів	45
Канадські колискові як фрагмент мовної картини світу	59
Українська ментальна лексика в канадських виданнях	69
<b>Філологічні студії канадознавства</b>	<b>81</b>
Канадські топоніми як засіб збереження національної ідентичності українців	82
Особливості українських антропонімів Канади (на матеріалі словника Ф. Богдана)	94
Образ Канади в українській радянській літературі	106
Спадщина Кобзаря від Торонто до Києва: категорія неґації	117
Лінгвальна об'єктивація світу речей в романі Маргарет Лоренс «Кам'яний ангел»	128
Амбівалентність роману Джорджа Риги «Голодні гори»	140
<b>Післяслово</b>	<b>150</b>

# ВСТУПНЕ СЛОВО

Ця книга виникла із зацікавленості сучасних інтелектуалів України та Канади, опертої на досвід співучасті у вже написаному, виданому, обговореному та осмисленому. Плин смислів розгортає діалог науковців різними напрямками, локаціями та різними мовами.

Віднаходженню спільної понятійної мови сприяє активний розвиток канадознавчих студій в Україні. З 2010 р. центри канадознавства (Центр канадських студій імені Рамона Гнатишина при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Центр канадознавства Національного університету «Острозька академія», Центр канадознавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки в Луцьку) систематично проводять семінари, симпозіуми, конференції, конгреси, мета яких покликана скоординувати та узгодити канадознавчі дослідження в Україні, згуртувати науковців, які працюють в різних українських університетах, налагодити співпрацю з канадознавцями Європи, Канади, світу.

За роки незалежності України значну зацікавленість у розвитку українсько-канадських зв'язків в освітній сфері виявили Саскачеванський, Альбертський, Манітобський університети Канади. Участь науковців цих університетів в конференціях, обмінних програмах підживлює та стимулює розвиток канадознавства в Україні. Нещодавно бібліотеки університетів України (в Острозі, Чернівцях, Луцьку, Кременці, Дніпрі, Черкасах, Рівному, Києві) поповнилися

канадознавчою літературою, надісланою з Канади<sup>1</sup>, що є додатковим поштовхом для розвитку канадознавчих студій в Україні.

Тож ця міжнародна колективна монографія яскраво відображає еволюційне прагнення у послідовних зусиллях віднайти неперервність істини, заповнюючи прогалини в малодосліджених сферах канадознавства (англ. *Canadian Studies*, часто вживається синонімічно з *канадські студії* чи *канадознавчі студії*). Окремих наукових видань з цієї проблематики ще до минулого року в Україні загалом не існувало.

Пропонована монографія є другим випуском серії «Канадознавство», ініційованої Центром канадознавства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк). Її видання здійснюється за підтримки Центру українських канадських студій при Манітобському університеті (м. Вінніпег, Канада).

Перший випуск серії вийшов друком минулого 2018 р. трьома книгами, дві з яких написані українською мовою, третя – англійською, що дало змогу збільшити коло читачів і привернути увагу до розвитку канадознавства в Україні<sup>2</sup>.

Основні твердження й висновки першої колективної монографії, на які опираються співавтори нового видання:

- канадознавство – новий, престижний і перспективний напрям, який неухильно розвивається в Україні;
- канадознавство необхідно розуміти не лише як дисципліну, спрямовану на вивчення Канади, але й як дисципліну, об'єктом якої є наукові дослідження українсько-канадських зв'язків у різних сферах;
- найбільш пріоритетними напрямками канадознавчих досліджень в Україні є суспільно-політичні, історичні, соціально-економічні, культурно-освітні й філологічні студії;
- видавниче втілення наукових напрацювань, відображаючи найновіші дослідження з канадознавства, слугують його розвитку та популяризації.

---

<sup>1</sup> Варто акцентувати на зусиллі громади Едмонтона, яка тільки торік понад чотириста разів надсилала підбірки актуальних видань в Україну.

<sup>2</sup> Автори монографії мали змогу обговорити та апробувати власні напрацювання під час Міжнародного конгресу з канадознавства, який відбувався впродовж 21–24 червня 2018 р. на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Це згуртувало науковців з України та Канади, сприяло обміну досвідом, активувало співпрацю.

Такий підхід творчо реалізований у виданні другої колективної монографії, в якій представлено багатовимірність суспільно-політичних, культурно-освітніх та філологічних студій канадознавства.

Автори монографії сподіваються, що проблематика, висвітлена в новому випуску серії, знайде свого зацікавленого читача, визначить простір майбутніх осмислень. Структурно розвідка охоплює дослідження концептуального стилю Прем'єр-міністра Канади Джастіна Трюдо, вивчення гендерної політики та популяризації історико-культурної спадщини української діаспори в Канаді, аналіз світоглядних чинників формування інуктитуту та сучасних викликів, що постають перед мовою канадських інуїтів, осмислення канадських коліскових, української ментальної лексики в канадських виданнях, канадських топонімів й антропонімів, аналіз англомовної літератури Канади.

До творення монографії залучено науковців з різних університетів України (Луцька, Львова, Івано-Франківська, Кам'янця-Подільського, Києва, Тернополя, Сум) та Канади (Сейнт-Альберт), що виявляє неусувне зацікавлення канадознавчою проблематикою наукової спільноти. Маємо надію, що вона ширитиметься й іншими освітніми закладами України, що дозволить їм долучитися до мейнстрімних напрямків досліджень у світі.



*The Just Society will be one in which all of our people will have the means and the motivation to participate. The Just Society will be one in which personal and political freedom will be more securely ensured than it has ever been in the past. The Just Society will be one in which the rights of minorities will be safe from the whims of intolerant majorities...*  
**Pierre Elliott Trudeau**

*Справедливе суспільство буде таким, коли всі люди матимуть засоби й мотивацію для участі. Справедливе суспільство буде таким, коли особиста і політична свобода буде забезпечена надійніше, ніж будь-коли в минулому. Справедливе суспільство буде таким, коли права меншин будуть захищені від примх нетерпимої більшості...*  
**П'єр Еліот Трюдо**

# Розділ I

## СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ВИМІРИ КАНАДОЗНАВСТВА



# КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА КАНАДИ ДЖАСТІНА ТРЮДО

*Наталія Гошилик, Мар'яна Себій*

Актуальність питання стилю мовця (зокрема політика) зумовлена значним проникненням політичної тематики як у медіадискурс, так і в повсякденне життя. Специфіка політичного дискурсу визначає його варіативність (повинен забезпечити зрозумілість широкому загалу, водночас задіювати професійні терміни, оперувати абстрактними поняттями), певну імпліцитність, використання імперативних гасел та ін. Мовні засоби політичного дискурсу покликані пропагувати різноманітні ідеї, суб'єктивні точки зору, переконувати, інформувати, нав'язувати думки, творити імідж політичного діяча, встановлювати зв'язок між політиками та мешканцями країни, виборцями.

За Р. Коен, *концептуальний стиль мовця* – складне утворення, яке поєднує когнітивні стилі особистості, принципи відбору мовних засобів, організацію мовлення, ставлення до себе та навколишнього середовища (Cohen 1969, 832) (*Переклад Н. Г. – Прим. ред.*). На основі мовознавчих досліджень, які враховували психологічні та соціальні аспекти особистості, дослідниця виокремила два основні концептуальні стилі: аналітичний та реляційний.

Ці стилі різняться підбором мовних засобів та організацією мовлення, моделями побудови стосунків та поведінки в соціумі, формуванням цінностей та системи вірувань. Р. Коен стверджує, що

аналітичний концептуальний стиль притаманний людям, які виростили в сім'ї з чітким розподілом обов'язків і постійним впливом оточення на мисленнєві здібності індивіда. Натомість реляційний концептуальний стиль більш характерний для людей, які походять із сімей, де обов'язки не закріплені за членами сім'ї і виконуються не систематично. Незважаючи на те, що з часом особистості з переважаючим одним концептуальним стилем можуть набувати певних рис іншого концептуального стилю, цілковитий перехід до іншого стилю є практично неможливим, оскільки вікова незмінність є однією з ключових рис концептуального стилю (Cohen 1969, 828–856).

Існують розмаїті класифікаційні системи, використовувані психологами. Однією з підстав для класифікації є концептуалізація, яка ґрунтується на двох ключових параметрах: *конкретність / абстрактність*. Водночас ці параметри є концептуально диференційованими. Очевидно, що концептуальна диференціація пов'язана з різним рівнем абстрагування та конкретизації.

*Концептуальний стиль мовця – складне утворення, яке поєднує особистісні стилі особистості, принципи відбору мовних засобів, організацію мовлення, ставлення до себе та навколишнього середовища.*

Конкретна концептуалізація передбачає те, що особистість сприймає інформацію, прив'язуючи її до просторових і часових вимірів джерела інформації, що може призводити до її спотворення. Абстрактна концептуалізація зумовлює засвоєння інформації в контексті, відтак її трансформацію відповідно до загальних понятійних схем, через що інформація стає доступнішою для використання. На основі абстрактної концептуалізації формується категоризація явищ та процесів: узагальнені образи дійсності з виокремленням важливих рис, зв'язків, відношень. Тож конкретність, зазвичай, властива особистостям із реляційним концептуальним стилем, абстрактність – із аналітичним (Каліщук 2017).

Ще одним важливим критерієм розмежування концептуальних стилів, згідно з дослідженнями Р. Коен, є чутливість до глобальних чи локальних характеристик (Cohen 1969). Особам з реляційним концептуальним стилем більш притаманні глобальні характеристики мовлення. Особам з аналітичним концептуальним стилем – локальні характеристики. Проаналізувавши лексичні, стилістичні,

психолінгвістичні характеристики, можна визначити, який з двох головних концептуальних стилів, аналітичний чи реляційний, більш притаманний тій чи тій особистості.

На основі аналізу використання мовцями дискурсивних маркерів, концептуальним профілем яких є позначення локального або глобального відношення між сегментами дискурсу, можна дійти певних висновків. Задіявши класифікацію параметрів концептуальних стилів Д. Каліщука (Каліщук 2017), можна визначити домінуючий концептуальний стиль Дж. Трюдо.

*Серед параметрів реляційного концептуального стилю:* глобальність (чутливість до глобальних характеристик); афективність; експресивність; гуманістична спрямованість; соціоцентричність; соціальна інтеграція; орієнтування на зміст; індуктивність; концентрація уваги на людях; лояльність; залежність від сім'ї в дорослому віці; відносини є важливими; конкретність (переважне вживання візуальних та тактильних символів); тяжіння до синонімічності; частотне вживання евфемізмів; незосередженість на темі; короткі речення; незавершені (неповні) речення, збіднений синтаксис; активне вживання сполучників.

*Серед параметрів аналітичного концептуального стилю:* локальність (чутливість до вибіркової характеристик); когнітивність; стриманість; технічна спрямованість; егоцентричність; соціальне відчуження; орієнтування на форму; дедуктивність; концентрація уваги на речах; обов'язок; відсутність бажання залежати від сім'ї; відносини є не надто важливими; абстрактність (неактивне задіяння візуальних і тактильних символів); середньостатистичне вживання синонімів; помірне використання евфемізмів; зосередженість на темі; речення різної довжини; завершені речення (повні), правильно побудовані речення; помірне вживання сполучників.

Оскільки політичний дискурс здатен впливати, то доречно розглянути сугестивні стратегії того чи того політика як маркер концептуального стилю. Сугестивні стратегії визначають як сукупність емоційно забарвлених засобів вербального і невербального впливу на людину, які вживаються, щоб спонукати людину до певних дій або викликати в неї певний емоційний стан (Боть, 2008, 103). Синонімічним до поняття *сугестія* є поняття *навіювання*. Обидва явища є неухильно наявними в політичному дискурсі будь-якого політичного діяча і

використовуються, щоб вплинути на аудиторію, переконати у правильності власних суджень, спонукати до дій тощо.

С. Романюк окреслює основні тактики, за допомогою яких реалізуються сугестивні стратегії:

- створення атмосфери довіри, доброзичливості: використання займенників *you, your, yours*, емотивно-оцінної лексики, скорочених конструкцій;
- ототожнення мовця з адресатом мовлення (Романюк 2009, 235-242).

Засоби сугестії традиційно розмежовують на текстові (шрифт, графіка, форма викладу матеріалу) та мовленнєві.

Мовленнєві засоби сугестії відповідно поділяються на:

- вербальні (лексеми, фрази);
- невербальні (міміка, жести, постава, особливості поведінки мовця);
- паралінгвістичні (висота, тон, тембр голосу) (Шевченко 2015, 215).

*Сугестивні стратегії визначають як сукупність емоційно забарвлених засобів вербального і невербального впливу на людину, які вживаються, щоб спонукати людину до певних дій або викликати в неї певний емоційний стан.*

Вербальні засоби реалізації сугестії актуалізуються з огляду на обрану тему. Т. Ковалевська зазначила, що існують три основні тактики реалізації сугестивної стратегії, які можна простежити на лексичному рівні: процеси опущення, узагальнення та викривлення інформації.

Опущення інформації зумовлює використання:

- віддієслівних іменників (номіналізація);
- пасивного стану дієслова;
- абстрактних і неспецифічних найменувань, які можуть бути неоднозначно сприйняті;
- компаративно-суперлативних конструкцій (Ковалевська, 2008, 9).

Використання віддієслівних іменників та герундію зміщує увагу з процесу виконання дії на його статичність, відповідно сповільнює динамічність мовлення. Так, у фрагменті політичної промови Дж. Трюдо («*And make no mistake: we have had many failures, from the internment of Ukrainian, Japanese and Italian Canadians during the World Wars; to our turning away boats of Jewish and Punjabi refugees; to the*

*shamefully continuing marginalization of Indigenous Peoples»*) неодноразово простежується явище номіналізації за допомогою віддієслівних іменників *failures*, *internment* та форм герундію *turning away* та *continuing*.

Використання пасивного стану дієслова зумовлює концентрацію уваги не на виконавцеві дії, а на самому процесі, що дозволяє уникати відповідальності, критики політично різких висловлювань (*future voters are given an active role in the decision-making processes*). Зазвичай, Дж. Трюдо у своїх політичних промовах вдається уникати пасивних конструкцій, використовуючи особовий займенник *we* на позначення виконавця дії. Таким чином політик ототожнює себе із громадянами держави та владними структурами, відповідальними за виконання тієї чи тієї дії, прийняття певного рішення: *«And we will do so because it's the right thing to do, for our environment and our economy, and as part of the global community»*.

Аналіз політичного дискурсу Дж. Трюдо виявив активне використання абстрактних найменувань. Так, у промові політика (*«Compassion, acceptance, and trust; diversity and inclusion – these are the things that have made Canada strong and free»*) поняття *compassion*, *acceptance*, *trust*; *diversity* та *inclusion* вжито в контексті відкритої міграційної політики Канади, що вказує на толерантне, лояльне ставлення до біженців та іммігрантів.

Задіяння компаративно-суперлативних конструкцій без визначеного актуального підтвердження таких порівнянь дає нечітке уявлення про об'єкт висловлювання, тому певною мірою говорить про популізм мовця: *«You are the most educated, most connected, and most diverse generation that this country has ever seen; ...this really is one of the most sustainable, progressive trade agreements in the world»*. Такі лексеми як *ever*, *really*, *in the world* підкреслюють упевненість мовця в тому, про що він говорить, проте надмірне нагромадження таких маркерів у тексті може стати сигналом до появи недовіри в аудиторії.

Більшість випадків вживання компаративно-суперлативних конструкцій у політичному дискурсі Дж. Трюдо є обґрунтованими: *«These businesses support carbon pricing because they know that – when it is done well – it is the most effective way to reduce emissions while continuing to grow the economy»*.

Процес узагальнення інформації відбувається через заміну загального явища певним одиничним елементом з його категорії. Цей процес зумовлює вживання:

- універсальних квантифікаторів (відсутність локально-темпоральних обмежень);
- модальних операторів можливості / необхідності;
- інтенсифікаторів.

Вживання універсальних квантифікаторів призводить до ефекту втрати чіткості ідентифікації (*held opposing views about everything*), невизначеності часово-просторових рамок («*Whenever, or wherever, a few seek to threaten those who look, or dress, or pray differently*») та категоричності висловлювань. Поширеними є квантифікатори спільності: *every, everywhere, everyone, everybody, everything, only, always, any, no one, all, never*. Чи їх поєднання: «*We don't hesitate to share our values **whenever and wherever** we see opportunities*».

Характерним для Дж. Трюдо є висловлювання *each and every* для підсилення ефекту узагальнення інформації: «*You can't be an effective Member of Parliament if you're not doing those things each and every day... We see it in our communities each and every day... The hard work of change begins with each and every one of us...*».

Категоричність висловлювань політика виражена за допомогою лексеми **never**, підкреслена сполучуваністю з лексемою **vow**: «*And it is my hope that in talking about these injustices, vowing to **never** repeat them, and acting to right these wrongs, we can begin to heal; we vow to **never** forget the harm we have caused you and vow to renew our relationship*». Водночас політик категоризує ефект, вживаючи в межах однієї синтаксичної одиниці одночасно кілька універсальних квантифікаторів, які вказують на єдиноправильне рішення чи визначений перебіг подій. Наприклад: «*when our shared focus should have always been on creating prosperity and opportunity for everyone*».

*Процес узагальнення інформації відбувається через заміну загального явища певним одиничним елементом з його категорії і зумовлює вживання універсальних квантифікаторів (відсутність локально-темпоральних обмежень), модальних операторів можливості / необхідності, інтенсифікаторів.*

Активне використання дієслів на позначення необхідності, зобов'язання, обов'язковості виконання певної дії вказує на бажання мовця підвести аудиторію до розуміння безальтернативності дії. Дієслова *should, must, need to, have to, ought to* є модальними операторами необхідності. Їх вживання допомагає мовцю досягти запланованого результату, тобто звузити варіативність можливих поведінкових моделей адресата.

Цікавим в контексті теми є уривок із промови Дж. Трюдо: «*All of these things demand real, positive action – action that must include the full recognition and implementation of Indigenous rights. We need to get to a place where Indigenous Peoples in Canada are in control of their own destiny, making their own decisions about their future*». Ефект нав'язування необхідності, окрім модальних операторів, підкріплений використанням лексеми *demand*, повторенням лексеми *action* у поясненні та лексем *decision, in control of* для підтвердження обов'язковості прийняття рішення.

Процес узагальнення інформації реалізується і через залучення інтенсифікаторів – лексичних одиниць, які підсилюють значення інтентовування та збільшують вплив на адресата.

Інтенсифікатори поділяють на такі групи:

- істинності (really, it's true...);
- впевненості у висловленні (surely, for sure, of course, no doubt, undoubtedly, confident...);
- надання сили основному дієслову (do, absolutely...);
- посиленого підтвердження (absolutely, certainly...).

Дж. Трюдо використовує у своїх промовах значну кількість інтенсифікаторів, серед яких переважають інтенсифікатори впевненості у висловленні: «*Our task, surely, is to take what our parents' generation built and transform it into a trade agreement fit for the 21<sup>st</sup> century; Of course, this kind of profound, societal change can seem overwhelming, and lead us to wonder where even to begin*» (Промови Дж. Трюдо 2018).

Політик неодноразово залучав й такі дієслова для підтвердження впевненості у сказаному, як *to make sure* («*We make sure that the benefits of trade reach our citizens*»), *to be sure* («*I'm sure there are a few of you in the audience who...*»), *to ensure* («*...and so will ensure that gender equality is a priority through everything the G7 does this year*») і *to assure* («*I can*



*assure Canadians that we will be working closely together in the days ahead»).*

Інтенсифікатори істинності політик використовує, щоб довести правдивість сказаного («*This is true of Canada's young people, and it is especially true of Indigenous youth*»), викликати довіру («*So take a second. Look around and really take in this moment. You are all a part of history*»). Окрім того, як зв'язковий елемент між двома контраверсійними висловлюваннями, щоб послабити негативну зумовленість одного з них («*It's fine in the abstract to say free trade brings greater prosperity. That is true. But each individual circumstance is different*»).

Інтенсифікатори посиленого підтвердження та надання сили основному дієслову політик вмонтовує у промови лише тоді, коли прагне наголосити на правдивості сказаного, підтвердити наміри, запевнити аудиторію: «*...we know that when we do build strong and resilient relationships – when we give Canadian businesses more opportunities to succeed – they will succeed*».

*Прем'єр-міністр Канади, як і будь-який інший політичний діяч, свідомо чи несвідомо вдається до використання сугестивних стратегій, тактик та прийомів впливу на аудиторію.*

Інтенсифікатори вказують на експресивність мовця, а це, за класифікацією маркерів концептуальних стилів Д. Калішук, визначає схильність політика до задіяння реляційного концептуального стилю.

Т. Ковалевська виявляє викривлення інформації у:

- пресупозиції (наявності певного апріорного змісту, комплексу попередніх базових знань);
- «читанні думок» (обізнаності мовця у почуттях, думках, настроях аудиторії: «*you know*», «*you are aware of*», «*you wouldn't allow...*»);
- вмотивованих командах (заміні імперативних форм конструкціями на кшталт: «*It's time to do sth*», «*It's high time to...*» (Ковалевська 2008, 9).

Політичні промови Дж. Трюдо лише зрідка виявляють процес викривлення інформації. Пресупозицією є усвідомлення мовцем того, що адресат розуміє, про що йтиме мова, дещо обізнаний з темою бесіди. Зокрема: «*It's too late to avoid catastrophe, they say. Or the only way to*

*avoid catastrophe is to abandon economic growth*». Політик двічі акцентує на катастрофі, не конкретизуючи, про яку саме катастрофу йдеться. Однак з контексту, під час обговорення наслідків глобального потепління, аудиторія розуміє, що мова ведеться про екологічну катастрофу, зумовлену змінами кліматичних умов.

Досить часто в текстах політичних промов Дж. Трюдо трапляються такі лексичні маркери «читання думок», як *as you know* («**As you know**, a few things changed since we last met»); «**You know**, I'm pretty confident that we're breaking records here on Parliament Hill») та *you wouldn't allow* («All of us here **will never allow** Canadians the chance to fear that...»).

Прем'єр-міністр Канади Дж. Трюдо неодноразово використовував вмотивовані команди, що є дієвим політичним прийомом. Однією із найпоширеніших лексичних одиниць реалізації вмотивованої команди є вислів *it's (high) time*: «**But it's time for us**, as leaders in politics and business, to step up. **It's time to get real** about the challenges facing the middle class, and those working hard to join it. Whether your goal is to build a successful company, or lead a respected and effective government, **it's time to realize that the old approaches don't work anymore**». Задіюючи замість наказового способу, який відверто закликає до певної дії, таку завуальовану наказову форму, політик водночас підкреслює необхідність виконання певної дії і закликає до її виконання у ненав'язливий спосіб.

Процес викривлення інформації не вмотивує подання завчасно неправдивої чи недостовірної інформації, лише зумовлює її висвітлення з точки зору мовця. Це доволі поширений політичний прийом.

Прем'єр-міністр Канади, як і будь-який інший політичний діяч, свідомо чи несвідомо вдається до використання сугестивних стратегій, тактик та прийомів впливу на аудиторію. Проаналізувавши вживання Прем'єр-міністром Канади Дж. Трюдо сугестогенів реалізації тактик опущення, узагальнення та викривлення інформації, можна стверджувати, що поодинокі використання пасивних конструкцій, абстрактних неспецифічних найменувань, як і частотне задіяння компаративно-суперлативних конструкцій, універсальних квантифікаторів, прийому «читання думок» та вмотивованих команд виявляють експресивну, емоційно-забарвлену лексику. Експресивність мовця вказує на реалізацію політиком реляційного концептуального стилю.

- Боть, Людмила. 2008. «Дотримання принципу ввічливості в директивних мовленнєвих актах». *Вопросы духовной культуры. Филологические науки. Культура народов Причерноморья*. 144: 102–106.
- Калішчук, Діана. 2017. «Концептуальні стилі англійських політиків (на матеріалі політичного дискурсу президентів Дж. Буша мол., Б. Обами)». Дисертація. Запорізький національний університет.
- Ковалевська, Тетяна. 2008. *Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування*: монографія. Одеса: Астропринт.
- Романюк, Світлана. 2009. «Комунікативні стратегії і тактики реалізації сугестивного впливу в дискурсі американської комерційної реклами». *Психолінгвістика*: збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди. 235–242.
- Шевченко, Ольга. 2015. «Національні особливості вербальної і невербальної комунікативної поведінки». *Лінгвокультурний дискурс у парадигмі професійної освіти*: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 215–221.
- Cohen, Rosalie A. 1969. «Conceptual Styles, Culture Conflict, and Nonverbal Tests of Intelligence» in *American Anthropologist*. 71: 5. 828–856.
- Justin Trudeau, Prime Minister of Canada. 2018. *Speeches by Prime Minister Justin Trudeau*. <https://pm.gc.ca/eng/news/speeches/>

# ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА КАНАДИ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

*Ірина Братко*

Виокремлення проблеми гендерної рівності в аспекті проблематики соціального характеру відбувалося протягом усього ХХ ст. Соціальний вимір та особливості статевої приналежності до певної соціальної групи, соціальна роль чоловіків та жінок у суспільстві вимагали аналізу особливостей мислення, поведінки, ролі у суспільному житті, ліквідації будь-яких форм дискримінації за ознакою статі, надання можливостей людського розвитку із врахуванням особливостей статі, прийняття та реалізації державної політики, яка була б спрямована на вирішення гендерних проблем та забезпечення захисту прав та інтересів жінок та чоловіків на основі рівного соціального статусу.

Перед початком Першої світової війни рух за права жінок отримав підтримку в таких країнах, як Канада, Велика Британія та Сполучені Штати Америки завдяки активній позиції жінок в цих країнах, що відстоювали свої права. Традиційно права жінок тут обмежувалися національними законами, тому їм відмовляли в будь-якому праві голосувати. Ті, хто підтримував ідею виборчого права для жінок (право голосу для жінок), відомі як суфражистки. Суфражети (або жіночі суфрагісти) цієї епохи були безпрецедентно організованими, а часом і руйнівними у своїх протестах. Коли більшість чоловіків йшли воювати, жінки успішно замінювали їх та виконували, покладені на них

суспільством обов'язки. Невдовзі окреслилась невідповідність між жіночими та чоловічими обов'язками та правами. Поширені у першому десятилітті ХХ ст. велелюдні демонстрації і марші за отримання виборчого права почали стихати лише після Першої світової війни. Жінки, що очолювали рухи за право голосу, стали лідерами у сфері допомоги жінкам (зокрема Н. МакКлунг<sup>1</sup>), сьогодні відомі всьому світу (Library and Archives Canada 2013).

Боротьба жінок Канади за право брати участь у федеральних виборах на рівні з чоловіками стала результативною щойно наприкінці Першої світової війни. Першим досягненням у законодавчому врегулюванні питання було прийняття у вересні 1917 р. Закону про військових виборців (Military Voters Act) та Закону про вибори під час війни (War-time Elections Act), які отримали королівське схвалення.

*Боротьба жінок Канади за право брати участь у федеральних виборах на рівні з чоловіками стала результативною щойно наприкінці Першої світової війни.*

Закон про військових виборців 1917 р. надав жінкам можливість проходити військову службу, зокрема медсестрами-доглядальницями, а також надав право голосувати під час федеральних виборів. Закон про вибори під час війни 1917 р. поширював федеральне право участі у виборах на всіх жінок, що досягли 21-річного віку, були британськими підданими, які були: дружиною, вдовою, матір'ю, сестрою або дочкою будь-кого з осіб, чоловіків чи жінок, які живуть або померли, або служили, чи служать у військах Канади. Хоча законодавство Канади надало право голосувати більшій кількості жінок, ніж будь-коли раніше, дехто вважав, що уряд соціалістів Р. Бордена таким чином розширив це право лише для отримання нових потенційних виборців-юніоністів (Library and Archives Canada 2013).

Період боротьби за права жінок після Першої світової війни був конструктивним та об'єднувальним. Право брати участь у житті

---

<sup>1</sup> Неллі МакКлунг (Nellie Letitia (Mooney) McClung), матінка Муні (1873-1951) була піонеркою-вчителькою, авторкою, суфражисткою, соціальною реформаторкою, лекторкою і законодавицею. Делегатка Жіночої військової конференції (Оттава, Канада, 1918). Єдина жінка, яка була членом канадської делегації в Лізі Націй (Женева, Швейцарія, 1938). Перша жінка, яка входила до складу Ради директорів радіомовлення Канади у 1936 р., працювала там до 1942 р. Виступала перед масовою аудиторією в Канаді, США та Англії як активістка за права жінок.

держави жінки Канади відстоювали своєю активною громадянською позицією, протестами та судовими процесами за права жінок.

Найбільш вагомую для розкриття історичних аспектів боротьби за права жінок у Канаді є так звана «Справа про особи». Ініціаторкою звернення до Верховного Суду Канади стала Е. Мерфі<sup>1</sup>, видатна канадська активістка та борчиня за права жінок. У серпні 1927 р. Е. Мерфі, І. Парлбі, Н. МакКлунг, Г.-М. Едвардс і Л. Маккіні – так звана *Знаменита п'ятірка* (провінція Альберта) – звернулися із запитом до Верховного Суду Канади щодо визначення терміну *кваліфіковані особи*, передбаченого 24 розділом Закону про Британську Північну Америку 1867 р. Відповідно до Закону 1867 р. дефініція поняття не вказувала на виключення жінок із переліку осіб, які мають право бути обраними до Сенату, однак Верховний Суд Канади визначив, що цей термін не включає жінок. Ініціаторки подали апеляцію до Судового комітету Таємної ради Англії як до найвищого Апеляційного суду Канади того часу (Library and Archives Canada 2018).

У 1929 р. Судовий комітет Таємної ради Англії прийняв рішення, що термін *кваліфікована особа* в британському Законі про Британську Північну Америку не було чітко визначено, тож, на думку членів Судового комітету, якщо цей Закон передбачає виключення жінок із переліку осіб, що можуть входити до Сенату, то це має бути конкретизовано в Законі. На підставі такого роз'яснення та тлумачення 24 пункту Закону про Британську Північну Америку Судовий комітет прийняв рішення, яке надавало жінкам право бути зарахованими до суб'єктів виборчих відносин та осіб, що можуть обиратись до Сенату. 18 жовтня 1929 р. Судовий комітет своєю постановою скасував рішення Верховного Суду і постановив, що *кваліфіковані особи* у 24 розділі Закону охоплюють жінок, відповідно жінки «мають право бути викликаними до Сенату Канади» (Dominion Law, звіти [1930] 1 DLR). Уже через рік, у 1930 р., К. Уілсон стала першою жінкою, обраною до Сенату Канади (Library and Archives Canada 2018). 18 жовтня 1929 р. відзначається у Канаді як пам'ятна

---

<sup>1</sup> Емілі Мерфі (Emily Murphy) (1868–1933), письменниця, перша володарка освітнього ступеня магістра у Британській імперії. Однією з перших почала опікуватись правами жінок у Канаді, була національною президенткою Канадського жіночого прес-клубу, віцепрезиденткою Національної ради жінок і першою президенткою федеративних жіночих інституцій Канади.

дата. Завдяки зусиллям *Знаменитої п'ятірки* канадські жінки врешті вибороли право брати активну участь у політичному житті Канади.

Сьогодні розуміння прав жінок, захист їх інтересів, антидискримінаційна політика держави збагатилися у порівнянні з початком ХХ ст., відповідно не обмежуються правом голосувати. Гендер розглядається як соціокультурна категорія та колективні уявлення, завдяки яким біологічні статеві відмінності переведено на мову соціальної та культурної диференціації.

Приєднавшись до Конвенції про права людини, Канада однією з перших держав підписала і ратифікувала низку міжнародних документів, що визначають рівноправне становище жінок та чоловіків. Серед цих документів важливе місце посідає Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.

Конвенція 1979 р. визначила ключове поняття *дискримінація щодо жінок*, яке охоплює будь-яке розрізнення, виключність або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення прав жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979). Визначальна 4 стаття вказує на необхідність прийняти тимчасові спеціальні заходи, здатні пришвидшити встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками на національному рівні, зокрема передбачити принцип рівноправності чоловіків і жінок, гарантований Конституцією, законодавчими актами; сприяти практичному впровадженню декларованих прав; намагатись змінити чинні закони, звичаї, практику, що є дискримінаційними щодо жіноцтва; забезпечити рівність у користуванні економічними, соціальними, культурними, цивільними та політичними правами. Державні органи та установи повинні гарантувати належне виконання проголошених зобов'язань (Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.).

*Приєднавшись до Конвенції про права людини, Канада однією з перших держав підписала і ратифікувала низку міжнародних документів, що визначають рівноправне становище жінок та чоловіків.*

У 70–80-х рр. ХХ ст. суспільство Канади на конституційному рівні визнало принцип гендерної рівності, що формально забезпечив рівні можливості участі в суспільно-політичному житті. Канадська хартія прав і свобод (англ. *Canadian Charter of Rights and Freedoms*, фр. *Charte canadienne des droits et libertés*), яка стала першою частиною Конституційного акту Канади 1982 р., заклала основу гендерної рівності, яка відповідає її сучасній концепції, й трактована як рівноцінна оцінка суспільством як схожості, так і відмінностей між жінками і чоловіками, а також враховує різні соціальні ролі, які вони відіграють у суспільстві.

Проведення IV Всесвітньої конференції з прав жінок 15 вересня 1995 р. (далі – Пекінська конференція) визначила наступний крок боротьби за права жінок у всьому світі. Учасники конференції одногосно прийняли Пекінську декларацію і Пекінську платформу дій – програмні документи, які декларують низку заходів і рекомендацій, покликаних розширити права і можливості жінок та протидіяти їх дискримінації в усіх сферах життя (Офіційний сайт Верховної Ради України 1995). Найважливішим досягненням конференції стало утвердження єдиної колективної волі, спрямованої на усунення дискримінації, усвідомлення необхідності конструктивного аналізу гендерних проблем та обмін досвідом у цій царині між наднаціональними, державними та недержавними установами.

Пекінська платформа дій зазначає, що покращення становища жінок та досягнення рівності між жінками та чоловіками є питанням, яке необхідно розглядати у площині прав людини та дотримання умов соціальної справедливості, не варто їх ізольовувати. Таке бачення є єдиним способом розбудови сталого, справедливого і розвиненого суспільства. Розширення прав і можливостей жінок та гендерна рівність є передумовами досягнення політичної, соціальної, економічної, культурної та екологічної безпеки серед усіх народів (Офіційний сайт Верховної Ради України 1995).

Під час Пекінської конференції виокремилась думка про необхідність консолідації недержавних жіночих організацій, як національних, так і міжнародних, виявлення політичної волі урядів держав, активізації діяльності міжнародних організацій системи ООН та виконання актів та програмних документів міжнародних організацій, що є обов'язковими та рекомендаційними. Проблеми в розв'язанні багатьох



гендерних питань пов'язувались із відсутністю національних і міжнародних механізмів контролю та аналізу актуальної гендерної ситуації.

Дієвими інструментами досягнення гендерної рівності, запобігання дискримінації жінок та захисту їх інтересів визнано аналітичну діяльність та моніторинг реального стану вирішення гендерних проблем. Було розроблено показники людського розвитку, зокрема гендерні індикатори. Гендерні індикатори – кількісні та якісні виміри змін, процесів і розвитку у суспільстві. Введення показників гендерної рівності здатне допомогти об'єктивно визначити ступінь проблеми та слабкі місця суспільних відносин, що потребують прискіпливої уваги з боку державних органів.

Визначення диспропорцій між чоловіками та жінками відбувається за допомогою двох індексів та двох інформаційних панелей. Одним із таких індикаторів є Гендерний індекс людського розвитку (Gender-related development index). Це показник досягнутого в країні загального рівня розвитку людського

*Дієвими інструментами досягнення гендерної рівності, запобігання дискримінації жінок та захисту їх інтересів визнано аналітичну діяльність та моніторинг реального стану вирішення гендерних проблем.*

потенціалу, який здатен виявити нерівність жінок і чоловіків за такими загальними показниками, як довголіття, здоров'я, рівень освіти та гідний рівень життя (враховує валовий національний продукт на душу населення). У 2017 р. середній показник цього індексу у світі серед жінок складає 0,705, що на 5,9 % нижче, ніж у чоловіків – 0,749. Канада обіймає 12 позицію, індекс гендерного розвитку – 0,986, а індекс людського розвитку серед жінок – 0,916, серед чоловіків – 0,930. Для порівняння, в Україні (88 позиція у рейтингу) індекс гендерного розвитку складає 0,993, індекс людського розвитку жінки – 0,746, чоловіка – 0,751 (ПРООН 2018).

Значна різниця простежується, за даними 2017 р., під час аналізу валового національного доходу на душу населення серед жінок та чоловіків. Так цей показник у Канаді: жінки – 34 928 дол. США, чоловіки – 52 070 дол. США; показники України: жінки – 6 082 дол. США, чоловіки – 10 513 дол. США (ПРООН 2018).

Індекс гендерної нерівності (ІН) враховує смертність матерів, показник народжуваності серед підлітків, процентне співвідношення

жінок у національному парламенті, рівень освіти жінок та чоловіків, рівень їх економічної активності. За цим показником Канада займає 20 місце в рейтингу (показник індексу – 0,092). ІГН виявляє, наскільки активно жінки беруть участь в економічному та політичному житті. Для порівняння, Україна обіймає 61 місце у рейтингу за цими критеріями, показник ІГН – 0,285.

Статистичні дані ООН, спрямовані на виявлення демографічної ситуації в Канаді за 2012 р., визначають кількість населення – 34 млн. 675 тис., з них 17 млн. 463 тис. – жінки, 17 млн. 212 тис. – чоловіки (співвідношення між жінками та чоловіками вказує на незначну кількісну перевагу жінок) (United Nations Statistics Division 2006).

Урядові установи Канади аналізують показники та індикатори, намагаючись виявити гендерні проблеми провінції та регіонів країни, проводячи моніторинг, запобігати погіршенню ситуації.

Сьогодні Канада фактично відійшла від традиційної просімейної моделі невтручання держави в питання регулювання статусу чоловіків та жінок у суспільстві (*pro-family non-interventionist model*), що практикувалася впродовж ХХ ст. Концепція моделі передбачала втручання у життя сім'ї лише у випадку, якщо сім'я зазнавала суттєвих економічних негараздів. Державна підтримка має адресний та цільовий характер, однак не дозволяє вповні вирішити гендерні проблеми, фактично змушуючи жінок робити нелегкий вибір між роботою, кар'єрою та материнством. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. питання ефективного державного управління еквівалентні успішному розвитку кожної держави. Конструктивний підхід реформування стосувався зокрема гендерних питань.

Канада – одна з перших країн, залучених до якісного виконання міжнародних зобов'язань, що задіюють аналітичну діяльність державних установ для вирішення гендерних проблем. Розвиток суспільства та співпраця з міжнародними організаціями вивели Канаду на високий політичний рівень у їх вирішенні. Державний механізм впровадження гендерної рівності розглядався як об'єктивно необхідний інструмент захисту інтересів жінок, частина державного механізму, головною функцією якого є врахування інтересів жіноцтва під час встановлення засад державної політики та її реалізації. Політика інтеграції жінок будується на основі принципу гендерної рівності з урахуванням різних політичних інтересів, відображених в державних

програмах, розрахованих як на чоловіків, так і жінок (Дашковська 2009, 193).

Опираючись на документи IV Всесвітньої конференції ООН з прав жінок 1995 р., що визначили новий підхід у вирішенні гендерних питань на основі науково-методологічних розробок, аби виконати міжнародні зобов'язання, Уряд Канади на законодавчому рівні зобов'язав федеральні міністерства та відомства проводити гендерний аналіз політичних заходів та нормативних актів.

На початковому етапі вирішення гендерних проблем урядові діячі та політики Канади вважали, що цілком достатньо надати жінкам та чоловікам рівні права. Тож запровадження аналітичної діяльності у сфері державного управління та проведення експертизи гендерних відносин сприймалось як інноваційний підхід, що забезпечить перехід до нової моделі гендерних відносин на шляху до гендерної інтеграції. Результати гендерної експертизи позитивно впливали на політичний процес, допомагали держслужбовцям та політикам більш точно усвідомлювати завдання, що стоять перед суспільством та державою, і сприяли впровадженню гендерної інтеграції<sup>1</sup>.

Гендерна інтеграція в осмисленні Уряду Канади передбачає реорганізацію, вдосконалення, розроблення та оцінку всіх політичних процесів для того, щоб забезпечити гендерну рівність у всіх політичних рішеннях, задіявши установи всіх рівнів. Відповідно гендерний компонент соціального життя розглядається в найширшому контексті різноманіття сфер діяльності людини: робота, оподаткування, транспорт, імміграція, охорона здоров'я тощо.

Уряд Канади у 1995 р. прийняв Федеральний план гендерної рівності (1995 р.), який зобов'язує вирішувати завдання, викладені у Платформі дій IV Всесвітньої конференції ООН з прав жінок 1995 р.

*Канада – одна з перших країн, залучених до якісного виконання міжнародних зобов'язань, що задіюють аналітичну діяльність державних установ для вирішення гендерних проблем.*

---

<sup>1</sup> *Гендерна інтеграція* – термін, широко застосовуваний після прийняття Пекінської платформи дій, що наголошує на важливості інтеграції гендерної перспективи в усі державні політичні програми. Відповідно процеси прийняття політичних рішень повинні передбачати аналіз їх наслідків та впливів на жінок і чоловіків.

Федеральний план гендерної рівності вибудований на засадах, сформованих протягом двох десятиліть. Заходи, вжиті державними установами, допомогли створити сприятливі умови для впровадження гендерного аналізу. Велике значення має, найперше, виважена правова основа для реалізації політики підтримки гендерної рівності, що передбачено 15 і 28 пунктами Канадської хартії прав і свобод, окрім того, системний та міжгалузевий підхід політики гендерного аналізу уряду Канади.

У Федеральному плані гендерної рівності чітко визначено відповідальність департаментів та агентств, міністерств та відомств за впровадженням гендерного аналізу. Відомча політика, спрямована на досягнення гендерної рівності, залучає інституційні інфраструктури (наприклад, офіси або підрозділи для вирішення жіночих питань), охоплює аналітичні інструменти та методології, підходи до навчання, задіює дані для проведення гендерного аналізу (наприклад, гендерні дослідження та показники). Все це допомагає якісно проводити гендерний аналіз нормативних документів та аналізувати актуальну ситуацію.

Провінційні та територіальні уряди також розробили політичні підходи та встановили механізми, що сприяють впровадженню гендерної рівності, під час розробки стратегій розвитку. Деякі провінції та території прийняли плани дій для реалізації Пекінської платформи дій в межах своїх юрисдикцій. Багато з них взяли на себе зобов'язання інтегрувати гендерний аналіз у свої політики та програми.

Одним із ключових інструментів виконання федерального плану стала розробка та впровадження GBA<sup>1</sup>. Це дозволило Уряду Канади визначити пріоритети та деталізувати завдання під час вирішення гендерних питань. Констатація основних відмінностей та локалізація гендерних проблем під час вироблення державної політики окреслили способи їх нівелювання чи суттєвого зменшення. Впродовж останніх років застосовується вдосконалена версія гендерного аналізу GBA+ для поглибленого аналізу напрямів публічної політики, програм, урядових ініціатив, аналізу їх впливу на різні гендерні соціальні групи. «Плюс»,

---

<sup>1</sup> GBA (Gender-Based Analysis) – гендерний аналіз, процес, відповідно до якого можна вивірити політику, програму, ініціативу чи установу в контексті їх впливу на різні групи чоловіків та жінок.

доданий до терміну GBA, підкреслює, що цей аналіз виходить за межі вирішення суто гендерних проблем, спрямований на врахування факторів, що перетинаються між собою (вік, освіта, мова, територіальне розташування, культура, доходи груп населення) (Рудік 2014, 46). Науковці Канади переконані, що дослідження на основі GBA+ передують формуванню державної політики та дозволяє розробити плани для подолання дисбалансів, а також уникнути додаткових проблем в майбутньому (Government of Canada 2004).

Хорошим прикладом конструктивної та злагодженої роботи є діяльність організації Статус жінок Канади (СЖК)<sup>1</sup>. Ця державна установа на початку XXI ст. реалізувала двофазний проект як частину своєї Стратегії реалізації GBA, щоб забезпечити рівномірний обмін знаннями, концепціями, механізмами застосування гендерного аналізу. Перша частина передбачала онлайн-дискусію на базі Канадського конгресу можливостей для навчання жінок (Canadian Congress of Learning Opportunities for Women – CCLOW), що проходила впродовж січня – квітня 2001 р. Друга фаза проекту – французька онлайн-дискусія – тривала протягом лютого – квітня 2002 р. Її модераторами виступили дві франкомовні жіночі організації – Relais-femmes і RNAÉF. У результаті було розроблено матеріали, якими можуть послуговуватися зацікавлені суб'єкти, сподіваючись покращити комунікацію та партнерство з урядовими установами. У діалозі було задіяно 187 осіб. Перший етап, що минув під керівництвом CCLOW, охопив 60 реєстрацій, другий етап, під керівництвом Relais-femmes та RNAÉF, – 127 реєстрацій (Government of Canada 2007).

Застосування гендерного аналізу в законотворчості та аналізу впливу законодавства на гендерні відносини співвідноситься із процесом

*Провінційні та територіальні уряди Канади розробили політичні підходи та встановили механізми, що сприяють впровадженню гендерної рівності, під час розробки стратегій розвитку.*

---

<sup>1</sup> Статус жінок Канади (Status of Women Canada) є федеральною урядовою організацією, створеною у 1976 р., щоб сприяти досягненню рівності жінок та їх активній участі у соціально-політичному житті країни. СЖК надає стратегічні консультації з питань гендерної політики, застосування гендерного аналізу в урядовій діяльності, бере участь у реалізації Федерального плану гендерної рівності, сприяє відзначенню урочистих жіночих дат.

раннього етапу роботи. Це дозволяє оцінити диференційований вплив на жінок і чоловіків політики, програм, законодавства та правових принципів, що враховує гендерні відмінності, виділяє характерні відносини між жінками та чоловіками та їхні різні соціально-економічні ролі, а також задіює питання раси, класу, сексуальної орієнтації, інвалідності (Government of Canada 2009).

Уряд Канади зробив акцент на посилення гендерної рівності та можливостей для жінок в економічній та торговельній сферах. Застосовуючи гендерний підхід до торговельної політики, укладаючи міжнародні угоди про вільну торгівлю, Уряд Канади намагається ліквідувати економічні бар'єри, запобігати дискримінації жінок. Проводяться громадські консультації з питань торгівлі та гендеру, що долучають до діалогу політичних активістів та міжнародні організації (Government of Canada 2009).

Важливу роль у досягненні гендерної рівності відіграє Канадський інститут дослідження здоров'я, який започаткував проект «Мережа стажерів з питань статі та гендеру» (The IGH Sex and Gender Science Trainee Network). Мережа об'єднує зусилля науковців та студентів усіх кваліфікаційних рівнів багатьох канадських навчальних закладів з усіх регіонів Канади, зацікавлених гендерними проблемами, розглядаючи питання статевого здоров'я людини.

Мережа співпрацює з Інститутом статі та здоров'я (Institute of Gender and Health – IGH), що сприяє дослідницькій діяльності та застосуванню наукових розвідок для виявлення та вирішення нагальних проблем у сфері охорони здоров'я, з якими стикаються чоловіки, жінки, дівчата, хлопці. Проект створює сприятливі умови для гендерної інтеграції нових учасників, залучаючи їх до Мережі (Canadian Institutes of Health Research 2018).

Ефективність канадської моделі дозволяє вирішувати питання гендерної рівності та захищати права та можливості жінок і дівчат не лише на національному рівні, а й за межами країни. Канада спрямовує зусилля на вирішення глобальних і багатомірних проблем, що забезпечують розширення прав і можливостей жінок та дівчат. Підтримуючи політику феміністичної міжнародної допомоги, Канада взяла на себе зобов'язання до 2021–2022 рр. надати принаймні 95 % міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток гендерно збалансованого суспільства та інтеграцію гендерної рівності,

розширення прав та можливостей для жінок. 15 % цих коштів заплановано спрямувати у сферу розвитку виключно гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок і дівчат. Зокрема протягом 2017–2018 рр. 99 % двосторонніх програм міжнародної допомоги Канади зі сталого розвитку охоплюють саме ці програми підтримки. Сума міжнародної допомоги становить 2,5 млрд. дол. США (New partnership 2018). Водночас Канада запланувала розширити інноваційні партнерства, залучаючи їх потенціал для подолання гендерних розривів, усунення бар'єрів на шляху до гендерної рівності, зменшення бідності, підтримки руху за права жінок, підтримки організацій у країнах, що розвиваються.

У 2019 р. Уряд Канади проводитиме консультації з громадянським суспільством, філантропічною спільнотою та приватним сектором для створення платформи, здатної збільшити інвестиції, які сприятимуть розширенню можливостей жінок і дівчат у країнах, що розвиваються. Міністр з питань

*Ефективність канадської моделі дозволяє вирішувати питання гендерної рівності та захищати права та можливості жінок і дівчат не лише на національному рівні, а й за межами країни.*

міжнародного розвитку Канади М.-К. Бібо закликала канадських та міжнародних благодійників, а також канадських та міжнародних членів приватного сектору та громадянського суспільства скористатися можливістю цього партнерства, дізнатися більше про його потенціал та зробити внесок у цю справу. Канада передбачила витратити 300 млн. дол. заради такого партнерства (New partnership 2018).

У 2005 р. Канада стала однією з небагатьох країн світу, в якій було легалізовано шлюби між одностатевими партнерами. В деяких провінціях країни це було реалізовано ще раніше.

У 2018 р. Сенат Канади прийняв законопроект, що узгоджує гендерну нейтральність національного гімну. У 2016 р. Палата громад в межах законопроекту про приватну особу змінила текст національного гімну «у всіх ваших синів командуванням» на «у всіх нас командування». Законопроект виніс на розгляд М. Беланже. У 2018 р. генерал-губернатор надав королівську згоду, необхідну для затвердження нової редакції, що стало символічним успіхом в контексті вироблення гендерної мови, адже починаючи з 1980 р., відколи пісня, написана поетом і суддею Р.-С. Вейром у 1908 р., стала офіційно гімном

Канади, було введено 12 законопроектів, спрямованих на усунення посилення на «синів» (Tasker 2018).

Жінки Канади працюють фактично в усіх сферах суспільного життя, навіть традиційно закріплених за чоловіками. Приміром, канадську королівську кінну поліцію вперше за майже сто років її існування очолила жінка. Б.Лакі, пройшовши конкурс на цю посаду, стала 24 комісаром Канадської королівської кінної поліції (Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ» 2019).

В інтерв'ю Радіо Свобода канадська Міністерка з питань міжнародного розвитку М.-К. Бібо наголосила: «Канада вважає, що суспільство є більш процвітаючим, мирним, безпечним й об'єднаним, коли права жінок у ньому поважають, коли їхні голоси чують і вони мають можливості бути лідерами» (Радіо Свобода 2018). Слова гідно увінчують урядові зусилля Канади, спрямовані на впровадження гендерної рівності.

- Дашковська, Олена. 2009. «Державно-правовий механізм впровадження гендерної рівності в канадському суспільстві». *Вісник Академії правових наук України*. 3 (68): 192–198.  
<http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5612>
- Мультимедійна платформа іномовлення України «Укрінформ». 2019. «Поліцію Канади вперше очолила жінка».  
<https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2420314-policiu-kana-di-vperse-ocolit-zinka.html>
- Офіційний сайт Верховної Ради України. 1999. «Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 1995».  
[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_207](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207)
- Офіційний сайт Верховної Ради України. 1995. «Пекінська декларація (укр. / рос.), прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року».  
[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_507](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507)
- Программа развития Организации Объединенных Наций (ПРООН). 2018. «Индексы и индикаторы человеческого развития. Обновленные статистические данные 2018».  
[http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018\\_human\\_development\\_statistical\\_update\\_ru.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update_ru.pdf)
- Радіо Свобода. 2018. «Канада побачила прогрес України у гендерній політиці». 23 липня 2018 р.  
<https://www.radiosvoboda.org/a/news/29384763.html>
- Рудік, Олександр. 2014. «Інтеграція гендерного аналізу в урядову діяльність: досвід Канади». *Аспекти публічного управління*. 1–2: 41–52.
- Canadian Institutes of Health Research (CIHR). 2018. «The IGH Sex and Gender Science Trainee Network». <http://www.cihr-irsc.gc.ca/e/51235.html>
- Government of Canada. 2004. «An integrated approach to gender-based analysis: information kit». <http://publications.gc.ca/collections/Collection/SW21-124-2004E-1.pdf>



- Government of Canada. 2007. «An integrated approach to gender-based analysis, 2004/2007: Gender-based analysis (GBA) on-line discussion». <http://publications.gc.ca/collections/Collection/SW21-124-2004E-4.pdf>
- Government of Canada. 2009. «An integrated approach to gender-based analysis: terminology, government of Canada». <http://publications.gc.ca/collections/Collection/SW21-124-2004E-2.pdf>
- Government of Canada. 2018. «Canada announces new partnership to fund gender equality and empower women and girls in developing countries». [https://www.international.gc.ca/trade-commerce/consultations/trade\\_gender-commerce.aspx?lang=eng](https://www.international.gc.ca/trade-commerce/consultations/trade_gender-commerce.aspx?lang=eng)
- Government of Canada. 2018. «Public Consultation: Trade and Gender». [https://www.international.gc.ca/trade-commerce/consultations/trade\\_gender-commerce.aspx?lang=eng](https://www.international.gc.ca/trade-commerce/consultations/trade_gender-commerce.aspx?lang=eng)
- Library and Archives Canada. 2013. «The History of Women's Vote». <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/biography-people/Pages/voting-women.aspx>
- Library and Archives Canada. 2018. «The Famous Five». «The "Persons" Case», (1927–1929). [http://epe.lac-bac.gc.ca/100/206/301/lac-bac/famous\\_five-ef/www.lac-bac.gc.ca/famous5/053002\\_e.html](http://epe.lac-bac.gc.ca/100/206/301/lac-bac/famous_five-ef/www.lac-bac.gc.ca/famous5/053002_e.html)
- Tasker, John Paul. 2018. «Senate passes bill to make *O Canada* lyrics gender neutral». *CBC News*. January 31. <https://www.cbc.ca/news/politics/anthem-bill-passes-senate-1.4513317>
- United Nations Statistics Division. 2006. «Statistics and indicators on women and men / Table 1a – Population size / Sex ratio (women /100 men)». <https://unstats.un.org/unsd/demographic/products/indwm/default.htm>

# ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В КАНАДІ

*Тетяна Білушчак*

Українська діаспора в Канаді є однією з найчисельніших, яка відіграла та продовжує відігравати важливу роль у суспільно-політичному і культурному житті Канади та України. Завдяки збереженим джерелам інформації у фондосховищах архівів, бібліотек та музеїв, забезпечено можливість пізнати, зрозуміти та дослідити певні історичні події, явища та факти. Серед соціально-комунікаційних інституцій, що зберігають історико-культурну спадщину, значний масив джерел, які інформують про факти, події, явища минулого та мають пізнавально-історичне значення, акумульований в архівних фондах. Це актуалізує зусилля, покликані сприяти дослідженням істориків та науковців різних сфер спеціалізації ретроспективної документної інформації, яка розкриває події минулого та діяльність української діаспори в Канаді. Результати цих досліджень матимуть як державне, так і міжнародне значення, зумовлять підвищення зацікавленості суспільства історико-культурною спадщиною української діаспори в Канаді (Bilushchak and Peleshchyshyn 2018, 34).

Зміни в сучасному суспільстві, що передбачають утворення єдиного інформаційного простору, використовуючи інформаційно-

комунікативні технології, зумовлюють актуальність аспекту дослідження. Система електронних інформаційних комунікацій докорінно модернізує умови в сфері пошуку, зберігання та опрацювання даних в архівних установах. Одним із способів популяризації та дистанційного доступу до історико-культурної спадщини, збереженої в архівних установах, є формування віртуальних виставок. В цьому контексті цікавим є досвід створення віртуальних виставок, що залучають архівні джерела, пов'язані з подіями минулого та діяльністю української діаспори в Канаді, модераторів сайту Центрального державного архіву зарубіжної українки. Водночас варто задіяти до аналізу виявлений ступінь зацікавленості користувачів мережі інтернет історичним пластом інформації стосовно діяльності української діаспори в Канаді.

Теоретико-методологічним підґрунтям стали наукові дослідження українських і зарубіжних учених, спрямовані на вивчення архівної українки в Канаді, збереження історико-культурної спадщини української діаспори в Канаді, способів відтворення історичної інформації українською діаспорою в Канаді. Було задіяно соціокомунікативний підхід (Ильганаева 2009, 111), який дозволив з'ясувати, що зусилля архівних установ в умовах розвитку електронних комунікацій ґрунтуються на єдності багатьох факторів, серед яких: збереження культурних цінностей та формування цифрового ресурсу культурної спадщини як основи автентичності та джерельно-інформаційного потенціалу історико-культурної спадщини української діаспори в Канаді.

Активне суспільно-громадське життя української діаспори в Канаді за весь час перебування за кордоном виявлялося в різноманітних сферах людської діяльності, що залишило вагомий внесок в історію двох країн. Українська діаспора не лише зберегла свою національну своєрідність, але і розвинула, примножила культурно-духовну спадщину української нації. Цікавим є вивчення сегменту джерельної бази, в якому відображено історію та здобутки українських емігрантів в Канаді, що функціонують та зосереджені у віртуальному просторі глобальної мережі (Bilushchak, Peleshchyn and Albota 2018, 14–15).

*Українська діаспора не лише зберегла свою національну своєрідність, а й розвинула, примножила культурно-духовну спадщину української нації.*

Перше ґрунтовне дослідження віртуальної документально-інформаційної спадщини українців у Канаді здійснила Х. Вінтонів (Вінтонів 2011, 36–37), проаналізувавши веб-ресурси канадських установ для виявлення оцифрованих першоджерел, зокрема віртуальні виставки, що висвітлюють життя та діяльність українських канадців (Вінтонів 2014, 7–10). Л. Креховецька висвітлила процес формування української громади за допомогою комп'ютерно-опосередкованої комунікації на прикладі інформаційного ресурсу про Україну та українців «InfoUkes» (Krekhovetsky 1998). П. Стоян охарактеризував та проаналізував структуру архівних електронних ресурсів Канади. Він розглянув архівні ресурси, що представляють етнокультурні групи населення Канади, характер їх компонування та відображення користувачами. Дослідження зроблене на основі сайту Бібліотеки та архівів Канади (Стоян 2012).

Додатковим джерелом інформації є «Енциклопедія України в Інтернеті», підготовлена Канадським інститутом України Університету Альберти, Торонто (<https://www.ualberta.ca/canadian-institute-of-ukrainian-studies>). Це інтерактивна база даних, яка весь час оновлюється. Вона є найбільш вичерпним англомовним інформаційним ресурсом щодо історії, географії, суспільного життя, економіки, культурної спадщини України, життя та діяльності особистостей (Internet Encyclopedia of Ukraine 2019).

Збагачує архів світової україніки в інтернеті сайт електронної бібліотеки «Diasporiana» (Діаспоріана), де за ініціативою О. Богуславського (Інститут журналістики і масової комунікації Класичного приватного університету, м. Запоріжжя), завдяки підтримці волонтерів зібрано понад 14 тисяч оцифрованих видань. Значний сегмент оцифрованої історичної спадщини складають видання української діаспори в Канаді. Мета проекту передбачала надати вільний доступ до оцифрованих видань, унікальних матеріалів, яких немає в українських бібліотеках, архівах, однак які збережено завдяки зусиллям українських емігрантів, що проживають в Канаді. Українські канадці уможливили вільний доступ до унікальних матеріалів культурного та національного характеру (Електронна бібліотека «Diasporiana» 2019).

Вагомий внесок у дослідження архівної україніки в Канаді зроблено вченими, серед яких привертають увагу наукові праці І. Матяш (Матяш

2007, 2008). Вона, разом з канадськими колегами, підготувала перший комплексний архівний довідник «Архівна україніка в Канаді», який є важливим джерелом української архівної спадщини в Канаді (Матяш 2010). Загальний огляд канадських українських архівів подає М. Палієнко (Палієнко 2001, 2008). Охарактеризувала історію розвитку архівної україніка як напряму українського архівознавства та проаналізувала його стан на сучасному етапі Т. Боряк (Боряк, 2013).

Щоб визначити зацікавленість користувачів мережі інтернет історичною інформацією про українську діаспору в Канаді, було проаналізовано пошукові запити з використанням сервісу *Google Trends*. Запити формувалися двома мовами (українською та англійською), а також за допомогою введеного критерію – «за останні 5 років» (див. Табл. 1).

Таблиця 1

*Аналіз популярності пошукових запитів*

Термін	Період найвищої зацікавленості	Період найнижчої зацікавленості	Зацікавленість за регіонами/містами	Пов'язані пошукові запити
<i>Ukrainian Canadian</i>	2.03–8.03.2014	16.12–22.12.2018	Канада – 100 %; Сполучені Штати – 2 %	–
<i>Українці Канади</i>	2.03–8.03.2014	24.06–30.06.2018	Україна – 100 %; Канада – 66 %; Росія – 6 %; Сполучені Штати – 2 %	<i>видатні українці Канади; українці в Канаде; скільки українців в Канаде; Ukrainian Canadian</i>
<i>Українська діаспора в Канаді</i>	жовтень 2004	жовтень 2018	Україна – 100 %	–
<i>Ukrainian immigration to Canada</i>	лютий 2004	грудень 2018	Канада – 100 %	–

Запит *українці Канади* зафіксовано в таких областях України, як Львівська, Київська, Кропивницька, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська та Одеська. В Канаді цей запит формували у провінціях Манітоба, Альберта, Саскачеван, Онтаріо, Британська Колумбія та Квебек.

Сервіс *Google Trends* формує відповідні графіки та статистику, які дозволяють відстежувати періоди найвищої та найнижчої зацікавленості

та динаміку формування запитів у часовому інтервалі, а також активність створення запитів у певних містах України та поза її межами. Аналіз даних засвідчує актуальність історичного зрізу інформації в контексті діяльності української діаспори в Канаді.

Важливу роль у збереженні історичної пам'яті, вивченні історичного минулого та популяризації історико-культурної спадщини української діаспори в Канаді відіграють архівні, бібліотечні фонди та музейні колекції. Відповідно оцифрування та організація віртуальних виставок цих джерельних баз уможливить вільний доступ до цих джерел та підвищить суспільний інтерес до українських емігрантів в Канаді, які внесли неоціненний вклад у соціально-економічне, політичне та історичне життя як України, так і Канади.

Аналіз наповнення сайту Центрального державного архіву зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ) виявив структуру документів, що підлягають постійному державному зберіганню. Основний масив складають оригінали і/або копії таких документів, що були в різні історичні періоди вивезені за кордон чи створені за кордоном; відображають події історії України або є історико-культурним надбанням зарубіжного українства; ті, що відповідно до визначених законодавством норм, стали власністю України і внесені до Національного архівного фонду (у т. ч. зібрання архівних документів або складові частини архівів і бібліотек, фонди / колекції, збережені певними особами, історичні документи, літературні рукописи, автографи, фотографії, рукописні книги, колекції, копії документів дипломатичних місій тощо) (Центральний державний архів зарубіжної україніки 2019).

Меню сайту містить розділ «Фонди» і підменю: «Архівні», «Бібліотечні», «Музейні». У розділі «Публікації» зосереджено перелік опублікованих матеріалів авторів, які досліджували українську діаспору у світі. «Виставки онлайн» експонують 54 віртуальні виставки, з них 51 використовує джерела з архівних фондів ЦДАЗУ стосовно української діаспори Канади.

Кожна віртуальна виставка пропонує анотацію, систематизовані за розділами та підрозділами архівні джерела в межах визначеної теми. Структурно виставки сегментовані на елементи, що подають назву, дату, номери фондів, опис, справи та аркуші. Наприклад, документальна виставка, укомплектована «До 85-річчя створення Українського

національного об'єднання Канади» складається з анотації, оцифрованих архівних матеріалів, які надають можливість масштабування (є можливість завантажувати оцифровані архівні джерела), трьох розділів та підрозділів. Значну кількість експонованих архівних джерел використано з фонду № 50, задіяно фонди № 38, 39. Пошук назв фондів та назв їх описів забезпечує розділ меню сайту «Фонди» – «Архів», де зосереджено електронний реєстр архівних фондів ЦДАЗУ (<http://tsdazu.gov.ua/index.php/ua/online/47-all/1152-171017.html>).

Офіційний веб-портал Державної архівної служби України «Архіви України» надає доступ до переліку архівних матеріалів, які повернуті та передані в Україну протягом 1993–2015 рр. Реєстр охоплює 163 позиції, 24 з яких передано на постійне зберігання до таких установ, як: Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, Державний музей літератури України, Музей У. Самчука (у с. Тилявці Шумського району Тернопільської обл.), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Державний архів Закарпатської області, Національний музей історії України; Державний архів Волинської області, Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. Пшеничного, Центральний державний архів зарубіжної україніки. Зосередженість частини архівних матеріалів у соціальних інституціях, врахування того, що вони можуть бути цінним джерельним ресурсом для істориків та науковців різних галузей, представляючи інформаційний потенціал як на державному, так і міжнародному (Bilushchak, Fedushko 2016, 308) рівнях, привертає увагу до сервісів, які використовують віртуальні виставки, щоб популяризувати історико-культурну спадщину української діаспори Канади (Білушчак 2016, 322).

*Важливу роль у збереженні історичної пам'яті, вивченні історичного минулого та популяризації історико-культурної спадщини української діаспори в Канаді відіграють архівні, бібліотечні фонди та музейні колекції.*

Активно використовуваними є такі сервіси: *Google Презентації, Prezi, Calameo, PhotoPeach, SlideShare, Slidely*. Всі вони мають дещо відмінні функції, свої переваги та недоліки, які виявляються під час створення віртуальних архівних виставок (див. Табл. 2).

**Характеристика сервісів, які використовуються для створення віртуальних виставок в архівних установах\***

Назва сервісу	Мова інтерфейсу	Вартість використання	Мультимедійність	Формат документа для конвертації	Особливості застосування
Google Презентації	укр.	вільне	так	.pptx, .pps, .ppt	Надає можливість задіяти комп'ютер, смартфон, планшет; доступна можливість колаборативної роботи під час створення та редагування виставки; завантаження виставки доступне в усіх форматах (зокрема .pdf, .ppt, .txt).
Prezi	англ.	платне	так	.jpg, .png, .gif	Надає можливість колаборативної роботи під час створення та редагування виставки; якісні шрифти; велика кількість оригінальних шаблонів; можливість «наближати» і «віддаляти» слайди, створювати «трюхвимірний ефект», використовувати візуальні ефекти, матеріали виставки-презентації можна згорнути в одну картинку, збільшивши той чи той слайд, зробити акцент на обраному текстовому фрагменті, певному слові, зображенні; можливе завантаження слайдів з PowerPoint та доопрацювання в цьому сервісі. <i>Недоліком є відсутність підтримки таблиць.</i>
Calameo	англ., рос.	вільне	так	.doc, .docx, .ppt, .pptx, .pdf, .odt, .ods, .xlsx	Надає можливість миттєвого створення книжкової полиці; легкий і наочний процес введення публікації у сервіс; розміщується виставка чи електронна публікація на сайт за допомогою коду; портал пропонує засоби для спілкування (внутрішня поштова служба, групи і співтовариства за інтересами); можливість обирати дату доступу до віртуальної виставки; можливе задіяння інтерактивних елементів (внутрішніх та зовнішніх гіперпосилань, відео, аудіо, зображень) в режимі <i>Editor</i> .
PhotoReach	укр.	вільне	так	.jpg, .tiff, .gif	Надає можливість формувати виставку у двох варіантах: у вигляді фотокаруселі та слайд-шоу; можна створювати вікторини, тести та залишати коментарі; розміщення на сайті відбувається за допомогою коду; доступне поширення у Facebook, Twitter.



Назва сервісу	Мова інтерфейсу	Вартість використання	Мультимедійність	Формат документа для конвертації	Особливості застосування
<i>Slideshare</i>	англ.	вільне	так	<i>.pdf, .ppt, .pps, .pptx, .ppsx, .pot, .potx</i>	<i>Надає можливість створювати виставки-подорожі; розміщення на сайті бібліотеки відбувається через лінк або код; ресурс інтегрований з популярними соціальними мережами; розуміє текст кирилиці і не змінює його; надає можливість віднаходити інформацію за потрібною тематикою; індексованість системою пошуку Google дозволяє будь-кому віднаходити створені презентації-виставки за допомогою ключових слів (tag); максимальний розмір запропонованого дискового простору становить 1 Гб.  <i>Серед недоліків</i> сервісу: не імпортує ефекти, не дозволяє редагувати імпортовану презентацію; накладання зображень з анімацією призводить до часткового приховування контенту виставки.</i>
<i>Slidely</i>	англ.	вільне	так	<i>.jpg, .png, .gif</i>	<i>Надає можливість створювати історію у вигляді інтерактивного колажу або слайд-шоу; інтегровано із соціальними мережами, фото- та відеосервісами; всі типи інтерактивного контенту узгоджені між собою; будь-яку галерею можна відкрити у вигляді слайд-шоу, колажу; сервіс працює лише з найсучаснішими або оновленими браузерами.</i>

\* Джерела: <https://www.google.com/slides/about/>; <https://prezi.com/>; <https://ru.calameo.com/>; <https://photopeach.com/>; <https://www.slideshare.net/>; <http://slide.ly>.

Порівняння сервісів було зроблене, враховуючи такі параметри, як мова інтерфейсу, вартість використання сервісу, мультимедійність, формат документа для конвертації. Проаналізовані сервіси переважно використовують англійський інтерфейс, який водночас є інтуїтивно зрозумілим.

Важливе значення для користувачів має вартість використання сервісу. Більшість з них є безкоштовними, однак сервіс *Prezi* надає можливість безкоштовного користування сервісом лише протягом тридцяти днів. Окрім того, сервіси *Slideshare*, *PhotoPeach* пропонують безкоштовні варіанти, які мають певні функціональні обмеження, хоч водночас є достатньо можливостей для створення цікавої, оригінальної віртуальної виставки. Якщо ж автор бібліотечної віртуальної виставки

виявить бажання ускладнити інструментарій, сервіс пропонує платні послуги.

Більшість сервісів надають можливість інтеграції аудіо, відео, зображень і тексту, однак *PhotoPeach* обмежує додавання тексту, дозволяючи задіяти його лише в графічних форматах (*jpg, gif, tiff* та ін.) (Білушак 2018, 81–82).

Дослідження здійснювалося в декілька етапів. Визначення рівня зацікавленості населення на підставі аналізу пошукових запитів користувачів про українську діаспору в Канаді українською та англійською мовами відбувалося у сегменті результатів *Google Trends*. Воно засвідчило позитивну динаміку інтересу протягом різних років як на території України, так і за її межами. Відповідно створення віртуальних виставок є тим інструментом, за допомогою якого зацікавлений користувач чи історик-дослідник може отримати можливість дистанційного доступу до ретроспективної документної інформації про діяльність української діаспори в Канаді. У цьому контексті актуалізується аналіз інформаційного наповнення віртуальних виставок, для з'ясування чого було проаналізовано експоновані на сайті ЦДАЗУ віртуальні виставки, запропоновані для архівних установ. Вивчення інформаційного потенціалу віртуальних виставок дозволить осмислити завдання та накреслити нові шляхи та методики реалізації вивчення досвіду діяльності української діаспори в Канаді. Окрім того, виокремлено шість рекомендованих сервісів, які можуть бути використані для організації віртуальних виставок, покликаних популяризувати історико-культурну спадщину української діаспори Канади.

Швидкий розвиток сучасного життя, інформатизація суспільства стимулюють архіви до безперервного пошуку новітніх форм і технологій роботи з відвідувачами, зобов'язують якісно адаптовуватися відповідно до їхніх потреб. Створення віртуальних виставок є важливою частиною забезпечення доступності інформації для всіх груп відвідувачів, що стимулює зростання культурно-освітнього рівня користувачів.

Білушак, Тетяна. Акиджи, Валерія. 2018. «Віртуальні виставки: нові можливості у соціально-комунікаційних інституціях». *Матеріали VII Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство» (ICS–2018)*, Львів.

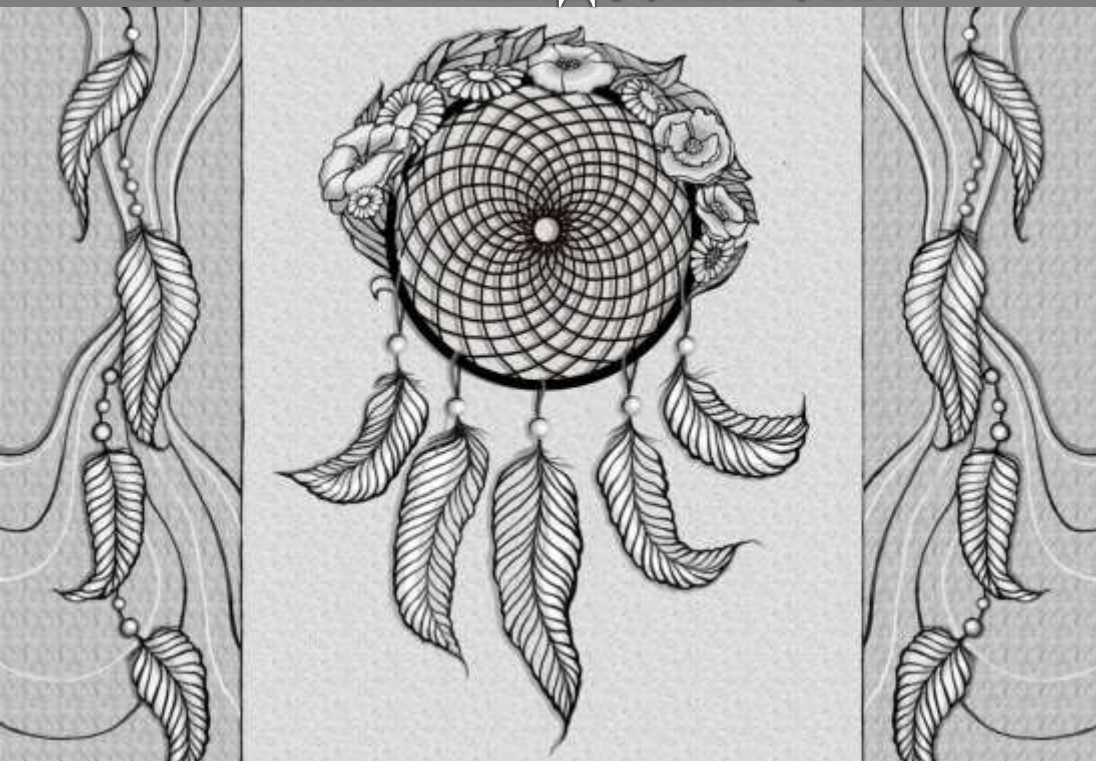
- Білушчак, Тетяна. Комова, Марія. Мина, Жанна. 2016. «Віртуальний інформаційний простір архівних та бібліотечних установ». *Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Інформація, комунікація, суспільство» (ICS–2016)*. Львів.
- Боряк, Тетяна. 2013. «Формування сучасного напрямку розвитку архівної українки: спроби унормування та надання інтелектуального доступу до ресурсів (перша половина 2000-х років)». *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2:14–21.
- Вінтонів, Христина. 2011. «Українська документна спадщина в Канаді: репрезентація в мережі Інтернет». *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2: 35–44.
- Вінтонів, Христина. 2014. «Українські документально-інформаційні ресурси у віртуальному просторі Канади: структура, інформаційне наповнення та методика пошуку». Автореферат. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства.
- Електронна бібліотека «Diasporiana». 2019. <http://diasporiana.org.ua>.
- Ильганаева, Валентина. 2009. *Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность)*: словарь-справочник. Харьков: Городская типография.
- Матяш, Ірина. Романовський, Ростислав та ін. 2010. *Архівна україніка в Канаді*: довідник. Київ.
- Матяш, Ірина. 2007. «Архівна та рукописна україніка в Канаді». *Український археографічний щорічник*. 12:37–82.
- Матяш, Ірина. 2008. *Архівна україніка в Канаді: історіографія, типологія, зміст*. Київ: Горобець.
- Палієнко, Марина. 2001. «Українські архівні центри за кордоном: Історіографічний аспект проблеми». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія 54: 42–46.
- Палієнко, Марина. 2008. *Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Київ: Темпора.
- Bilushchak, Tetiana, and Peleshchyshyn Andrii. 2018. «The media's capacity as archives and primary sources to promote historical and cultural heritage of the Ukrainian Diaspora in Canada». *Ukraine – Canada: the Materials of the First International Scholarly and Practical Congress on Canadian Studies*. Lutsk.
- Bilushchak, Tetiana, and Fedushko Solomia. 2016. «Information and communications technologies in the archives and museums activities». *Proceedings of the 5<sup>th</sup> International Academic Conference ICS-2016*. Lviv – Slavske.
- Bilushchak, Tetiana, Peleshchyshyn Andrii, and Albota Solomia. 2018. «Using information and communication capacity of media for the electronic archive formation process to promote historical and cultural heritage of the Ukrainian Diaspora in Canada». *Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies*: collective monograph. Book 3. Lutsk: Vezha-Druk. 3: 13–33.
- Internet Encyclopedia of Ukraine. 2019. <http://www.encyclopediaofukraine.com>.
- Krekhovetsky, Luba. 1998. *Writing ethnicity on the Internet: communicative practices of the Ukrainian virtual community*. Montreal, Quebec: Concordia University.

*Multiculturalism, or «unity in continuing diversity», ...this principle, in keeping with the democratic way, encourages citizens of all ethnic origins to make their best contributions to the development of a general Canadian culture as essential ingredients in the nation-building process.*  
**Paul Yuzyk**

*Мультикультуралізм, або «єдність у постійному розмаїтті»,... цей принцип, відповідно до демократичного шляху, заохочує громадян усіх етнічних груп зробити свій кращий внесок у розвиток загальної канадської культури, є найважливішим компонентом процесу державотворення.*  
**Павло Юзик**

## Розділ II

### КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ КАНАДОЗНАВСТВА



# СВІТОГЛЯДНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІНУКТИТУТУ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ МОВІ КАНАДСЬКИХ ІНУЇТІВ

*Наталія Одарчук, Тетяна Мірончук*

Корінні народи жили на території, що зараз називається Канадою, з вікопомних часів. Вони утворили багатогранну цивілізацію, що включала економічну, політичну, соціальну, культурну системи, ще задовго до того, як європейці вперше ступили на північноамериканський континент. Інуїти склали основну частку цих народностей разом із метисами і представниками перших націй, яких європейці термінологічно окреслили *ескімосами*. Інуїти були нащадками народу *Туле*, який проживав в арктичних широтах тисячу років тому.

К. Біркет-Сміт, один із раннях антропологів-дослідників Арктики, висловив думку, що інуїти живуть на межі населеної і краю незаселеної території (Morrison and Wilson 1986). Це визначення є точним і незаперечним, адже Нунавут (північні частини Лабрадору і Квебеку, регіон, який вони населяють) – найпівнічніша територія Канади. Направду, жодному народу не довелося пристосовуватися до таких жорстких умов виживання, як інуїтам, однак їм удалося витворити багату культуру в найсуворіших кліматичних широтах.

Разом із розвитком культури розвивалася мова інуїтів – *інуктитут*, яка входить до інуїтської групи ескімосько-алеутських мов і має як силабічну систему Е. Пека, створену у ХІХ ст., так і писемність на основі латинського алфавіту. Існує декілька версій латинської писемності залежно від діалекту. Вони відрізняються одна від одної додатковими літерами в західному Нунавуті, Лабрадорі та північно-західних територіях. Сучасна латинська орфографія є уніфікованою відповідно до фонетики. Молодь здебільшого послуговується латиницею, натомість старше покоління надає перевагу силабічній системі письма. Окрім того, не всі лексеми, внесені у словник, латинізовані.

Усі лексичні одиниці, що наповнюють словниковий запас будь-якої мови, є системно впорядкованими, хоч, на перший погляд, складають враження хаотичного плетива різних слів і сталих словосполучень. Інуктитут не є винятком, однак (зважаючи на його полісинтетичність, що передбачає наявність складних за будовою слів-приклейок) вочевидь жоден словник не зміг би охопити всіх можливих слів-речень цієї мови. І все ж, як і в інших мовах, системна організація лексики інуктитуту обумовлена лінгвальними та екстралінгвальними факторами, які мають універсальну природу (Kogunets 2003, 118–130).

Серед екстралінгвальних факторів, що визначають систематизацію та впорядкованість словникового запасу інуктитуту, основними є:

- фізичні й ментальні фактори;
- фактори довкілля;
- соціальні фактори.

Фізичні потреби людини спричинили наповнення вокабуляру загальними поняттями різних дій, позначені дієсловами *жити*, *їсти*, *спати*, *бігти*, *стрибати* тощо. У мові інуктитут це слова: *niri* – *їсти*, *iglarpok* – *сміятися*, *akpattok*, *udlaktok* – *бігти*, *kunwaktok*, *kungutortok* – *усміхатися*, *tikipok* – *приїжджати*, *missikpok* – *стрибати*, *kritikpok*, *pingoarpok* – *гратися*. В інуктитуті не існує форми інфінітиву, тому слова у словнику подано в дійсному способі третьої особи однини. Якщо підмет у реченні виражений займенником – він включений у дієслово.

Спосіб життя інуїтів виворений довкола головного заняття – полювання. Антропологи навіть класифікують інуїтів на мисливців і

збирачів, хоч *гіпотеза полювання* останнім часом зазнає критики стосовно народностей, які добувають їжу не лише полюванням (Morrison and Wilson 1986). У контексті інuitів гіпотеза є неспростовною, оскільки під час короткого літа жінки і діти можуть заготовити лише арктичний мох і лишайник для стеатитових ламп чи ягоди, що складає незначний внесок у запас їжі. Основна ж частина отримана під час полювання чи риболовлі. Саме тому в словнику інуктитуту з'явилися такі лексичні одиниці, як *angunasuktug* – полювати, *hiniartoq* – мисливець, *nattirhiurtug* – полювання на тюленя. Розмаїття риби у довколишніх водах провокує багатство лексичних відповідників. На позначення загальної назви риба словник зафіксував такі слова: *ikaluk*, *iqaluk*, *aalisagaq*, *aalisaq* (два останніх означає м'ясо риби, філе).

*Усі лексичні одиниці, що наповнюють словниковий запас будь-якої мови, є системно впорядкованими, хоч, на перший погляд, складають враження хаотичного плетива різних слів і сталих словосполучень.*

Ментальні фактори доповнили словниковий склад інуктитуту лексемами *naalagit* – слухати, *suungu* – говорити (англ. *speak*), *okrarpoq* (англ. *talk*), *tuksiarpoq*, *tukserarpoq* – просити про щось, *благати*, *aperivoq* – запитувати, *niruarli* – обирати щось, *adjiliwoq*, *ajoqarsiwoq* – імітувати, *atuiinnauningani atuiutigili* – скористатися перевагою, *puigujjaikkut* – пам'ять тощо.

Рівноцінно важливу роль у формуванні лексику відіграє фактор середовища (Korunets 2003, 118–130). Увесь навколишній світ, предмети, які оточують людину, явища, які впливають на неї, повинні бути номінованими, щоб уможливити та полегшити комунікацію. Так, у словниковому запасі інuitів з'явилися слова, які позначили небесні світила і основні явища погоди: *sikri* – сонце, *tatkret* – місяць, *tatkresiwok* – повний місяць, *sikrinaktok* – сонце світить, *sikrinerk*, *nipingmat* – сонце заходить, *onartok* – тепло, *nigliktok*, *ikkiertok* – холодно, *nivvuyayok* – хмарно. Разом із цим словник поповнився назвами кольорів: *qaqortoq*, *qaulluqtuq* – білий, *tungujuqtuq* – блакитний, *sungaartoq* – жовтий, *qernertoq*, *qirnitaq* – чорний. На позначення червоного знаходимо аж чотири відповідники: *aapaluppoq*, *aappalajaarpoq*, *aappalloqut*, *aappaluttoq*, зеленого ж лише два: *qorsuk*, *tungujuqtuq*, що, вочевидь, обумовлено браком рослинності.

Територія, заселена інуїтами, оточена морем. Хоч суходіл й постачав певні ресурси, все ж життя корінного населення сконцентроване довкола моря. Воно забезпечувало всім: не лише рибою, а й великими ссавцями, зокрема моржами й тюленими, які споживали, з них майстрували одяг, предмети для господарства, їх використовували для будівництва житла. Природно, що мова інуїтів поповнилася відповідними найменуваннями морської тематики: *itaaq* – море, океан, *tariuq* – солоне море, *nunalikpok*, *sammirpok* – пливти до берега, *kihaut*, *kisarvik* – якір, *aullatittiluni* – пливти на кораблі, *sissaaq* – берег (*coast*, *shore*), *puiye*, (*plural: puiyit*) – морська тварина.

Інуїти традиційно були кочівним народом. Упродовж року їхнє переміщення вздовж арктичного узбережжя залежить від міграції тварин, на яких вони полюють. Інуїти розбивали табори групами (близько ста членів узимку і вдсятеро менше влітку). Їх названо *arvirtuurmiut*. Протягом арктичної весни і влітку місцезнаходження табору було зумовлене місцями, де осідали тюлені з народженим потомством. Тоді ці тварини ставали основною здобиччю. Недаремно словник інуктитуту зафіксував такі лексеми на їх позначення: *puisi* – ластоногий тюлень, *patseq* – м'ясо тюленя, *tuqqurli* – запасатися тюлениною, *qilalugaq* – білий тюлень. Щонайменше ще чотири лексеми, що номінує цю тварину, внесено у словник інуктитуту, проте вони не латинізовані. У великій пошані також морж, на позначення якого є лексеми *aiviq*, *aaveq*, *aaffaffak*.

Інший морський ссавець, кит, став невід'ємною частиною життя інуїтів, адже всі його частини використовувалися або в їжу, або в побуті. В арктичних широтах розповсюджені різні види найбільшого морського ссавця, тому в словнику інуктитуту знаходимо близько десяти відповідників: *arfeq* (загальна назва, великий морський ссавець), *arvik*, *arfivik* (полярний кит), *tunnulik*, *tunnulit* (синій смугач), *tikaagulliusaaq* (фінвал або справжній смугач), *qiroqqaq* (кит-горбач), *tikaagullik* (малий смугач), *aarluk* (косатка). Така велика кількість лексичних одиниць на позначення однієї тварини видається дивною, скажімо, європейцю, особливо якщо взяти до уваги, що у словнику інуктитуту на позначення автомобіля, наприклад, знаходимо лише один відповідник – *biili*, так само як і автобуса – *aqqusiurutiralaq*, а слово *trolley bus* в «English-Inuktitut Dictionary» узагалі не зафіксоване через невикористання в мовленні.



Хоч інуїти здебільшого споживають м'ясо морських тварин і риби, переважно через великий вміст жиру, проте не нехтують і тваринами суходолу. Канадський олень карібу (*tuktu*) є найважливішою із них. На нього полюють у літні місяці під час міграції, коли стада карібу підходять до узбережжя. Його м'ясо цінується завдяки смаковим властивостям і вважається делікатесом. Роги (*nassuk*) використовують для виготовлення знарядь праці, а зі шкури (*qisik*) шують найтепліший одяг, матраци чи постільні речі. Вівцебик (*umimmak – muskox*) менше задіяний як у раціоні харчування, так і в господарстві через незначну популяцію в арктичному поясі. Це ж стосується білого ведмедя (*nanuk*), що зумовлено небезпекою полювання на нього навіть із сучасними рушницями (*qukiut*).

Під час весняно-літніх сезонів пшашки (*timmiaq, tingmiaq*) теж слугують важливим джерелом їжі. Луки (*tagiut*), стріли (*qarsoq*), списи (*kakivak*) використовують під час полювання на них, а діти часто залазять на скелі за пташиними яйцями (*mangniq*). Хоч це і полярний регіон, Нунавут – домівка безлічі видів птахів, більшість з яких – перелітні: качки (*alleq, toornaviarsuk*), гуси (*nirlinaq, nirlig*), журавлі (*qarluutitoorsuaq*), кулики (*sissarmiutaq*) та ін. складають основну частину сезонного раціону. Деякі птахи, наприклад, ворони (*tuluag, tulugaq*), чайки (*naiujaq*), не є бажаною здобиччю.

Основними видами транспорту для пересування водою завжди були *qajaq* (каяк) і *umiak* – покриті шкірою човни, придатні для полювання на морських ссавців упродовж літніх місяців, а для риболовлі – протягом усього року. Каяк, як правило, призначений для одного чоловіка. Натомість *umiak*, більший за розміром, уміщує декількох. Засніженим суходолом місцеве населення переважно і тепер пересувається на собачих упряжках, тому словник інуїтиту поповнився такими лексемами: *unayok – dog (plays) – собака, який грається; issorartuyok – leader dog – собака-вожак, uniarpok – dog drags sled – собака тягне сани; ugiarput – dog fight – собача бійка; miagortok, miortok – howling dog – собака, який виє* та ін.

Серед розмаїття слів і словосполучень, що ввійшли до словника інуїтиту на ранніх стадіях його формування, значний пласт – лексеми

*Інуїти традиційно були кочівним народом. Упродовж року їхнє переміщення вздовж арктичного узбережжя залежить від міграції тварин, на яких вони полюють.*

для номінації льоду і снігу. Морський лід завжди був і залишається інтегральною частиною життя інuitів. Узимку він покриває суцільно весь архіпелаг, тож, оточені льодом, місцеві жителі до найдрібніших нюансів визначили умови проживання серед снігів, замерзання і танення льоду, впливу вітрів та течій на лід тощо.

Антрополог Дж. Стеклі у праці «Біла брехня про інuitів» (Steckley 2007) зауважив, що мова інуктитут охоплює щонайменше п'ятдесят два терміни на позначення снігу та льоду. Теорія була гостро розкритикована багатьма лінгвістами та антропологами. У словнику лінгвіста-місіонера Л. Шнайдера наведено лише з десяток основних слів на позначення снігу та льоду: *siku* – лід (загальне поняття); *qanik* – сніг, що падає; *aruti* – сніг, що лежить на землі; *rikak* – кристалічний сніг, що лежить на землі; *aniu* – сніг, що використовується для виготовлення води; *nilak* – прісноводний лід, який може використовуватися для пиття; *qini* – талий лід на березі моря. Аргументом критиків слугує ще й те, що французька та англійська мови, які використовують у холодних регіонах Північної Америки чи Європи, послуговуються такою ж кількістю слів, як інуктитут, для номінації снігу та льоду (Robson 2013).

Насправді ж найуживаніші слова, зафіксовані у словнику Л. Шнайдера, не відображають усе, що інuitи можуть сказати про ці два природні явища, існує безліч інших способів на їх позначення. Наприклад, в мові інуктитут у Нунавіку існує термін *taujaq* – сніг, в якому можна загрузнути. Це загальний термін на позначення будь-якого типу м'якої землі (грязюки, болотистої землі, нестійкого піску), однак застосований він лише на позначення м'якого снігового покриву, де можна загрузнути. Так само слово *illusaq* (що може стати будинком) стосується будь-якого будівельного матеріалу (дерева, каменю, цегли тощо), але коли будують іглу, то використовується виключно для позначення снігу, достатньо твердого, стійкого, такого, що піддається обробці, придатного для спорудження напівсферичного житла зі снігових блоків.

Окрім того, інуктитут – це аглютинативна мова, в якій більшість слів складаються з радикала, який несе базовий смисл, й до якого додаються інші елементи (афікси), призначені для уточнення та зміни поняття. Таким чином можна легко створювати нові терміни з основних (Compton 2018). У переліку слів, що позначають сніг, лексема *qanik*

означає *сніг, що падає*; *qanittaa* (доданий сніг) – сніг, що щойно випав; *sitilluqaq* (недавня тверда маса) номінує сніговий дрейф, який сформувався після шторму.

Аналогічно слова, що позначають лід, не обмежуються десятьма основними формами, згаданими у словнику Л. Шнайдера. Крім слова *siku* (загальне поняття слова *лід*), термін *sikuaq* (трохи льоду) означає перший шар тонкого льоду, який утворюється на осінніх калюжах та ставках, в той час як *sikuliaq* (промисловий лід) номінує новий лід на морі або на кам'яних поверхнях. *Igalaujait* (виглядають як вікна) – це тонкі крижинки, які намерзають на траві та інших рослинах.

Отож, беручи до уваги основні слова (як *siku*), похідні терміни (як *sikuliaq*), описові назви (*sitilluqaq*) та слова з ширшими значеннями (*taujaq*), загальна кількість термінів на позначення різних форм снігу та льоду перевищує навіть півсотню. Часто вони позначають незначні нюанси в розмаїтті властивостей та ознак, деякі з них названо простими лексемами, але заради

*Інуктитут – це аглютинативна мова, в якій більшість слів складаються з радикала, який несе базовий смисл, й до якого додаються інші елементи (афікси), призначені для уточнення та зміни поняття.*

лінгвістичної економії щоразу не створюються нові, а використовують похідні та описові терміни. Додаток до монографії «Siku: Knowing Our Ice» охоплює щонайменше дев'яносто різних слів на позначення снігу та льоду. До них включені зокрема такі специфічні терміни, як *qautsaulittuq* – лід, що розбивається після тестування на міцність гарпунном; *kiviniq* – заглиблення у прибережному льоді, викликане вагою води, яка протікала через нього, піднімалася під час припливу і накопичувалася на поверхні; *inivivik* – лід, що тріснув у зв'язку з припливами і відпливами та знову замерз під час холодної погоди; *ikalitiq* – плавуча крижина на міліні; *puktaaqqak* – величезна плавуча крижина та багато інших (Krupnik).

Надзвичайно важливу роль у поповненні словника інуктитуту відіграв соціальний фактор. Він визначає різні соціальні явища, стосунки та діяльність людини як члена окремої спільноти (Korunets 2003, 119). На рівні сім'ї це зумовило появу таких лексем, як *matu* (*anaana*), *батько* (*ataata*, *ataataq*), *дитина* (*surusiq*), *дити* (*meeraq*,

*meeqqat*), дочка (*panik*), немовля (*nutaralak*), бабуся (*aanaa, aanaq*), дідусь (*aataa, aataq*) тощо.

Історично й географічно було обумовлено те, що інуїти жили великими общинами, які налічували від ста до тисячі членів у кожній. Разом вони збиралися зокрема під час зимового полонання на тюленя, а решту часу жили меншими родинами, охоплюючи від двох до п'яти сімей у кожній (Freeman 2017). Такі родини, зазвичай, включали сімейну пару, їхніх як малолітніх, так і дорослих неодружених дітей, а також старше покоління, обох чи одного з батьків, хто овдовів (*inutuaq*). (До речі, на відміну від англійської мови, де існує розмежування між *widow* і *widower* на позначення різних статей, в інуїтитуті знаходимо лише одну лексему).

Чіткий розподіл сімейних обов'язків був і залишається вагомою частиною соціального життя інуїтів. У більшості груп і дотепер обирається *isumataaq* – молода особа чоловічої статі, вождь, який володіє відмінними якостями мисливця і лідера. Він бере на себе обов'язки соціального характеру, приміром, одруження чи всиновлення. Через високу смертність матерів-породіль та нещасні випадки під час полонання діти могли б, але ніколи не залишаються сиротами (*illiyardjuk*), їх всиновлюють (*angirli*) члени спільноти.

Діти є важливим «засобом» встановлення цінних міжродинних відносин, часто це відбувається не лише через всиновлення, але заручини, одруження. Традиційно дітей заручають батьки ще в дитинстві, інколи ще до їх народження, а одружуються вони в ранньому підлітковому віці, продовжуючи жити спільно з кимось із батьків. Одруженню інуїти надають величезного значення, практично не допускаючи розлучень. Донедавна існувала також практика полігнії, поліандрії, останнє – значно рідше.

Народження дітей у спільноті інуїтів асоціюється із соціально важливими ритуалами, які поповнили словник інуїтитуту відповідними термінами. За дитиною «закріплювався» своєрідний ритуальний спонсор, який відповідав за її моральне виховання. Впродовж життя дитина зверталася до свого, в європейському розумінні, хресного батька *sanajiarjuk*, він же до дитини – *arnaliaq*. Називання, нарікання відбувалося під час народження й мало важливе значення, позаяк інуїтське ім'я включає частину ідентичності й характеру його носія.

Оскільки духовний світ завжди був невід’ємною частиною життя людини, словник інуктитуту ввібрав лексеми на позначення релігійних обрядів чи духовних практик. Це зумовлено також віддаленістю від цивілізації, замкненістю спільноти, що не мала де шукати захисту, як у довколишній природі. До XIX ст. *angakkuuniq* (шаманство) було серцевиною вірувань, переконань і практик інuitського населення. І хоча з приходом християнства на далекі північні широти *angakkuuniq* стало менш поширеним, все ж практикується і до нині, особливо серед літніх людей.

Інuitську релігію часто називають анімастичною. Анімізм уперше був визначений Е. Тайлером у XIX ст., який окреслив його, як вигокову форму, що дала поштовх до розвитку всіх інших релігійних практик (Morrison 1986, 98). Відповідно до її постулатів, окрім людей, наділених душею, всі тварини, певні місця (приміром, гори, море, земля тощо) володіють духовними якостями, які не поступаються людській душі, емоціями, розумом, тож можуть ображатись, якщо з ними обходитися неналежно. І хоч це встановлює низку заборон і табу, що обмежують волю, проте спільнота не вважає це недоліком, навпаки перевагою – строге дотримання приписів, на думку інuitів, забезпечуватиме успішніше полювання, відверне хвороби, дасть відчуття єднання з природою і володіння над світом.

Людина, яка тісно взаємодіє з духами – *angakkuq*, шаман, обрядотворець – надзвичайно шанований член спільноти, чия функція – закликати духів під час різноманітних обрядодійств. Їх називають репозитарієм знань, він чи вона (що функцію часто виконують і жінки) володіє особливими вміннями і навичками, виконує широкий спектр обов’язків, які водночас вважаються правами, як от зцілення хворого, «корегування» погоди під час полювання чи риболовлі. Його *quajimajatuqangit* (у перекладі англ. *inuit knowledge that is still useful*), *irinaliutiit* (у перекладі англ. *powerful words*) та особливі атрибути (наприклад, шаманський пояс) допомагають йому під час обряду початку будівництва іглу, ініціації, ритуалу зцілення землі тощо (Laugrand and Oosten 2010).

*Оскільки духовний світ завжди був невід’ємною частиною життя людини, словник інуктитуту ввібрав лексеми на позначення релігійних обрядів чи духовних практик.*

Ключовим концептом в багатьох народностей є поняття покровителя – міфічної особи, до якої звертаються за захистом. Так, для корінного населення на території *Wobanaki* (або *Wabanaki*) таким є *ведмідь* (*nanuk, aklark*), наділений силою, мужністю, відвагою, бажаними якостями для кожного члена спільноти. Серед інuitів широко поширеною є легенда про богиню моря Седну, яка живе на дні океану і є матір'ю всіх морських тварин. У найпоширенішій версії дівчина Седна була заручена своїм батьком з володарем глибин. Боячись доччиного повелителя, батько вивіз дівчину і посеред моря викинув її із човна. Вона намагалася врятуватися, чіпляючись за борт, але батько відрубав їй пальці, що перетворювалися на рибу, інші частини рук – на морських тварин, зрештою остання, найбільша, перетворилася на великого морського ссавця – кита. Отож, риба і морські тварини, впольовані рибалками та мисливцями, вважалось, походять із тіла Седни, а тому патронуються нею. Вшанування душі кита чи тюленя було знаком поваги до богині і її влади. Періодично шамани мушили опускатися на дно моря, щоб «розчесати волосся Седни», тобто провести ритуал, який би задобрив і забезпечив на майбутнє успішну ловлю (Laugrand and Oosten 2010).

Ще однією героїнею легенд інuitів, духом, якому поклонялися, була жінка із каптуром (*amaut*) на спині. Одяг корінного населення *парка* (*amautik*) має каптур, капюшон, призначений, аби носити в ньому малолітніх дітей. Ця богиня жила в горах, їй приписували силу викрадати дітей, які не слухалися в каптурі, нею лякали дітей. Одного згадування про велику жінку, яка забере їх у свій *amaut*, було достатньо, щоб дисциплінувати неслухняних.

Природним є й те, що із привнесенням християнства місцонерами місцева релігія *angakkuuniq* не зникла, а поєдналася із насадженою європейцями. Як і раніше, інuitи вважають землю, море, сонце, місяць, небо і т.д. такими, що мають душу і непомірну владу над ними. Відносини з тваринами в інuitів теж базувалися на правилах благоговіння, хоча останнє було замінене моральними принципами, корінне населення і дотепер використовує *tarniq* (мініатюрні фігурки тварин) у ритуалах для того, щоб задобрити їх. *Tarniq* має ще інше значення – *душа*, якою інuitи наділяють усе, що їх оточує.

Важливе місце в релігійних віруваннях та практиках корінного населення займали жіночі божества. Їх наявність серед пантеону

подібних відображала традиційні стосунки між чоловіком і жінкою у суспільстві інуїтів. Сім'ї надавали перевагу народженню сина як нащадка, тому новонароджених дівчаток часто вбивали. Праця мисливця шанувалася більше, ніж жінки, але все ж існувала певна рівність між статями. Важливість існування богинь у сфері надприродного була певним індикатором рівності жінок і чоловіків у природному світі.

Із появою християнства в словник інуїтиту увійшли такі лексичні одиниці, як *anernerk* – ангел, *ajugakangitok* – всемогутній, *tonrar* – дух (також означає привид). *Kajistiaat* позначає християнина, *kristumiut* – християнство, *biibili* – Біблію, *Jiisusi* – Ісуса, *qinnut, tutsiuti* – молитву. Поняття Бог передається трьома лексемами: *ajungitsoq, anirniakuk, guuti* (в інуїтиту слова не пишуться з великої літери, окрім імен).

Отже, інуїтиту – розвинена мова, яка має право існувати, вдосконалюватися нарівні з іншими мовами світу. Натомість вона піддається сучасним викликам. Геополітичні процеси, глобальна світова стратегія, спрямована на стирання чи вирівнювання ідеологічних, політичних, релігійних розбіжностей між народами, уніфікація світового культурного простору призводять до поступового вимирання мов шляхом асиміляції до панівних. Саме це відбувається з рідною мовою інуїтів. Хоча інуїтиту є офіційною мовою в Нунавуті, однак паралельно з англійською і французькою. Латинізація призвела до зменшення частотності використання мови серед корінного населення, через що поступово витісняється англійською.

Природа сучасного інуїтитусько-англійського білінгвізму до кінця не з'ясована. Науковці-перекладачі, які осмислювали латинізацію інуїтиту, аргументували це великою кількістю його діалектів, що унеможливило вирівнювання силабічного письма. Зважаючи на сучасні світові тенденції, процес вимирання мови можна розглядати як економічну, політичну, соціальну, релігійну гегемонію південно-канадських, неінуїтських, або ж глобальних сил. Боротьба за право

*Геополітичні процеси, глобальна світова стратегія, спрямована на стирання чи вирівнювання ідеологічних, політичних, релігійних розбіжностей між народами, уніфікація світового культурного простору призводять до поступового вимирання мов шляхом асиміляції до панівних.*

домінувати над північним корінним населенням зумовлює протидію часто успішним місцевим зусиллям, спрямованим на те, щоб хоч якось здобути соціальну автономію (Dorais 2010, 6).

«Втрата народом мови призводить до згасання духу. Гасне дух – зупиняється життя – зникає народ», – писав Конфуцій. «Канада продовж сторіч проводила колоніальну політику стосовно корінних народів, зокрема інуїтів, метисів, форсувала їх асиміляцію, «окультурення». Знищувалися не лише рідні мови народностей, зникали цілі пласти культури». Цей факт було визнано першою особою держави, Прем'єр-міністром Канади, що не може не втішати. У своїй промові-вибаченні у 2015 р. із трибуни ООН Дж. Трюдо назвав ставлення Канади до аборигенів «приниженням, зневагою, образою» і висловив зобов'язання примирення і налагодження стосунків із первісними народностями своєї країни та відновлення їхніх мов (Google 2018).

Саме ревіталізації мов, тобто поверненню їх до життя, покликана слугувати нова галузь лінгвістики – *ревайвалістика*. Ревайвалізм – новітня течія у мовознавстві, процес, протилежний за суттю до лінгвоциду, «вбивству» тієї чи тієї мови (Алексеев 2018). Професор Г. Цукерман, сучасний ізраїльський лінгвіст, який займається відродженням мов корінних племен Намібії, Таїланду, Австралії, стверджує, що «воскрешати» вимерлі і підживлювати вимираючі мови вкрай необхідно з етичних, естетичних і практичних міркувань.

З точки зору етики – це відновлення справедливості. У XIX ст. австралійський політик, фінансист Е. Фостер аргументував лінгвоцид такими словами: «Чим швидше вимре мова аборигенів, тим швидше вони стануть цивілізованими». Проте смерть мови – це втрата культурної автономії, втрата духовного та інтелектуального суверенітету, втрата душі, адже рідна мова – це храм ідей, цінностей, досвіду поколінь, спадку предків її народу. Відродження мови – це, так би мовити, компенсація за нанесені збитки, подібно грошовій виплаті за певного роду утиски (Алексеев 2018). Отож, виправляти помилки минулого не лише правильно, але й необхідно.

В естетичному аспекті вимирання мови варто розглядати як втрату цілої культури, цілого інтелектуального спадку, відшкодувати який украй важко. Такий підхід співзвучний думці про важливість збереження біологічної розмаїтості. Мови, як і люди, не повинні бути однаковими, краса полягає саме в різноманітності (Mustafina 2018). Для



прикладу, в японській мові існує поняття *ікігай* – те, що ти любиш, добре вмієш робити, те, що потрібне людству, до того ж, за що тобі платять. Якщо всі ці умови виконані, вважається, що у тебе є ікігай. В цьому аспекті жодна інша мова не може похизуватися такою кількістю лексичних одиниць на позначення снігу і льоду, як інуктитут.

Зрештою є і практична користь, зумовлена повернення мов до життя, що виявляється у підвищенні розумового, фізичного, духовного благополуччя їх носіїв. У людини зростає самооцінка, коли відроджується її мова, про що свідчать значні кількісно приклади австралійських аборигенів із племені *барнгарла* (Mustafina 2018). На науковому рівні це було доведено Д. Халлетом, М. Чандлером і К. Лалонде в 2007 р. Їх дослідження показало, що мова сприяє соціальній згуртованості, що запобігає соціальним аномаліям, зокрема самогубствам. Серед корінних жителів Британської Колумбії рівень самогубств у молоді значно вищий, ніж на решті території Канади, і безпосередньо пов'язаний із браком спілкування рідною мовою (Hallett and Chandler 2007, 392–399).

*В естетичному аспекті вимирання мови варто розглядати як втрату цілої культури, цілого інтелектуального спадку, відшкодувати який украї важко.*

Наразі ж у Нунавуті діє лише один акт (*the Inuit Language Protection Act*), який спрямований на захист і відновлення мови корінного населення. Місцевий уряд Нунавуту зобов'язується всіляко підтримувати розвиток і популяризувати мову інuitів у політичній, економічній, соціальній, юридичній, освітній сферах (Google 2009). Усі громадські послуги повинні бути доступні рідною мовою. Для реалізації задекларованих вимог у місцевому уряді Нунавуту була введена посада Міністра мов.

- Алексеев, Алексей. 2018. «Ревайвалистика и вопросы языкознания». *Коммерсант Наука*. 54 (4). [http://elementy.ru/nauchno-populyarnaya\\_biblioteka/434446/Revayvalistika\\_i\\_voprosy\\_yazykozna\\_niya](http://elementy.ru/nauchno-populyarnaya_biblioteka/434446/Revayvalistika_i_voprosy_yazykozna_niya).
- Compton, Richard. 2018. «Inuktitut». *The Canadian Encyclopedia*. <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/inuktitut>.
- Dorais, Louis-Jacques. 2010. *The Language of the Inuit: Syntax, Semantics and Society in the Arctic*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.
- English-Inuktitut Dictionary Online. <https://glosbe.com/en/iu>

- Escimo dictionary.  
<https://terembura.50webs.com/babel/Eskimo%20Dictionary.htm>
- Freeman, Mr. Milton. 2017. «Arctic Indigenous Peoples in Canada». *The Canadian Encyclopedia*, October 24.  
<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/aboriginal-people-arctic>.
- Google. 2009. «Inuit Language Protection Act». *Web Community Resource Networks* <http://langcom.nu.ca/node/40>.
- Google. 2018. «Statement by the Prime Minister on National Indigenous Peoples Day». Last modified June 21.  
<https://pm.gc.ca/eng/news/2018/06/21/statement-prime-minister-national-indigenous-peoples-day>.
- Hallett, Darcy, Michael Chandler, Christopher Lalonde. 2007. «Aboriginal language knowledge and youth suicide». *Cognitive Development*. 22 (2007).
- Inuktitut Dictionary. Inuktitut-English.  
<https://web.archive.org/web/20080116004202/http://www.explorenorth.com/articles/inukdict2.htm>
- Inuctut Tusaalanga. <https://tusaalanga.ca/node/2362>
- Korunets, Ilko V. 2003. *Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages*. Vinnytsia: Nova Knyha.
- Krupnik, Igor, Claudio Aporta, Shari Gearheard, Gita J. Laidler, Lene Kielsen Holn. 2010. *SIKU: Knowing Our Ice*. Ottawa: Springer.
- Laugrand, B. Frédéric, and Jarich G. Oosten. 2010. *Inuit Shamanism and Christianity. Transitions and Transformations in the Twentieth Century*. McGill-Queen's University Press.
- Morrison, Bruce R. and Roderick C. Wilson. 1986. *Native Peoples: The Canadian Experience*. Toronto: The Canadian Publishers.
- Mustafina, Liaylia. 2018 «Ubiystvo yazykov, ili suicid izza neznaniya rodnogo». *Idel.Realuu*, November 12. <https://www.idelreal.org/a/29596506.html>
- Robson, David. 2013. «There are really 50 Eskimo words for Snow». *The Washington Post*, January 14.  
[https://www.washingtonpost.com/national/health-science/there-really-are-50-eskimo-words-for-snow/2013/01/14/e0e3f4e0-59a0-11e2-beee-6e38f5215402\\_story.html?noredirect=on&utm\\_term=.89648256df18](https://www.washingtonpost.com/national/health-science/there-really-are-50-eskimo-words-for-snow/2013/01/14/e0e3f4e0-59a0-11e2-beee-6e38f5215402_story.html?noredirect=on&utm_term=.89648256df18)
- Steckley, John. 2007. *White Lies about the Inuit*. Toronto: University of Toronto Press.

# КАНАДСЬКІ КОЛИСКОВІ ЯК ФРАГМЕНТ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Світлана Гончарук

Колискові пісні є одним із найдавніших жанрів народної творчості, який привертає увагу дослідників фольклору та міфології. В англійській мові існує два поняття для позначення колискової: *cradle song* і *lullaby*. Останнє є комбінацією двох лексем – *lulla* (що походить від середньоанглійського *lollai, lullay* і *bye* – прощання). Ці лексеми злились в одне слово в кінці 1500 рр. Існує також гіпотеза (хоча й не підтверджена), що слово еквівалентне «*Lilith abi*», «*Lilith, go away*» – «*йди Ліліт*», виникло, коли Адам і Єва намагалися вигнати Ліліт з Едемського саду (Мартынова 1975, 34).

Колискова пісня є одним із жанрів дитячого фольклору, переважно коротенькою пісенькою, яку виконують, зазвичай, над дитячою колискою для того, щоб приспати дитину. Колискові виконує мати або близька дитині людина.

Існує гіпотеза, ніби колискові зародилися ще у середовищі первісних людей. На це вказують герої колискових (Дрімота, Сон), пов'язані з антропоморфними міфологічними істотами.

Щодо походження колісанок у фольклористиці існують дві точки зору. Одні вчені відзначають генетичну близькість колискових пісень і заклинань. На думку Т. Цив'ян, колискова – «це магічний текст, що тісно пов'язаний як із семантикою комплексу родинної обрядовості, так

і з семантикою перехідних обрядів взагалі» (Цивьян 1990, 181). Окрім основного завдання, заспокоїти і приспати дитину, колискові пісні покликані були привернути до дитини або відвернути від неї певні надприродні сили, вберегти від будь-якої небезпеки, сприяти здоров'ю немовляти, швидкому ростові, майбутньому благополуччю тощо. Г. Довженок стверджує, що «спільність інтонаційної будови колисанок із замовляннями – не лише зовнішня, випадкова, а викликана їх спорідненістю» (Довженок 1981, 37). З цим варто було б погодитися. Як колискові пісні, так і замовляння, виголошуються речитативом, напівпошепки. Це інтимна розмова, яка минає тихо, плавно, не порушуючи гармонії, тихої музики сфер, це діалог зі Всесвітом, розмова душі і серця. Інші науковці стверджують, що поява колискових пісень зумовлена педагогічними потребами. Їх призначення – побутове.

Коліскові пісні становлять окремий цикл, тому що мають чітко окреслені тематику і функцію, призначені лише для одного слухача – дитини, й мають визначеного виконавця – матір або близьку людину. Дослідники окреслюють практично-побутову, пізнавальну, емоційну, морально-етичну, психотерапевтичну функції, функцію формування естетичного чуття. Коліскова пісня знайомить дитину з примітивною схемою картини світу, дає перші уявлення про тварин, птахів, міфологічних істот, найважливіші принципи, якими має керуватися людина протягом життя.

Функційно-прагматична за своєю природою, як правило, колискова не має сюжету, а обмежується сукупністю мотивів, тобто є адитивною, переривається в будь-який момент (коли дитина засинає). Беручи до уваги мотиви, Г. Довженок подає таку класифікацію колискових пісень:

- пісні про саму дитину, її сон, харчування, а також про тварин та птахів, які безпосередньо «виявляють» про неї турботу;
- пісні, що відображають думки й почуття матері, звернені до дитини, роздуми про власну долю (оскільки такі колисанки відображають суб'єктивний стан матері, то вони наближені до ліричних народних пісень, попри це більшість дослідників зараховують їх до дитячого фольклору, оскільки вони призначені для дитини);
- пісні, головними персонажами яких є представники тваринного світу, які не пов'язані сюжетно з образом самої дитини, окрім

того, сюди ж зараховано колискові пісні (їх небагато), головними героями яких є люди.

Водночас дослідниця припускає можливість належності пісень з одним персонажем до різних груп (наприклад, пісень про kota до першої та третьої), оскільки в основі сегментації – те, яке місце в певному сюжеті займає образ дитини (Довженок 1981, 41).

Коліскова є прототипним жанром народної пісенної поезії, яка створювалася з конкретною практичною метою – заколисувати немовля. Однак колісанки містять багатшаровий інформативний комплекс, що дозволяє текстам цих пісень розробляти власні, важливі когнітивні і лінгвокультурологічні функції. Розглядаючи текст колискових в контексті його інформаційного змісту, варто розмежувати власне текстову інформацію і підтекстову.

Текстовою інформацією є фактична інформація, яка відкриває дитині навколишній світ, формує перші знання про нього. Сюжети текстів колискових описують світ тварин, їх поведінку, світ неживих предметів, що оточують дитину, а також характеризують загалом побут. Ще один блок власне текстової інформації розкриває світ материнської душі: її думки, побажання і турботи. Те, про що думає мати (старша сестра, бабуся та ін.) під час заколисування неспокійної дитини, вона несвідомо влітає в ритмічно організований текстовий простір колискової. Ці включення можуть бути як побажаннями немовляті щасливого життя, так і віддзеркалювати побутові клопоти.

Якщо фактична інформація представлена через поняття і зримі образи, що не завжди доступно для свідомості дитини, то естетичний й емотивний блоки представлені «сенсорно», через слухові, моторні та дотикові відчуття. Ці інформаційні блоки представляють собою підтекстову інформацію, що сприймається немовлям, як правило, на несвідомому рівні. У сприйнятті дитини поетичний текст, мелодія і ритм колискової є єдиним цілим. З материнськими піснями особистість набуває перший чуттєвий досвід пізнання поетичної творчості, здатність вловлювати мелодіку і красу рідної мови. Безумовно,

*Коліскова пісня є одним із жанрів дитячого фольклору, переважно коротенькою пісенькою, яку виконують, зазвичай, над дитячою колискою для того, щоб приспати дитину.*

основною лінгвістичною особливістю мовного вираження емоційно-естетичної інформації, що вловлюється немовлям на підсвідомому рівні, є особлива музична організація текстів колискових. В. Головін, даючи визначення колискової (колискова пісня – пісня, адресована дитині, що знаходиться у стані переходу, і функціонально спрямована на його завершення), центральне поняття окреслює словом *пісня*. «Тобто, – пише В. Головін, – ми маємо справу з наспівуванням текстом в певній поетичній та ритмічній організації» (Головін 2000, 13).

Особливість колискової пісні в тому, що вона є першим етапом оволодіння дитиною концептуально-мовною картиною світу. Через мову колискової передається світогляд народу, його сприймання космосу, встановлення органічного зв'язку з навколишньою природою. Ця модель стає для немовляти тлом формування власної моделі світобудови і одночасно визначає належність дитини до тієї чи тієї культурної спільноти.

Досліджуючи мовну картину світу, насамперед, науковці акцентують на лексично виражених концептах, що визначаються як багатовимірні ідеалізовані формоутворення або як одиниці ментального процесу, які кодуються в мові та відображають результат категоризації світу. З одного боку, в нього входить те, що є змістом поняття, з іншого – те, що робить концепт явищем культури: етимологія, асоціативний ряд, оцінки та конотації (додаткові семантичні або стилістичні відтінки, які накладаються на основне значення слова і слугують для вираження емоційно-експресивного забарвлення).

Однією з основних функцій мовної картини світу є «функція концептуалізації та категоризації внутрішнього і зовнішнього світу, функція сортування і класифікації людських відчуттів і знань» (Соколовская 1993, 9). Концептуалізація тісно пов'язана з культурними схемами, які були сформовані етносом під час його історичного розвитку, зумовлена такими факторами, як образне сприйняття, фізична взаємодія, ментальність.

Коліскові – це, як правило, перші вірші, які чує дитина на початку свого життя. Цілком природно, що в текстах колискових реалізовані концепти, які відображають перші та найголовніші враження дитини про навколишній світ. Концепти, представлені в текстах канадських колискових пісень, відображають базові поняття реальності. Вони репрезентують набір основних понять, на яких ґрунтуються знання

людини про навколишній світ, і які є спільними для картин світу народів різних країн. Засвоєння дитиною подібних концептів забезпечує адекватне сприйняття навколишньої дійсності. Водночас вони несуть також національну семантику.

У виявленні співвідношення універсального й національного в мові найбільш поширеною серед науковців є позиція, згідно з якою в мові відображаються, з одного боку, загальні (універсальні) властивості об'єктивного світу, що не залежать від точки зору на них носіїв цієї мови, а з іншого боку, в ній представлено суб'єктивно-національний, етнічний компонент, що впливає з ментальних і культурних особливостей народу (етносу), що говорить цією мовою. А. Вежбицька з цього приводу констатує, що поряд із величезною масою понять, специфічних для певної культури, існують деякі фундаментальні поняття, які підлягають лексикалізації в усіх мовах світу; мовні і культурні системи значно різняться одна від одної, але існують семантичні й лексичні універсалиї, що вказують на загальний понятійний базис, на якому ґрунтуються людська мова, мислення, культура (Вежбицька 1996, 321–322).

*Колісанки містять багатопаровий інформативний комплекс, що дозволяє розробляти власні, важливі когнітивні і лінгвокультурологічні функції.*

Більшість колискових співалися в Канаді ще із часів Старого Світу, за винятком корінних народів. Декілька колискових інuitів стали досить відомими: «*Nadu Nadudu*», «*Ho Ho Watanau*», «*Baba Baby*».

Однією з найпопулярніших колискових, яка у 1875 р. згадувалась у збірці «*Mother Goose Rhymes*», стала пісня «*Rockabye Baby*». Ця колискова була створена тоді, коли жінки, які працювали на полях хмелю, прив'язували колиски до гілок дерев для того, щоб вітер допоміг дітям заснути. В цій колисковій дитину лякають тим, що повісять її колиску на верхівку дерева, де дме вітер, і вона буде розгойдуватися на вітрі. Коли ж гілка зламається, колиска впаде на землю, а тому впаде й гілка, й дитина, і все інше.

*Rock-a-bye, baby  
on the treetop  
when the wind blows  
the cradle will rock*

*when the bough breaks  
the cradle will fall  
and down will come baby,  
cradle and all.*

Текст доповіді Королівської комісії з питань насилля в галузі комунікації зауважує: «як же добре, що дитина не розуміє слів, які їй співають!» (Royal Commission on Violence in the Communications Industry, 1977).

Сучасні англомовні канадські колискові представлені збірками «Canada Lullaby», «Ontario Lullaby», «British Columbia Lullaby», «Alaska Lullaby», «Prince Edward Island Lullaby», «Suskatchewan Lullaby» (P.-L. McCarron, M.-J. Riemann).

Кожен народ по-різному сприймає процеси та явища дійсності, по-різному категоризує свій досвід, водночас існують універсальні концепти, що є сталими структурами, на каркасі яких вибудовуються змінні структури, які відтворюють визначений рівень категоризації світу деякою етноспільнотою на певній фіксованій стадії її розвитку.

Дослідники колискових пісень відзначають, що система їх образів невелика. Це дитина, батьки, тварини, природа. Збіднений комплекс образів пояснюється обмеженістю сприйняття дитини, зумовленою віковими здібностями. Під час вивчення концептуальної системи канадських колискових, виявлено такі основні концепти: батьки, тварини та птахи, явища природи та географічні об'єкти.

Головним посередником між дитиною і сном є мама. Вона знайомить дитину з навколишнім світом, передає свої почуття й бажання в пісенній формі. В канадських колискових мама, яка співає дитині колискову, весь час нагадує про свою любов:

*When the leaves fly  
I love you  
When snow fills the sky  
I love you  
When the bird sings a song  
When the brook moves along  
Always remember  
I love you.*



Тварини – це одна з головних груп образів колискових англійської культури Канади. Осмислення світу людиною відбувається через понятійну сферу тваринного світу, через всю історію людської культури.

Тваринний світ завжди був близьким і водночас невідомим для людини, яка неухильно збагачувала спектр найменувань власних ознак, дій, станів з огляду на свої уявлення, оцінки, стереотипи щодо тваринного світу. Спостереження за різними тваринами, їхньою поведінкою забезпечували створення в етносвідомості певних стереотипів (архетипів, символів, прототипів), де сконцентрована як актуальна, так і аксіологічна інформація, що зумовлює мотивацію колискової пісні.

Серед аналізованих текстів окреслюються колискові, в яких розповідається про те, як спокійно і захищено пов инна почуватися дитина, коли тварини весело граються, наприклад:

*Декілька колискових інуктитів стали досить відомими: «Nadu Nadudu», «Ho Ho Watanay», «Baba Baby».*

*When the boats go away, I love you.  
When the whales come to play, I love you  
When the herring gull cries to the stormy skies  
That's when you'll know I love you.*

Тварини стають універсальним компонентом мовної картини світу. Вони виконують функцію своєрідних етнографічних і культурно-історичних маркерів. У розглянутих колискових переважають дикі тварини: бізони, ведмеді, вовки. Серед домашніх тварин Канади згадано лише собаку:

*With the sun's rise I love you,  
Under moonlit skies I love you,  
When the dog wags his tale,  
When the wind finds a sail  
Now and forever  
I love you.*

Представленість диких тварин в канадських колискових значна й вмотивована територією їх проживання. Доволі часто головними героями стають птахи: орли, чайки, синиці. Це зумовлено специфікою та призначенням колискової пісні: якщо необхідно привернути увагу

дитини до приємних їй об'єктів, щоб заспокоїти її, то ними цілком можуть стати тварини, яких дитя вже могло бачити. Тварини типово зображені в колискових у своєму природньому середовищі проживання:

*From the east, the sea makes a distant roar  
The wind blows fresh from the bay.  
Warm waves cradle the island shore  
And Chickadees welcome the day.  
An eagle flies next to the sea-band coast  
Through cloudless blue skies above  
This is the place of ocean and mist  
This is the land I love.*

Це також вмотивоване призначенням колискової. Зображення тварини, доповнене різними деталями, дозволить увазі ще більше розсіятися, а дитині заспокоїтися.

Важливою складовою канадських колискових є морські жителі. До цієї групи належать кити, дельфіни, інші риби:

*On the snow covered Rockies the wolves are at play  
In the valley the fields love the warmth of the day  
The wild Orcas break through a surface of the blue  
And my heart belongs to you.*

Природа є важливою складовою канадських колискових. Такі природні явища, як дощ, туман, сонце, місячне сяйво, постійно супроводжують дитину під час її подорожі до царства Сну:

*There is a pine swept by the wind  
A northern moon so bright and clear  
An endless roar, carried on the mist,  
Says I'll always be here.*

Майже в кожній канадській колисковій згадано небо, як символ спокою та умиротворення:

*The sun wakes the colours on land and sky.  
Night spirits watch the bright moon drifting bay.  
The sunbeams reflect on the forest green  
And my heart belongs to you.  
Under the big sky, in fields of hay  
Old treasures are hidden all over the land*

*And you mean the world to me.*

Людина невіддільна від природи, постає з нею на одному рівні:

*The moon says goodbye to the day  
The northern whales have come up to see  
The ice towers floating above  
This is the country of mountains and sea  
This is the land I love.*

Здагують тексти канадських колискових й пори року, незмінну частину природи:

*With songbirds and blossoms, summer  
unfolds  
Winter comes to the mountains, sparkling  
and cold  
The wind sings a song to the restless sea  
And my heart belongs to you.*

*Тексти канадських  
колискових  
реалізують  
концепти, які  
відображають перші  
та найголовніші  
враження дитини про  
навколишній світ.*

Автори колискової неухильно нагадують дитині про те, де вона живе, які географічні назви ідентифікують її шлях:

*Near the Rockies, the bison roam the plains  
The sun is sinking away  
Everywhere babies are going to bed  
The moon says goodbye to the day.  
The sky is alive over Hudson Bay  
And over the fields of gold  
This is the place of colour and light  
This is the land I love.*

Канадські колискові поділяються на: пісні, що відображають думки й почуття матері; пісні, головними персонажами яких є представники тваринного світу; колискові, які вмонтовують географічні назви. Колискова пісня знайомить дитину з примітивною схемою картини світу, формує перші уявлення про тварин, птахів, найважливіші принципи, якими має керуватися людина впродовж життя.

Тексти канадських колискових реалізують концепти, які відображають перші та найголовніші враження дитини про навколишній світ. Тварини зображені у природньому середовищі проживання, що навіює спокій та розсосередженість. Група *тварини*

представлена дикими звірами та птахами. Віднаходження в їхньому образі вже знаної та засвоєної інформації втихомирює дитя.

Оскільки єдиним слухачем колискової є дитина, яка лише починає розуміти окремі слова та вивчати дійсність, тексти колискових вибудовані на найпростішій загальноновживаній лексиці, уникають складних поетичних прийомів та тропів. Основним виразником колискової пісні є мелодія, яка навіює сон.

Коліскові пісні Канади мають величезний лінгвокультурний потенціал, яскраво виражений національний характер. В мовному матеріалі канадської колискової закладено комплекс значень, який дозволяє скласти загальне уявлення про ментальний та соціальний контексти життя канадців.

- Вежбицкая, Анна 1996. *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари.
- Головин, Владимир. 2000. *Русская колыбельная песня в фольклоре и литературе*. Турку.
- Довженок, Галина. 1981. *Український дитячий фольклор*. Київ: Наукова думка.
- Мартынова, Анна. 1975. Отражение действительности в Крестьянской колыбельной песне. *Русский фольклор: Социальный протест в народной поэзии*. 15: 34–42.
- Соколовская, Жанна. 1993. *Картина мира в значениях слов – семантические фантазии или «катехизис семантики»?* Симферополь: Таврия.
- Цивьян, Татьяна. 1990. *Лингвистические основы балканской модели мира*. Москва: Наука.
- Alberta Lullaby. <https://www.youtube.com/watch?v=nulBire6cCI>
- Alaska Lullaby. <https://www.youtube.com/watch?v=Zq4aPniDwf0&list=PLh9-WsJfimyRWoDbt glo2E9fUYrbICA9G>
- British Columbia Lullaby. <https://www.youtube.com/watch?v=YSuAvxCOTBs>
- Canada Lullaby. <https://www.youtube.com/watch?v=2OIWAmHscSo>
- Newfoundland and Labrador Lullaby. <https://www.youtube.com/watch?v=nSLVfvfKnUY>
- Ontario Lullaby. <https://www.youtube.com/watch?v=-pqWyg749qw>
- Prince Edward Island Lullaby. <https://www.youtube.com/watch?v=8AqriaDWapQ>
- Royal Commission on Violence in the Communications Industry, *Violence in print and music*. Commission: available from the Publications Centre, Ministry of Government Services, 1977.

# УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНА ЛЕКСИКА В КАНАДСЬКИХ ВИДАННЯХ

*Людмила Марчук*

Мова фольклору в усіх жанрових різновидах є важливим об'єктом сучасної етнолінгвістики, охоплюючи потребу розглядати проблеми мови й етнічної психології, мови і культури, мови і віддзеркалення умов народного побуту, мови й міфології. Етнологія, етнолінгвістика задіюють напрацювання у галузі лінгвосеміотики, когнітивної лінгвістики.

Дослідження жанрів фольклору як різновидів мовно-мисленнєвої діяльності етносу доповнює лінгвістичні теорії новими узагальненнями, вводячи в науковий обіг фактичний матеріал та його проєкції на т. зв. етнічне поле.

Мова фольклору через вербалізовані національно-культурні стереотипи відображає етнічне я українців, їхнє сприйняття зовнішнього світу та його відтворення у слові, словосполученні, реченні. В цьому контексті варто осмислити специфіку функціонування ментальних українських прислів'їв у збірці «Приповідки», зініційованій українською діаспорою Канади: «Збірка цих приповідок є наглядним доказом довготривалої пам'яті нашого народу, бо наріз зберіг їх у своїй пам'яті на Західну Півкулю, Вільну Канаду.

Українські-народні приповідки та приказки наглядно доказують не лише глибину думки, але й гнучкість та красу й велич української

мови» (Плав'юк 1998, 12). Збереження правописних норм збірки дозволяє передати колорит та своєрідність мовлення.

Автор збірки під *приповідками* розуміє *прислів'я* і вживає ці терміни як синоніми. Водночас застосовує термін *приказки* на означення меншого за обсягом висловлення. Окреслюючи поняття, автор вказує: «дуже багатий є відділ приповідок, що дають погляд на різні обставини так родинного, як і суспільного життя. Етичні приповідки дають погляд про правду і кривду, про багатство і бідність, про мудрість і дурноту, або народні звичаї. Звичаї дуже глибоко вкорінювалися в душу народу і ставали традицією... Приповідки, це речення уложені переважно до складу, що в літературнім змислі називаємо римом та ритмом. Не раз приповідка являється, як скорочена казка, а часами казка є лише розширена приповідка» (Плав'юк 1998, 10).

Художньо-образний лад прислів'їв дуже складний, бо у визначеній лаконічній формі висловлено узагальнене, змістовно об'ємне твердження, за невеликою формою якого криється глибинна структура, в якій приховано елементи смислу (підтекст, багатозначність, іронічне забарвлення тощо), розраховані на кмітливість, здогадливність реципієнта. А тому в прислів'ях використовують усі можливі шляхи образотворення, всі художні тропи, фігури та їх комбінації. Основними тропами є метафора, порівняння та метонімія. В основу метафоризації покладено внутрішній зв'язок між предметами, явищами природи та життям людини, її діяльністю, суспільними відносинами.

Метафора (грец. *metaphora* – *переміщення, віддалення*) – один з основних тропів, який полягає в уподібненні та перейменуванні явищ, у перенесенні властивостей та ознак одного явища на інші на основі подібності, зумовлюючи злиття цих ознак в яскравий образ. Сучасні тексти визначають цей троп ще й як «*метафоричний контекст*», «*метафоричний вираз*» (Ткаченко 1998, 250).

Аристотель у своїй «Поетиці» писав: «...Найважливіше усього – бути досвідченим у метафорах». І продовжив: «Тільки цього не можна навчитися в іншого, це – ознака таланту, тому що складати добрі метафори – це значить помічати подібне» (Аристотель 1957, 110). Метафора використовує логічний механізм порівняння, тому паремії задіюють метафори, пов'язані з поведженням тварин, птахів, якими рослин:

*Дурна віця і перед вовком висповідається.  
Загустий вітер на рідку одежу.  
Вовки зиму не з'їдять.  
Вода одному забирає, а другому лишає.  
Старого воробця пологою не здуриш (горобця).*

Метафори можуть також зображати вечірній стан природи, підпорядковуватися мотиву вечора-життя, вказувати на шпин часу, зафіксований у значеннях слів – найменуваннях часових відтинків доби:

*Ідуть роки за роками, тай вже  
старість перед нами.  
Пропали ті роки, що розпирали  
боки.  
Рік зійшов, аби з вітром пішов.  
Година за годиною, тай так вік  
зійде.  
Час минає, а не вертає.  
Час як і вода все йде вперед.*

*Мова фольклору через  
вербалізовані  
національно-культурні  
стереотипи  
відображає етнічне я  
українців, їхнє  
сприйняття  
зовнішнього світу та  
його відтворення у  
слові, словосполученні,  
реченні.*

Можливе метафоричне образне вживання лексем на означення церковних свят:

*Іде не до Різдва, а до Великодня.*

Стилістичне навантаження українських лексем як-от: *вітер, сонце, небо, зоря, місяць, хмари, калина* виявляється в тому, що у прислів'ях вони набувають не лише метафоричного, а й символічного значень, пов'язані з національно-образним світосприйманням. Це словесні образи, що відтворюють образно-поетичну картину світу:

*Нема цвіту крацюго, від маківочки, нема роду  
милійшого від матіночки.  
Пишениця то хлопська мука, мельникові біда, а панська  
їда.  
На голім борщи годі ціпом товчи.*

За визначенням І. Ковалика, власні назви – це слова або словосполучення, специфічним призначенням яких є позначення індивідуальних предметів безвідносно до їх ознак, тобто без

установлення відповідності між властивостями позначуваного предмета і тим значенням, яке має слово або словосполучення (Ковалик 1977, 17). Власні назви входять до складу конкретних назв. Система власних назв (онімія) в порівнянні із системою загальних (апелятивних) назв творить величезну комплексну групу онімних утворень з їхніми характерними різноманітними особливостями, з одного боку, і спільними словесними рисами, з іншого.

«Приповідки» задіюють власні назви. Наскрізним є образ України. Народ дуже любить свій рідний край, переживає за його майбутнє, вірить, що настануть кращі часи, коли в Україні все буде добре:

*Або то така далека Україна (у значенні: не так уже далеко до України).*

*На Вкраїні добре жити, мед і вино пити.*

*Україна одному – до границь його ланів, а другому – від коліски до гробу серед злиднів (у значенні: один любить Україну для користі, а інший жертвує їй життя).*

У метафоричних образах простежуються образи реальних людей:

*Висипався Хмель із міха, тай наробив ляхам лиха (про Б. Хмельницького, гетьмана України, що розбив польські війська під Жовтими Водами).*

*За Хмельниченка Юрася, Україна звелася.*

*Був Шумлянський – не шумів, був Шептицький – не шептів, і ти Рило – не рий (три перемишлянські єпископи: Онуфрій Шумлянський (1746–1762, Атанасій Шептицький (1762–1779), Максиміліян Рило (1785–1794). Єпископи Шумлянський і Шептицький вірно служили греко-католицькій церкві, яка була національною церквою українців. Єпископ Рило був великим прихильником Польщі та її церкви, римо-католицької).*

Загалом метафоричних образів, виражених власними назвами, серед «Приповідок» небагато. Трапляються власні назви на позначення імен узагальненого образного звучання:

*Без Івана не було б пана.*



*Чи Іван, чи Петро, то мені все одно.  
Чого Івась не навчиться, того Іван не зможе.  
Без нашої Фесі тут не обійдеться.  
Казала Феся, що обійдеться.*

Задіяні власні назви біблійного походження:

*Гур, гур, їде, їде святий Юр* (народна прикмета, яка зауважувала, що 6 травня, коли вшановували святого, починалися перші громи).

*На святого Юра висхне баюра.*

*Як не запряде до Іллі, то не буде у млині* (до 2 серпня, коли згадували святого, кукурудза повинна запрясти, бо може стати непридатною для борошна через низьку температуру повітря).

*До Іллі рій під гилі, а по Іллі рій на гилі* (після 2 серпня бджоли рояться і вилітають з вулика).

*Лиш до Іллі добрі білі* (білі гриби після 2 серпня не їли, бо ті ставали гіркими).

*На Іллі новий хліб на столі* (жнина в Україні починали 15 липня).

*Як прийде Ілля, то наробить в полі гнилля* (на свято Іллі можливий град, що здатен знищити засіви).

*Андрію, Андрію, на тобі коноплі сію, дай мені, Боже, знати, з ким буду шлюб брати* (традиційно у цей день дівчата ворожили, приповідуючи ці слова).

*Свята Покровонько, покрий мені головоньку, яков таков онучею, хай дівкою не мучуся* (прохання дівчат до 14 жовтня, після завершення посту, тієї ж осені вийти заміж, адресоване Богоматері).

Крім того, пласт приповідок віддзеркалює життя українців в Канаді:

*У Вінніпегу не сиди, бо дочекаєшся біди.*

*Стилістичне навантаження українських лексем виявляється в тому, що у прислів'ях вони набувають не лише метафоричного, а й символічного значень, пов'язаних з національно-образним світосприйманням.*

*Коли б мені до Вінніпу, мала б хліба дрібку*  
(Вінніпег – столиця провінції Манітоби, центр українських переселенців).

Метафора задіює три ступені схожості:

- схожість образну – подібність менша, ніж річ порівняння;
- відсутність схожості, подібності;
- протилежність, яка є відповідником іронії.

Не менш поширеними є порівняння. В аналізованому виданні порівняння вибудовані на основі *ознак*:

*Хоч чоловік як жаба, а все дужчий як баба.*  
*Такий відважний, як заєць.*  
*Блищить, як золото, а всередині – болото.*

Дій:

*Летять, як бджоли до меду.*  
*Скаче до очей, як оса.*  
*Скаче, як теля на мотузку.*

Порівняння виражають як позитивні, так і негативні емоції – осуд, іронію, сарказм, гнів тощо:

*Гордий чоловік, як булька на воді* (іронічно, бо бульбашка на воді швидко лускає, як і те, що є предметом гордості людини).  
*Причепився, як вош до кожуха* (зневажливо про причепливу людину).

Особливо колоритними є паремії, де закладено карикатурні характеристики, що зіставляють тотожні предмети, явища або ознаки, але один компонент подано в прямому значенні, а інший – у семантично зміщеному.

*Худий, аж ребра світяться.*  
*Іде – ледве ноги тягне.*  
*Бідний, як церковна миш.*  
*Бідний, як турецький святий.*  
*Більша громада, як одна баба.*

Широко представлені паремії, побудовані на різновиді метафори – персоніфікації реалій побуту:

*Плакали мої грошики.  
Язык белькне та в кут, а за нього спину натовчуть.  
Плете, що слина на язык нанесе.*

Активно задіяні паремії, в основі яких – зооморфізм – зображення людей у вигляді тварин, образ кожної з яких наповнений своїм значенням.

Так, віл передає ознаки працюючої людини:

*Котрий віл тягне, того іще б'ють.*

Вовк – хижий:

*Вовка між вівці не пускай.  
Вовка, як не годуй, а він усе у ліс дивиться.  
Вовк старіється, але не добріє.*

*Пласт приповідок  
віддзеркалює життя  
українців в Канаді.*

Заєць – боягуз:

*Такий відважний, як заяць.  
Заяць спить та очей не жмурить.  
У зайця стільки стежок, як у клубку ниток.*

Лисиця – хитра, підступна, хижа:

*З лисами і сам лисом станеш.  
Лиса лиш димом з нори викуриш.  
Лис і поліниться, а натура в нього не зміниться.  
Лис може стратити зуби, але не апетит.  
Лис не грається коло своєї нори.  
Лисом підшитий, а псом підбитий (про хитрого і  
облесливого чоловіка).  
Старого лиса не вибавиш з ліса.  
Хитрий, як лис.*

Осел – дурний, упертий, недалекий:

*Осел вино носить, а воду п'є.  
Осел – ослом.*

*Дай ослові вівса, а його до бодяків тягне.  
Не всі осли ходять на чотирьох ногах.  
Осел ослом, хоч і золото на собі має.*

Свиня – нахабна, нав'язлива:

*Влізливий, як свиня.  
Коли б свиня роги мала, то б свиню поколола.  
Пусти свиню під стіл, а вона лізе на стіл.  
Свиня болото воліє, бо чистоти не розуміє.  
Свиня рилом волікла і добрий день не рекла (про  
чоловіка, який не вітається).*

Теля – наївне:

*Дивиться, як теля на мальовані ворота.  
Із благовісного теляти добра не ждати.  
Ласкаве теля дві мами ссе.  
Мудріше теля, від корови.  
Через бабині телята, не мож вовкові в город  
подивитись.*

Теж стосується і птахів. Сорока – балакуча:

*Вилетіла сорока, вилетіло дві.  
Одна сорока з плота, а десять на пліт.  
Сорока скрегоче, бо гостей хоче.*

Сова – мудра, однак непривітна:

*Сидить надута, як сова.*

Задіяно образи комах. Муха – надокучлива:

*Бджоли сідають на квіти, бо люблять мід, а мухи  
сідають на стерво, бо люблять смід.*

Широко використовується і метонімія, саме вона є домінантним тропом для паремій, бо пояснює їх лаконічність.

Особливо чітко метонімія простежується в семантичному ряді – людина, риси людини:

*Без голови й ногам лихо.*

*Де нема голови, там ладу не жди.  
Живіт товстий, а лоб пустий.  
Голодне око бачить глибоко.  
Голос народу – голос Божий.*

Типовими є гіперболи:

*Вола б з 'їв.  
За кавалок кишки сім верст пішки.*

Один із засобів виділення паремій – тавтологія, або повтор ідентичних частин. Тавтологія (грец. *tautologia*, від *tauto* – *те саме* і *logos* – *слово*) – стилістична фігура, що створюється повторенням подібних за змістом і звучанням слів. Тавтологія – фігура думки, що полягає у свідомому її дотриманні (Мацько 2003, 451):

*Біда бідую їде, бідую поганяє.  
Як лизень злизав.  
Ідуть роки за роками, та й вже старість перед нами.  
Хліб за хліб.  
Жарт – жартом, а хвіст набік.*

Іронічне бачення творить більшість паремій:

*Поки віддасться – то і собаці води дасть, а як  
віддасться – то і собі не подасть.  
Ліз по драбині тай впав межі свині.  
Голий доцу не боїться.*

Трапляються евфемізми:

*Віз скрипить немащений, а адвокат мащений (тобто  
проплачений).*

Прислів'я можна зарахувати до прагматично маркованих одиниць мови завдяки провідній ролі конотації в їх семантиці. Конотація – та частина значення прислів'я, що виражає ставлення до дійсності, до висловлення, яке полягає в самому значенні прислів'я. Будь-який із

*Прислів'я можна  
зарахувати до  
прагматично  
маркованих одиниць  
мови завдяки провідній  
ролі конотації в їх  
семантиці.*

компонентів конотації – експресивний, оцінний, емотивний – пов’язаний з різними прагматичними чинниками.

Оцінність є мікрокомпонентом конотації, що передає інформацію, об’єктивно-суб’єктивну чи суб’єктивно-об’єктивну, про ставлення людини до об’єкта. Суб’єктивність оцінки виражена в позитивному чи негативному ставленні суб’єкта оцінки до об’єкта, а об’єктивність орієнтується на притаманні об’єкту властивості, на підставі яких його оцінено:

*Гори високі мають доли глибокі.  
Притулив, як горбатого до стіни.  
Горілка – не жінка, а голову завертає.  
Виріс, як дуб, а дурний, як слуп.*

Прагматичне значення прислів’я – це значення, якого воно набуває у процесі реалізації, тобто для чого і з якою метою вживається те чи те прислів’я.

Семантичний потенціал прислів’їв дозволяє їм виступати елементами не тільки інформативних, а й прагматичних:

- спонукальних:

*Не знаєш, то мовчи, а знаєш, то кричи;*

- емоційно-оцінних:

*Бабина донька усе гладонька;*

- аргументувальних:

*Коли б нашій попаді та попова борода, то давно  
благочинним була;*

- експресивних:

*Прибери пенька, то й буде за Панька.*

Прагматична інформація, реалізована за допомогою прислів’я, може бути виявлена, враховуючи як мовну природу такої одиниці, так і тип прагматичного контексту, якщо вона вживається в мовленні.

Прагматичний аспект вивчення прислів’їв і приказок передбачає дослідження умов актуалізації лінгвістичних властивостей цих одиниць під час комунікації, їх функціонування в мовленні для того, щоб досягти

найбільш ефективного вираження думки та вплинути на поведінку людини. Він також робить оптимальним опис емоційного стану комунікантів та оцінку мовцем подій і вчинків, що потрапили до сфери цього спілкування.

Оцінність, опираючись на систему цінностей, прийнятих в суспільстві, також відображає суб'єктивну оцінку:

*Там то личко, там то стан, незадурно любив пан.*

*Лінивий гірше, як слабій.*

*Живіт товстий, а лоб пустий.*

*Є люди, є й людиска.*

*Такий з тебе робітник, як з цигана  
святець.*

*Хлоп, як дуб, а робити ані в зуб.*

*З великої хмари – малий дощ.*

Суб'єктивні оцінки передано різними способами, використовуючи широкий діапазон мовних одиниць, від розмовних до літературо-книжних. Такі способи вираження стосуються стилістичної сфери вживання макрокомпонента конотації:

*Ані мене не кусай, ані не цілуй, ані  
мене не стирай, ані не смаруй.*

*Антикара капервасом не здуриш.*

*Атаманувати, то не чарку в руках держати, треба  
багато думок обертати.*

Оцінні смисли рухливо і варіативно відображені в лексичній семантиці у формі таких феноменів, як модальність, емоція тощо. Основою єдиної моделі опису багатоманітності оцінної лексики може слугувати емоційна складова конотації, що маніфестує емоції у семантиці слова.

Варіанти паремій різноманітні:

*Ані туди, ані сюди. Ані сяк ані так.*

*Стоїть, як Богородиця.*

*Стоїть, як нова кума.*

*Прагматичний аспект вивчення прислів'їв і приказок передбачає дослідження умов актуалізації лінгвістичних властивостей цих одиниць під час комунікації, їх функціонування в мовленні для того, щоб досягти найбільш ефективного вираження думки та вплинути на поведінку людини.*

*Стоїть, як серед води тощо.*

Лексика, представлена в пареміях, демонструє двонаправленість номінації: спрямованість усередину візитує самовираження народу-мовця, в навколишній світ – його емоційну оцінку. Отже, оцінний вектор відіграє суттєву роль під час утворення конотативних значень у пареміях, а саме з найбільш вираженими оцінною чи експресивною складовими.

Аристотель. 1957. *Об искусстве поэзии*. Москва: Гослитгиздат.

Ковалик, Іван. 1977. «Про власні і загальні назви в українській мові».

Мовознавство. 2: 11–18.

Мацько, Любов. Сидоренко, Олеся. 2003. *Стилістика української мови*.

Київ: Вища школа.

Плав'юк, Володимир. 1998. *Приповідки або українсько-народня філософія*.

Едмонт, Канада.

Ткаченко, Анатолій. 1998. *Мистецтво слова: вступ до літературознавства*.

Київ: Правда Ярославичів.



Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. В мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання. І поки живе мова – житиме й народ, як національність. Не стане мови – не стане й національності: вона геть розпоршиться поміж дужчим народом...

**Іван Огієнко**

Language is the soul of every nationality, its shrine, its most valuable treasure. In language, our old and new culture is a sign of our national recognition. And while the language lives, the people live as a nationality. If there is no language, there will be no nationality: it will be completely dispersed between the stronger people ...

**Ivan Ohienko**

# Розділ III

## ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ КАНАДОЗНАВСТВА



# КАНАДСЬКІ ТОПОНІМИ ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

*Ірина Калиновська*

Топоніми є важливою частиною національно-культурної історії народів. Вони «відображають світосприйняття людей, їхню культуру, побут, звичаї, повсякденне оточення, психологічний стан і спілкування» (Рилюк 1999, 8). Топоніми надають інформацію про історичне минуле, географію розселення, культурні, торговельно-економічні центри тощо.

Топонімічна номінація відображає національні стереотипи сприйняття та інтерпретації дійсності. «Те, як суспільство називає своє оточення, розкриває, настільки люди осмислюють свій світ: як розрізняють форми рельєфу, як ставляться до землі, як нею володіють чи розподіляють, або як місця чи топографічні особливості важливі нам духовно, політично чи історично» (Неш 2012, 393).

Топоніми показують типові риси національного, самобутнього характеру, відображають внутрішній світ українців, ставлення народу до своєї історії. «Топонімію слід розглядати не як монолітне нерухоме ціле, а як багат шарове хронологічно різне утворення, що дає уявлення про мови, давні народи взагалі й розкриває умови формування української нації зокрема. Процес найменування географічних об'єктів зумовлюється не тільки соціально-політичними факторами, а й

естетичними, меморіальними мотивами, неабияке значення належить тут моді,... має місце й випадковість» (Українська мова 2004, 690).

Роль топонімів у лексико-семантичній типології мов унікальна. Місцеві назви мають парадигматичні й синтагматичні характеристики, які властиві слову загалом, проте вони характеризуються особливими принципами номінації, такими як фактор географічного середовища, фактор просторових властивостей об'єктів, етнічний склад населення, фактор матеріальної, соціальної та духовної культури, мовними контактами. «У топонімії закодоване буквальне значення, лексичне значення, історичні та народні етимології, конотації та фізичні властивості місця, яке описується» (Неш 2012, 394). Необхідність лінгвістичного аналізу топонімів підтверджується тим, що вони передають «великий обсяг мовної інформації; їх важливість як лінгвістичних даних тісно пов'язана з морфологією, семантикою та фонологією мови в цілому» (Пітерс 2015, 5). Більш того, мова відображає будь-які зміни в суспільстві, зокрема Канади.

*Топонімічна номінація відображає національні стереотипи сприйняття та інтерпретації дійсності.*

Топоніми українського походження охоплюють значний пласт у канадській топонімії. У книзі «Канадійські місцеві назви українського походження»<sup>1</sup> Я.-Б. Рудницький підкреслює необхідність вивчення топонімів: «Мозаїка географічних назв Канади надзвичайно різнобарвна, повчальна й цікава для всіх: і для науковця-географа, історика, етнографа чи (зокрема для) мовознавця, – і для кожної

<sup>1</sup> Оригінальний примірник книги Я. Рудницького «Канадійські місцеві назви українського походження» (друге видання 1951 р. вийшло накладом Українського Народного Дому в Вінніпезі) надійшов разом із сотнями інших рідкісних і цінних видань українською та англійською мовами до Центру канадознавства Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки (Луцьк) від Асоціації українських піонерів Альберти (Едмонтон, Канада), за що ми надзвичайно вдячні директору Канадського інституту українських студій Альбертського університету Ярсу Балану, громадському діячеві Омеліану Сринюку та президенту компанії «Східноєвропейські можливості» (Сейнт-Альберт, Канада) Валерію Полковському за організацію та відправлення посилок до України, а також усім тим, хто долучився до цієї справи. Ці подаровані книги є справжнім скарбом для філологів, лінгвістів, перекладачів, істориків, краєзнавців, літературознавців тощо, викладачів та студентів, сприятимуть глибинним дослідженням в галузі канадознавства.

людини, що має інтерес до минулого цієї мальовничої й великої країни» (Рудницький 1951, 7).

Канадські топоніми українського походження часто є предметом обговорення, проте вони ще не повністю досліджені. Вивчення топонімів є важливим і перспективним, особливо в контексті національної ідентичності. Як зазначає У. Кірконелл, «європейсько-канадські культурні групи як такі, ймовірно, були б повністю поглинуті в іншій країні. Але українські топоніми в Канаді збереглися» (Кірконелл 1954, 11), вони не асимілювалися.

Одним з основних факторів, які визначають топонімічний словник англословних провінцій Канади, є взаємодія аборигенних, французьких, англійських, українських тощо топонімічних утворень, що спричинили формально-семантичні зміни регіональних англійських топонімів й таким чином вплинули на формування всієї топонімічної системи в Канаді. У. Кірконелл стверджує, що «поселення іммігрантів з Центральної та Східної Європи в прерійних провінціях привело до створення європейських громад, багато з яких усе ще мають слов'янські назви. Таким чином, на заході є десятки громад, таких як *Antonivka*, *Babyna*, *Chortitz*, *Dobrovody*, *Franko*, *Hryhoriv*, *Khutir*, *Oleskiw*, *Ukraina*, *Zbaraz*, тощо» (Кірконелл 1954, 11). Ці блокові поселення, які охоплюють не тільки українські громади Манітоби та Альберти, але й Саскачевану та Британської Колумбії, за словами автора, наполегливо чинили опір асиміляції.

Одним із основних завдань сьогодення є вивчення канадських топонімів українського походження як засобів збереження національної ідентичності українців, спираючись на сучасні онлайн-дані інформаційних сайтів (Placename Etymologies 2010, Ukrainian Canadian Culture 2010, Natural Resources Canada 2019), ґрунтовні праці Я.-Б. Рудницького, зокрема книгу «Канадійські місцеві назви українського походження»<sup>1</sup> (Рудницький 1951), проведений аналіз (Калиновська 2016), а також дотичні дослідження у цій галузі.

Так, О. Кавецький стверджує, що українські фонетичні риси у вживанні власних назв в англословному середовищі канадських українців є поширеним мовним явищем, яке має свої закономірності. Це

---

<sup>1</sup> Ця книга – результат дворічної праці видатного мовознавця, аналіз десятків джерел, порівнянь, листувань, на яку опираються всі сучасні дослідники топонімів Канади.

насамперед збереження оригінальної української вимови, відповідна транслітерація, які фіксуються в різних лексико-семантичних групах слів (найбільше – антропоніми, топоніми, назви понять зі сфери культури і мистецтва) і пояснюються безпосереднім відношенням до реалій, які відображають важливі етнічні ознаки української етнічної групи Канади – їх культуру й історичну спадщину (Кавецький 2008, 87).

Вивченню слов'янських топонімічних назв Канади присвячено низку робіт Я.-Б. Рудницького. Його справедливо вважають одним із найвидатніших ономастів української діаспори (Гапон, Лісняк 2017, 103). Дослідженню його лінгвістичної спадщини присвячено дисертацію Л. Гапон (Гапон 2017) (під керівництвом С. Лісняк), де визначено особливості функціонування українських антропонімів і топонімів в Канаді. Онімна лексика була для Я. Рудницького джерелом для аналізу складних процесів мовних контактів, оскільки мовознавець вивчав особливості побутування українських власних назв у чужомовному середовищі. Зібрані матеріали дали йому змогу зробити загальні висновки щодо адаптації української онімної системи до ономастичних форм канадської англійської мови (Гапон, Лісняк 2017, 107).

Р. Сіромський розглядає питання багатокультурності та збереження національної ідентичності канадських українців у дослідженнях Я.-Б. Рудницького. Він зазначає, що внесок Я.-Б. Рудницького у збереження канадськими українцями національної ідентичності є надзвичайно вагомим. Напочатках деякі ідеї вченого видавались такими, що випереджують час, однак саме вони сприяли перетворенню Канади на взірець багатокультурної країни із дотриманням національно-культурних прав етноменшин (Сіромський 2009, 291).

Я.-Б. Рудницький стверджує, що «поряд з канадцями британського, французького та іншого походження, слов'яни зберігають і культивують свою спадщину, тим самим сприяючи розвитку культури Канади та її духовного зростання. Народні казки, народні етимології, прислів'я, висловлювання про походження і значення канадських топонімів, або

*Одним з основних факторів, які визначають топонімічний словник англословних провінцій Канади, є взаємодія аборигенних, французьких, англійських, українських тощо топонімічних утворень.*

те, що можна назвати канадським слов'янським народом, представляють аспекти канадського фольклору» (Рудницький 1956, 90).

Лінгвістична класифікація канадських топонімів Я.-Б. Рудницького відтворює походження географічних назв, власне: назви індіанського походження (*Saskatoon, Sask.*<sup>1</sup>); назви романського походження, до яких входять португальські (*Fundi, N.S., N.B.*<sup>2</sup>), іспанські (*Quadra, Alta., B.C.*<sup>3</sup>), французькі (*Montreal, Q.*<sup>4</sup>) та італійські топоніми (*Palermo, Ont.*<sup>5</sup>), назви германського походження, які складають англо-саксонські (*Cambridge, Ont.*), німецькі (*Steinbach, Man.*<sup>6</sup>), ісландські (*Reykjavic, Man.*), скандинавські (*Bergen, Man.*), голландські (*Bernegat, Alta.*) топоніми; назви кельтського походження (ірландського (*Belfast, N.S.*), шотландського (*Scotland Farm, Man.*); назви слов'янського походження (українського (*Halych, Man.*), російського (*Volga, Man.*), польського (*Wisla, Man.*) тощо походження); інші назви: латинського (*Regina, Sask.*), грецького (*Alpha, Man.*), єврейського походження (*Jesus, Q.*); штучні назви (*Transcona, Man.*) (Рудницький 1951, 9–11).

Слов'янські й українські географічні назви в Канаді, на думку Я.-Б. Рудницького, займали скромне місце в порівнянні з назвами індіанського, англійського, французького, ісландського чи іншого походження (Рудницький 1951, 11). Це підтверджується тим, що українська масова імміграція до Канади почалася, коли її територію поряд з індіанськими й ескімоськими поселеннями майже повністю заселили англійці й французи, тому українські назви отримали лише невеликі населені пункти, переважно в західних провінціях, оскільки вони заселялися пізніше, зокрема в провінціях Манітоба, Саскачеван й Альберта (Кавецький 2008, 87).

У період проведення Я.-Б. Рудницьким дослідження топонімів українського походження, за даними перепису населення 1961 р., українці за своєю чисельністю (понад 473 тис.) поступалися, зрозуміло, минаючи англоканадців (майже 8 млн.) і франкоканадців (5,5 млн.), лише німцям (понад 1 млн.). За винятком Онтаріо (майже 128 тис.;

---

<sup>1</sup> Sask. – Saskatchewan.

<sup>2</sup> N.S., N.B. – Nova Scotia, New Brunswick.

<sup>3</sup> Alta., B.C. – Alberta, British Columbia.

<sup>4</sup> Q. – Quebec.

<sup>5</sup> Ont. – Ontario.

<sup>6</sup> Man. – Manitoba.

2,05 % провінційного населення), вони зосереджувалися здебільшого у степових (прерійних) провінціях: в Альберті (майже 106 тис.; 7,95 %), Манітобі (понад 105 тис.; 11,43 %) і Саскачевані (понад 78 тис.; 8,52 %) (Сіромський 2009, 288).

На топонімічній карті Канади, за даними дослідження Я.-Б. Рудницького, топоніми українського походження (загальна кількість яких складає 201) у провінції Альберта – 67 назв, Манітобі – 65 і Саскачевані – 65 (Калиновська 2016, 104).

Найдавнішою назвою в Канаді було слово українського походження, яке існувало за сорок років до початку української імміграції. У 1875 р. в Манітобі з'явилося поселення *Chortits(a)* (*Khortytysya*), засноване німціями-меннонітами, нащадками німецьких колоністів, які оселилися на острові Хортиця на Дніпрі після руйнування Запорізької Січі (Кравчук 1980). У 1897 р. уперше задокументований випадок, коли іммігранти з України дали назву новоствореному поселенню в Манітобі. Їх звернення до державних органів Канади для реєстрації назва *Ukraina* було задоволено (Кравчук 1980).

*У 1897 р. уперше задокументований випадок, коли іммігранти з України дали назву новоствореному поселенню в Манітобі. Їх звернення до державних органів Канади для реєстрації назва Ukraina було задоволено.*

Щодо назви *Україна*, то Я.-Б. Рудницький аргументував її українське походження. Початковою для цього слова науковець вважає семантику «*країня, погранична земля*» (до XVI ст.), і з якої утворилося значення «*земля, країна загалом*» (Рудницький 1951, 73–74).

Не всі українські топоніми в Канаді були номіновані українцями. Наприклад, в Канаді є два поселення в Саскачевані та Онтаріо, названі на честь українського чорноморського порту *Одеса (Odessa)*. Я.-Б. Рудницький зазначає, що місцевість отримала свою назву в 1854 р. на згадку про Кримську війну (1854–1856) між Росією і Туреччиною, на боці останньої виступали також Англія й Франція. Назву дано на честь однієї атаки англо-французького ескадрону на Одесу (Рудницький 1951, 56).

Я.-Б. Рудницький виокремив такі категорії канадських топонімів українського походження:

- переміщені назви, тобто топоніми перенесені з України (*Ukraina, Man.*);
- перенесені топоніми з назв святих, визначних діячів, героїв, перших поселенців тощо (*Bohdan, Man., Wasel, Alta.*);
- новотвори, тобто топоніми, утворені в Канаді відповідно до українських назв (*Hory, Sask.*), утворені без відповідників (*Vilna, Alta.*) та штучні назви (*Myrnam, Alta.*) (Рудницький 1951, 11–12).

За даними останнього перепису населення від 2006 р. в Канаді проживає понад 1,2 млн. осіб українського походження (Посольство України в Канаді, 2012). Українці складають 3,87 % від загального населення країни та є сьомою національною меншиною Канади. Географія розселення українців значно розширилася, вони є в усіх провінціях і територіях, зокрема в Онтаріо – понад 336 тис. осіб, в Альберті – більше, ніж 332 тис. осіб, у Британській Колумбії – понад 197 тис. осіб, у Манітобі – майже 168 тис. осіб, у Саскачевані – понад 129 тис. осіб, у Квебеці – майже 32 тис. осіб, у Новій Шкотії – 7,5 тис. осіб. Найменш заселеними українцями є такі провінції та території, як Нью Брансвік, Юкон, північно-західні території, Ньюфаундленд і Лабрадор, Принс Едвард Айленд та Нунавут (Посольство України в Канаді, 2012). Отже, українське населення в Канаді у провінції Альберта зросло більше, ніж утричі, у Манітобі – у півтора рази, у Саскачевані – більше, ніж у півтора рази.

Аналіз 259 топонімів показав, що канадські топоніми українського походження в основному представлені назвами населених пунктів, наприклад: *Borshchiv, Sask., Alta.; Brody, Alta.; Krasne, Sask., Alta.; Sokal, Sask.* тощо. Це кількісно найбільша група. Кілька населених пунктів, розташованих в різних провінціях Канади, мають таку ж назву, як і в Україні: *Odessa* є у Саскачевані та Онтаріо, а *Halicz, Ukraina* – в Манітобі, Саскачевані та Альберті і т. д.

Деякі канадські топоніми мають нову назву: *New Kyiv, Alta.; Novy Sokal, Alta.; New Yaroslav, Sask.* Є топоніми, які можуть передавати будь-які зовнішні ознаки області: *Hory, Sask.; Dibrova, Man.; Dolyny, Man.; Ozerna, Man.; Zelena, Man.* Деякі канадські місця названі, як українські річки, наприклад: *Dnieper, Sask., Dneister, Sask., Prut, Alta., Zbruch, Alta.*

Низка канадських сіл та міст названі іменами відомих українців. Серед перших, поселення в Манітобі на честь *Т. Шевченка*, великого



українського поета. Ця назва існувала до 1908 р., коли місто було перейменовано на *Vita* (Рудницький 1951, 78), хоча районна школа названа на честь Т. Шевченка. Крім цього, є школи в Манітобі і Саскачевані, названі на честь поета, *Taras*.

У Канаді є три школи імені *І. Франка*, по одній в кожній провінції Манітобі, Альберті, Саскачевані, а також школа імені *М. Лисенка*, засновника української класичної музики (*Mykola Lysenko*, Sask.). Називають школи на честь гетьмана *Б. Хмельницького* (*Bohdan*, Alta.), гетьмана *І. Мазени* (*Hetman Ivan Mazepa*, Sask.), преподобного митрополита *А. Шенгіївського* (*Andrey Sheptytsky*, Alta.), *Володимира Великого* (*Vladimir*, Alta.), *П. Могили* (*Petro Mohyla*, Sask.), *М. Драгоманова* (*Mykhailo Drahomanov*, Sask.), *Лесі Українки* (*Larysa*, Sask.), *П. Куліша* (*Kulish*, Man.).

У списку канадських топонімів українського походження, утворених з антропонімів, можна знайти імена українсько-канадських піонерів і невідомих в Україні, але популярних в Канаді українців: *Joseph Oleskiw* (професор агрономії), *William Hawrelak* (мер), *Denys Sichynsky* (композитор, диригент), *Ivan Pylypow* (першопоселенець), *Wasył Eleniak* (першопоселенець), *Fred Zazula* (місцевий поселенець), *Dochylo* (місцева родина) тощо.

Деякі топоніми, на перший погляд, можуть видатися не українськими, але дані про їхнє походження доводять зворотнє. Наприклад, поселення *Krydor* у Саскачевані було назване на честь його засновників, двох українських фермерів, П. Крисака та Т. Луцка (Рудницький 1951, 45). Це новотвір, який об'єднує перший склад одного прізвища з третім складом другого. Саме так виникла назва пошти, станції й оселі в Манітобі *Meleb* від імені українського фермера Мельника і єврейського комірника Ляйбмана (Рудницький 1951, 50).

Серед канадських топонімів українського походження є такі назви, як *Volia* (Альберта), *Prawda* (Манітоба), *Zhoda* (Манітоба), *Slava* (Саскетчеван), *Myrnat* (Альберта) і *Zoria*, які мають глибокий соціальний зміст. Оселившись в Саскачевані, перші українські

*Вивчення канадських топонімів українського походження як засобів збереження національної ідентичності українців є актуальним та перспективним, оскільки вони відображають особливості української етнічної групи в Канаді, її культуру, розвиток та історичну спадщину.*

іммігранти були натхнені думкою про те, що вони здобули свободу, якої ніколи не мали в Австро-Угорській імперії та Польщі. Назву *Zhoda* ймовірно було обрано, враховуючи бажання громади жити в гармонії. Назва *Murnam* в Альберті віддзеркалила прагнення людей перебувати в мирі.

Опираючись на класифікацію Я.-Б. Рудницького (Rudnytsky 1956), можна розподілити топоніми українського походження на такі лексико-семантичні групи:

- назви поселень: *Antonivka, Sask.; Stry, Alta;*
- гідроніми: *Dnieper, Sask.; Zbruch, Alta.; Galician Lake, Sask.;*
- назви шкіл: *Petro Mohyla, Sask.; Lysenko, Sask.; Kalyna, Sask.;*
- назви поштових відділень: *Bohdan, Man.; Vesela, Alta.;*
- назви залізничних станцій: *Cossar, Man.; Kasha, Alta.;*
- назви вулиць, площ, місцевостей: *Babyrna Dolyna, Sask.; Ozerna, Man.; Kolo Havryshka, Man.;*
- назви фермерських господарств, приватних володінь: *Bobulinci, Sask.; Bodnary, Sask., Borshchiv, Sask.*

Основними чинниками збереження національної ідентичності Я.-Б. Рудницький вважав компактність та місце проживання (село / фермерське господарство чи місто), створення сімей із представників однієї етнічної групи, активну просвітницьку роботу церкви та громадських організацій, навчання рідною мовою, наявність власних засобів масової інформації тощо (Рудницький 1971).

З одного боку, Я.-Б. Рудницький окреслює збереження українських найменувань в назвах місцевостей, а з іншого, називає такі види ономастичних змін під впливом чужої мови повною й частковою асиміляцією онімів та гібридизацією (Рудницький 1971), що є надзвичайно важливим в контексті сучасного розвитку канадського суспільства. Йдеться про «четверту хвилю» імміграції українців до Канади, особливостями якої є:

- упереджене ставлення поміж хвилями української імміграції, як результат – взаємне відчуження;
- самоусунення більшості нових іммігрантів від участі в громадському житті української спільноти;
- потенційна можливість створення нових організацій представниками нової хвилі імміграції, але зорієнтованих

виключно на економічні чи бізнесові здобутки, а не на свідому й активну участь в житті української громади Канади;

- збільшення шансів віднайдення контактів з іншими російськомовними спільнотами Канади (як правило, вихідцями з терен колишнього СРСР), що сформувалися також протягом останніх десятиліть;
- легша адаптивність двомовних імігрантів з України до двомовних стандартів країни, що приймає, за умови знання і володіння літературними стандартами української та російської мов, а не суржилом (Лупул 2006, 208).

Коли мова йде про сучасних українських імігрантів до Канади, мовне питання пов'язане або зі збереженням рідної (української) мови, або ж із спілкуванням офіційними мовами країни кленового листка (Лупул 2006, 207). Українська мова може бути обмежена у вживанні в англomовному середовищі, значна частина лексики не складає активного щоденного словникового мінімуму. В такій ситуації нащадки емігрантів з України, хоча і вивчають мову предків, проте живучи, навчаючись та працюючи в англomовному середовищі, так і не опановують значного лексичного запасу української мови, а «перехід до англійського монологізму відбувається протягом життя трьох поколінь» (Лупул 2006).

Сьогодні розраховувати на повноцінне відновлення української мови зі збереженням усіх етносоціальних мовних функцій серед дітей канадських українців не можливо, йдеться хоча б про поверхове її розуміння та відродження якихось символічних функцій (Михайленко 2012, 10). Тому канадські топоніми українського походження є засобами збереження національної ідентичності українців. Вони є невід'ємною частиною фонового знання носіїв мови про їхню мову та культуру.

Під час вивчення топонімів виникає низка проблем. Деякі канадські топоніми українського походження змінили назви, на зразок *Tolstoy* у Манітобі, перейменовано на *Oleskiv*, назву *Homstel* отримала залізнична станція *Ivan* у Манітобі тощо. Крім того, походження назв

*Канадські топоніми українського походження є засобами збереження національної ідентичності українців. Вони є невід'ємною частиною фонового знання носіїв мови про їхню мову та культуру.*

деяких топонімів невідоме й вимагає додаткового вивчення, на зразок *Gonor, Rama, Dana, Lena, Okno, Hayek, Ledvin* тощо. Вони мають українське звучання й більшість населення у цих місцевостях українське.

Отже, вивчення канадських топонімів українського походження як засобів збереження національної ідентичності українців є актуальним та перспективним, оскільки вони відображають особливості української етнічної групи в Канаді, її культуру, розвиток та історичну спадщину. В перспективі варто звернути увагу на вивчення походження та факторів, які впливають на найменування, перейменування й використання канадських топонімів українського походження. «Вони цікаві насамперед із погляду на вклад українців у культурну скарбницю Нового Світу [Канади]. Вони цікаві своєю структурою, змістом і традицією. Вони віддзеркалюють ідеали українського духу» (Рудницький 1951, 5), а тому неухильно зацікавлюють науковців.

- Гапон, Леся. 2017. «Лінгвістична спадщина Ярослава-Богдана Рудницького». Дисертація. Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.
- Гапон, Леся, Лісняк, Стефанія. 2017. «Я. Рудницький про особливості функціонування українських онімів в Канаді». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Мовознавство. 1: 103–107.
- Кавецький, Орест. 2008. «Українські фонетичні риси у вживанні іменників-власних назв у мові канадських українців». *Вісник Сумського державного університету*. Філологія. 2: 82–87.
- Лупул, Тарас. 2006. «Проблема двомовності як чинник соціальної інтеграції українських емігрантів 1990-х – початок 2000-х рр. у канадське суспільство». *Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті: Перша наукова міжнародна конференція*. Збірник доповідей. Львів: 205–208.
- Михайленко, Тетяна. 2012. «Двомовність як чинник національної самосвідомості діаспорних українців». *Міждисциплінарні дослідження в науці та освіті: Збірник праць Першої Міжнародної науково-методичної конференції*. <http://www.es.gae.ru/mino/158>.
- Посольство України в Канаді. 2012. «Українці у Канаді». <https://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/ukrainians-in-%D1%81%D0%B0>
- Рудницький, Ярослав-Богдан. 1951. *Канадійські місцеві назви українського походження*. Вінніпег: накладом Українського Народного Дому.
- Рудницький, Ярослав. 1971. *Становище української та інших слов'янських мов у Канаді*. Вінніпег: УВАН.
- Рылюк, Георгий. 1999. *Истоки географических названий Беларуси с основами общей топонимики*. Минск: Веды.

- Сіромський, Руслан. 2009. «Питання багатокультурності та збереження національної ідентичності канадських українців у дослідженнях Ярослава Рудницького». *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвідомчий збірник наукових праць*. Київ: Інститут історії України НАН України. 18: 285–292.
- Українська мова: Енциклопедія. 2004. «Топонімія». Київ: Українська енциклопедія ім. М. Бажана.
- Kalynovska, Iryna. 2016. Canadian Toponyms of Ukrainian Origin in Ethnolinguistic and Linguocultural Aspects. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки*. Серія Філологічні науки. 6 (331): 102–106.
- Kirkconnell, Watson. 1954. *Canadian Toponymy and the Cultural Stratification of Canada*. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences.
- Krawchuk, Peter. 1980. «Ukrainian Place Names in Canada». *The Ukrainian Canadian*, September. [www.virtualmuseum.ca/sgc-cms/histoires//](http://www.virtualmuseum.ca/sgc-cms/histoires//)
- Nash, David; Simpson, Jane. 2012. «Toponymy: Recording and Analyzing Placenames in a Language Area». *The Oxford Handbook of Linguistic Fieldwork*. New York: Oxford University Press: 392–406.
- Natural Resources Canada. 2019. «Geographical Names». <http://www4.rncan.gc.ca/search-place-names/search?q=&theme//>
- Peters, Elizabeth. 2015. *What's in a Name: Toponyms as Linguistic Data for Historical Comparison*. Haverford College.
- Placename Etymologies. 2010. «List of Canadian Place Names of Ukrainian Origin». Books LLC, Wiki Series. <http://www.powells.com/book/placename-etymologies-9781156567531>
- Rudnytskyi, Jaroslav. 1956. «Slavic Toponymic Neologisms in Canada». *Canadian Slavonic Papers*. Vol. 1. Abingdon: Taylor & Francis, Ltd.
- Ukrainian Canadian Culture. 2010. «List of Canadian Place Names of Ukrainian Origin, Plast, Ukrainian Dance, Vasyl Avramenko, Canadian Ukrainian (English)». Books LLC, Wiki Series, <http://www.flipkart.com/ukrainian-canadian-culture-list-place-names-origin-plast-dance-vasyl-avramenko-english/p/itmddy6e2h9zrrb2h>

# ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ КАНАДИ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОВНИКА Ф. БОГДАНА)

*Галина Бачинська, Оксана Вербовецька*

Прізвища відіграють важливу роль у житті народу. Відомий мовознавець О. Трубачов справедливо наголошував на тому, що вони є «найважливішим матеріалом у дослідженні питання про лінгвістичне відображення історії культури» (Трубачев 1988, 3–9). На прикладі становлення антропонімікону особливо наочно простежується зв'язок мови та історії. Він є невичерпним і багатим джерелом під час відтворення історико-культурної спадщини етносу, що допомагає окреслити його характерні індивідуальні риси. Тож дослідження власних назв є одним із найактуальніших завдань сучасного мовознавства. Значну роль в активізації сучасних українських студій відіграють діаспорні антропонімічні дослідження. Зокрема С. Радіон опрацював українські прізвища Австралії («Словник українських прізвищ у Австралії», 1981), Ф. Богдан – Канади («Словник українських прізвищ у Канаді», 1971). У виданнях В. Ірклієвського «Наші ймення, їх походження та значення» (Мюнхен, 1968) та «Етимологічний словник українських прізвищ-прізвищезнавство» (Мюнхен) проаналізовано понад 70 тисяч антрополексем.

Українські прізвища, поширені в Канаді, зібрані у словнику Ф. Богдана. Увагу привертають власні назви, в основах яких – відапелятивні імена чи прізвиська.

Вивченню слов'янських автохтонних імен відапелятивного походження присвячено чимало розвідок, як українських, так і слов'янських мовознавців. Основна проблема дослідження цього класу антропонімів зосереджена довкола розмежування відапелятивних слов'янських автохтонних імен та прізвиस्क.

Досліджуючи слов'янські автохтонні особові імена в побуті українців XIV–XVII ст., М. Демчук дійшов до висновку, що «... до слов'янських автохтонних відапелятивних особових власних імен сміливо можна віднести специфічні антропонімії утворення, які виникли на слов'янському апелятивному ґрунті, але в українській антропонімії і в антропонімії інших слов'янських народів у ролі особових власних імен відомі вже з найдавніших часів» (Демчук 1988, 102). Натомість прізвисько – це додаткове неофіційне ім'я, надане людині за якоюсь аналогією, враховуючи її характерні особливості, походження чи інші мотиви (Подольская 1978, 111).

У слов'янській ономастиці досі не існує єдиної класифікації слов'янських імен відапелятивного походження. І. Железняк і В. Ташицький розмежовують їх, враховуючи лексико-семантичні ознаки твірних основ (Железняк 1962, 77–93; Taszycki 1958, 87–89). Я. Свобода, С. Ілчев, М. Худаш групують досліджувані імена за мотивами номінації (Svoboda 1964; Илчев 1969; Худаш 1980). О. Селіщев та О. Мирославська обрали змішаний принцип класифікації слов'янських автохтонних імен відапелятивного походження: за семантикою твірних основ і за мотивами номінації (Селищев 1948, 136–141; Мирославская 1962, 127–138).

Словник Ф. Богдана фіксує прізвища, представлені апелятивними основами двох видів. Частина з них уживалася з особовим значенням ще до антропонімізації, тобто до того часу, коли стали прізвищами чи прізвиськами. Інші не мали особового значення, поки не стали антропонімами. Особового значення вони набули лише згодом, завдяки

*Значну роль в активізації сучасних українських студій відіграють діаспорні антропонімічні дослідження. Українські прізвища, поширені в Канаді, зібрані у словнику Ф. Богдана.*

метафоризації за якимись мотивами, які зараз не завжди вдається відстежити. На основі цього дослідники поділяють відапелятивні імена та прізвиська на два розряди: *nomina personalia* та *nomina impersonalia*.

Класифікаційна схема українських прізвищевих назв М. Худаша, найперше, виокремлює антропонімійно-апелятивні іменування (*nomina personalia*). Друга група (*nomina impersonalia*) охоплює власне антропонімні іменування (Худаш 1980, 96–160).

Імена та імена-прізвиська розряду *nomina personalia* давалися носіям, враховуючи їх фізичні чи психічні риси, особливості поведінки. Такі власні найменування фіксують як національні ідеали краси, так і різні відхилення від них, а також фізичні вади (Суперанская 1977, 7).

В основах аналізованих прізвищ такі семантичні групи цього розряду (подано у кількісно спадній послідовності):

- *Лексеми, які вказують на зовнішні ознаки людини: Бородій, Величко, Головатий, Грубий, Дунда* (дунда – товста жінка (Етимологічний словник української мови II, 145)), *Зубаль, Кривий, Мазепа* (мазепа – замазура (Грінченко I, 396)), *Чубатий*.

Лексеми, які вказували на зовнішні чи внутрішні особливості людини, є найдавнішими, в минулому були надзвичайно різноманітними, як семантично, так і словотвірно. Наявність лексем цієї групи в минулому засвідчена саме прізвищами (Керста 1980, 201).

- *Лексеми, які характеризують людину за її вдачею, характером: Бахор* (бахор – хлопчик-шибеник (Етимологічний словник української мови I, 153)), *Бігун, Бурмило, Брехун, Верескля, Верхола* (верхола – халтурник (Етимологічний словник української мови I, 361)), *Галайко* (галайко – крикун (Грінченко I, 266)), *Гордий, Дзик* (дзик – докучлива, набридлива людина (Етимологічний словник української мови II, 59)), *Дзюба* (дзюба – рябий, покритий віспою (Етимологічний словник української мови II, 61)), *Загайко* (загайко – повільний (Грінченко I, 24)), *Ласкавий, Мрук* (мрук – буркотливий (Грінченко I, 451)), *Крут* (крут – різкий, суровий (Етимологічний словник української мови III, 111)), *Невдячний, Тихоня, Хамига* (хам – груба людина (Грінченко IV, 209), можливо, від імені *Хам*), *Хоріш* (хоріш – хороший, красивий (Грінченко II, 410)), *Цимбалак* (цимбал – олух (Грінченко IV, 427)), *Шумило*.



Найпродуктивнішими в цій лексико-семантичній групі були лексеми, які характеризували негативні прояви життя (Керста 1977, 244).

- *Лексеми, які вказують на колір волосся чи шкіри: Білоус, Білик, Бурий, Сивак, Чорний, Чорненький, Шарак* (шарий – сірий (Грінченко II, 485)).

Найпродуктивнішими в цій групі є основи **біл-**, **чорн-**. Ці основи з найдавніших часів відзначалися продуктивністю, як у відапелятивних власних іменах, так і в іменах-композицях. Т. Синкевич зауважує, що використання слів *білий*, *чорний* як основи для найменування характерне для двох культур – індоєвропейської (дохристиянської, язичницької) і східної (кочової, тюркської). Відповідно до язичницьких традицій білий колір є символом піднесеного, позитивного, божественного, символом щастя. У відповідності зі східною традицією названі кольори символізували сторони світу: захід позначався білим кольором, північ – чорним, тобто кольорова символіка була вербальним еквівалентом карти в давні часи (Синкевич 1999, 283–284).

*Імена та імена-прізвиська розряду potina personalia давалися носіям, враховуючи їх фізичні чи психічні риси, особливості поведінки.*

- *Лексеми, що вказують на фізичні недоліки та людські вади: Глушко, Горбаль, Горбач, Жмурко, Зизак* (зиз – косоокий (Грінченко I, 151)), *Кривак, Моргаль, Сикало, Шутий* (шутий – безвуха або лиса людина (Грінченко II, 520)), *Щерба*.
- *Лексеми, які характеризують людину за мовленнєвими особливостями: Гакало, Свистун, Шепеляк, Шипула, Шокало, Штокало*.
- *Лексеми, які відзначають вікові особливості людини: Бадьо* (бадьо – старший чоловік (Етимологічний словник української мови I, 113)), *Кавалір* (кавалір – неодружений хлопець, холостяк (Грінченко, 204)), *Молодой, Парубій* (парубій – хлопець (Грінченко II, 98)), *Пахолок* (пахолок – парубок (Желехівський, Недільський 1886, II, 606), *Старейко, Старенький*.
- *Лексеми, які характеризують ріст людини та розмір тіла: Великий, Гойсак* (гойса – висока жінка (Етимологічний словник української мови I, 547)), *Гузій* (гузій – короткий (Грінченко I, 352)), *Довган* (довгань – висока та худа людина (Грінченко I,

401)), *Кордупель* (пол. *kurdupel* – малий (Вруск, 283)), *Коршняк* (коршняк – низький, але міцний (Онишкевич 1984, I, 380)), *Малий*.

- *Лексеми, які вказують на силу, стан здоров'я чи вгодованість людини: Бревко* (бревко – ненажера (Грінченко, 96)), *Гладкий, Заремба* (заремба – молода, фізично сильна людина (Етимологічний словник української мови II, 238)), *Легенький, Легкий, Плекан* (плеканець – відгодований хлопець (Онишкевич 1984 I, 80)), *Слабий, Слабчак*.
- *Лексеми, які відзначають красу, привабливість людини: Білозір* (білозір – красень (Грінченко I, 67)), *Ладний* (пол. *ładny* – гарний), *Милій*.
- *Лексеми, які ідентифікують інтелект людини: Гуль* (гуль – йолоп, дурень (Етимологічний словник української мови I, 618)), *Дурняк, Мудрий, Мудрик, Тупило*.

Чимала кількість основ цього розряду прізвищ вказує на риси істот і предметів узагалі, а не тільки на людські якості. Особливо це стосується прикметників: *Слабий, Кривий, Худий, Легкий, Гладкий, Великий, Плоский, Ласкавий, Суровий, Чорнений, Легкий, Легенький*. Названі прикметники в першу чергу пройшли етап субстантивзації, а вже пізніше почали виконувати функцію називання особи. У староукраїнській мові субстантивовані прикметники становили доволі продуктивний шар лексики (Гринчишин 1965, 67–81).

Для утворення прізвищ використовувалися давньослов'янські імена та прізвиська, які можна трактувати і як відкомполітивні, і як відапелятивні імена. Такими неоднозначними є прізвищеві основи з коренями: **біл-** (Білей, Біляк), **крас-** (Красевич, Красник), **лют-** (Лютак, Лютий), **люб-** (Любера), **мал-** (Малик, Малиняк), **руд-** (Рудик, Рудько), **стар-** (Старик, Старенчак), **чорн-** (Чорняк, Чорней). Однозначна ідентифікація неможлива, а тому важко визначити місце таких прізвищ при статистичних підрахунках.

Чисельною виявилася група прізвищ, утворених від слов'янських автохтонних відапелятивних імен та індивідуальних прізвиськ, в основі яких закладена назва «не особи», а назви тварин, рослин, предметів й явищ навколишнього світу, абстрактна лексика.

Прізвища, в основах яких закладена апелятивна лексика, є «своєрідною енциклопедією народного побуту, звичаїв, духовної

культури. У них яскраво відбився національний характер українця, його схильність до жарту, дотепу, веселого, влучного слова» (Масенко 1990, 34).

Прізвища канадських українців, утворені від неособових апелятивів, можна поділити на декілька груп (представлено за спадною продуктивністю):

- *Прізвища, в основах яких – назви знарядь праці, предметів повсякденного вжитку та їх частин.* В цій групі окреслюються прізвища, в яких відображені: *назви знарядь праці та їх частин: Голка, Желіско* (желіско – капкан (Онишкевич 1984, I, 250), або діал. – праска), *Держак* (держак – щипило (Онишкевич 1984, I, 209)), *Затирач* (затирач – інструмент, яким прорізають бочари (Грінченко, 107)), *Кілочок* (кілочок – дерев'яний цвях (Грінченко, 243)), *Клепач* (клепач – молоток (Грінченко, 250)), *Ключка* (ключка – дерев'яний кр ак (Грінченко, 255)), *Коритко* (коритко – заглиблення в млині (Грінченко, 284)), *Костура* (костура – ніж для забиття тварин (Етимологічний словник української мови III, 55)), *Ломак* (ломака – велика палиця (Грінченко I, 376)), *Ляска* (ляска – палиця батога (Етимологічний словник української мови III, 343)), *Мотовило* (мотовило – частина у ткацькому верстаті (Грінченко II, 449)), *Обух* (обух – частина сокири (Грінченко II, 30)), *Палиця*, *Шуст* (шуст – пристрій, яким вирівнюють всередині ствол зброї (Грінченко II, 520); *назви предметів домашнього вжитку: Вариха, Варишка* (вариха – ополоник (Етимологічний словник української мови I, 332)), *Ватралик* (ватраль – дерев'яна палка для згортання вогню в печі (Грінченко I, 129)), *Гойдак* (гойдак – колиска (Етимологічний словник української мови I, 546)), *Дратва* (дратва – просмолена або навощена нитка (Етимологічний словник української мови II, 123)), *Дергай* (дерга – покривало (Онишкевич 1984, I, 208)), *Дубас* (дубас – великий ніж (Грінченко, 451)), *Кіш* (кіш – корзина для борошна (Грінченко I, 247)), *Клапач* (клапач – вид кривого ножа (Грінченко I, 248)), *Кошуба* (кошуба – засік, заглиблення біля коми́на для дрібних кухонних речей

Для утворення прізвищ використовувалися давньослов'янські імена та прізвиська, які можна трактувати і як відкомпози́тні, і як відапелятивні імена.

(Етимологічний словник української мови II, 412)), *Кошик*, *Кошівка* (кошик – корзина (Грінченко I, 296)), *Кружка*, *Макітра*, *Масник*, *Погар* (погар – чарка, склянка, бокал (Онишкевич 1984, II, 91)), *Саган* (саган – великий горшок, узагалі посуд (Грінченко II, 95)), *Ситко*, *Стопка*, *Торба*, *Цідило* (ціділо – кусок полотна, крізь яке проціджують сир (Грінченко II, 431)), *Чепіль* (чепіль – звичайний ніж з дерев'яним кінчиком (Грінченко II, 452)), *Черпак* (черпак – посудина для набирання води (Грінченко II, 458)), *Шклянка*, *Шудло* (шудло – костиль (Желехівський, Недільський 1886)); *назви будівель та будівельних матеріалів*: *Бундира* (бундира – купол церкви (Етимологічний словник української мови I, 295)), *Воловник* (воловник – крите приміщення для волів (Грінченко I, 250)), *Варцаба* (варцаба – підвіконня (Онишкевич 1984, I, 85)), *Вапняк* (вапняк – вапно (Грінченко I, 125)), *Гаван* (гаван – вмістилище (Етимологічний словник української мови I, 446)), *Дашок* (дашок – зменшена форма від *дах* (Грінченко I, 360)), *Колодка* (колодка – кусок дерева (Грінченко I, 271)), *Комарник* (комарник – вид куреня для вівчаря (Етимологічний словник української мови II, 531)), *Курятник*, *Курник* (курник – курятник (Грінченко I, 331)), *Куча* (куча – сарай для свиней (Грінченко I, 334)), *Претула* (притула – сарай для худоби під одним дахом з хатою (Грінченко II, 447)), *Фабрика*, *Халупа* (халупа – хата (Грінченко II, 384)), *Сирняк* (сирняк – сирі дрова (Грінченко I, 122)), *Цвях*; *назви засобів праці*: *Мотика*, *Нитка*, *Притискач*, *Рискальчук*, *Сачок*, *Соха*, *Цяпка*, *Шило*; *назви музичних інструментів*: *Бубен* (бубон – вид барабана (Грінченко I, 104)), *Гойда* (гойда – флейта (Грінченко I, 265)), *Гуся* (гусла – скрипка (Грінченко I, 342)), *Дуда*, *Скрипка*, *Смик*, *Сопілка*, *Сурма*, *Тарабан*, *Цимбала*; *назви зброї*: *Гармата*, *Карабін*, *Кардас* (кардас – меч, шапка, шпага), *Кресак* (кресак – кремнієва рушниця (Грінченко I, 303)), *Мачуга* (мачуга – дрюк, булава (Етимологічний словник української мови III, 433)), *Нагай* (нагай – нагайка (Грінченко I, 475)).

- *Прізвища, в основах яких відображені назви звірів, птахів, риб, комах.* Серед апелятивів, що відображені в основах досліджуваних прізвищ, окрему групу становлять назви, які віддзеркалюють фауну України і світу, тобто назви зоофорного походження. Назви тварин, зафіксовані в основах, переважно загальнонародні, характерні для української літературної мови, а самі тварини відомі українцям, міцно ввійшли в їх побут.

У твірних основах прізвищ є чимало діалектних назв тварин, адже кожній підсистемі національної мови «властива специфічна лексика і особливий підбір і оформлення власних імен» (Суперанская 1973, 223). Зоофорна лексика представлена такими тематичними групами: *назви домашніх тварин: Бугай, Кабан, Кінь, Кіт, Коза, Козел, Кріль, Свинко, Цапик*. До цієї групи зараховано і прізвища *Кавуля* (діал. кавуля – стара корова), *Хруняк* (хрунь – епітет свині (Грінченко I, 416)); *назви диких тварин та гризунів: Борсук, Бортняк* (бортняк – епітет медведя (Грінченко I, 89)), *Бурило* (бурило – ведмідь (Етимологічний словник української мови I, 301)), *Вовк, Дик, Заєць, Крет, Лис, Мишка*; *назви диких птахів: Верхоляк* (верхоляк – лісовий жайворонок (Грінченко I, 140)), *Воробець* (воробець – горобець (Грінченко I, 254)), *Ворона, Гавран* (гавран – птах (Грінченко I, 263)), *Голуб, Горобець, Деркач, Журавель, Зозуля, Снігур, Сокіл, Соловій, Чайка, Шпак*; *назви домашніх птахів: Гергель* (гергель – гусак великої породи (Етимологічний словник української мови I, 498)), *Гу ска, Гусак, Галан* (галан – півень особливої породи (Етимологічний словник української мови I, 457)), *Каплун, Качур, Квочка, Когут* (когут – півень (Онишкевич 1984, I, 364)), *Кур* (кур – півень (Онишкевич 1984, I, 396)), *Курій, Курка*; *назви комах: Бомбар* (бомбар – травневий жук (Грінченко I, 85)), *Гнида, Гусениця, Жук, Кліц, Комар, Муха, Паук, Хруц, Шершень*; *назви риб та плазунів: Карась, Коблик, Коропчак, Ментус* (ментуз – риба (Грінченко I, 417)), *Мерена* (мерена – риба (Грінченко I, 418)), *Пискар, Пласкось* (пласканя – вид риби (Онишкевич 1984)), *Рак, Равлик, Рипусь* (рипус – риба (Словник української мови VIII, 539)), *Сомко, Хробак, Чоп* (чоп – риба (Грінченко II, 470)).

*Прізвища, в основах яких закладена аелятивна лексика, є «своєрідною енциклопедією народного побуту, звичаїв, духовної культури. У них яскраво відбився національний характер українця, його схильність до жарту, дотепу, веселого, влучного слова».*

- *Прізвища, в основах яких відображені назви рослин, їх частин та плодів.* Назви, які окреслюють рослинний світ, досить широко представлені в антропоосновах на всій території України. В основах досліджуваних прізвищ відображені такі види флори: *назви дикорослих дерев та кущів: Береза, Вільха, Дуб, Липка, Лоza, Осика, Смерека, Сосна*; *назви плодкових дерев, кущів: Дуля*

(дуля – сорт груші (Грінченко І, 455)), *Калина, Кобильоха* (кобильоха – сорт великих слив (Етимологічний словник української мови II, 477)), *Медунка* (медунка – вид солодкої груші (Грінченко І, 415)), *Малиняк, Сливак; назви городніх культур й їх частин: Бобак* (біб), *Була* (буля – картопля (Грінченко І, 110)), *Буряк, Гречка, Диня, Пастернак* (пастернак – рослина (Грінченко II, 100)), *Хміль, Хрін, Цибуляк; назви трав і квітів: Бодяк* (будяк – рослина (Грінченко І, 81)), *Бурчик* (бурчик бот. – зірки, ліхніс (Етимологічний словник української мови І, 305)), *Бур'ян* (бур'ян – трава (Грінченко І, 115)), *Лобода, Фіялка, Купчак* (купчак – гвоздика (Грінченко І, 328)), *Полиняк, Табак; назви грибів: Глива* (глива – гриб на дереві (Грінченко І, 287)), *Гриб, Грузь* (грузь – гриб груздь (Онишкевич 1984, І, 195)), *Маслюк*.

Назви рослин, що фіксуються в аналізованих прізвищах, як шості загальнонародні, а самі рослини добре відомі.

- *Прізвища, в основах яких відображені назви видів їжі, продуктів харчування та напоїв.* У складі твірних основ прізвищ виступають лексеми таких груп: *назви видів їжі: Будзик* (будз – висушений сир (Грінченко І, 105)), *Булка, Варениця* (варениця – кусок тіста, звареного на воді (Грінченко І, 126)), *Вергун, Вівсяник, Калач, Кисіль, Книш, Капусняк, Капустяник, Пампух, Періжок, Періг, Суп, Чир* (чир – вид страви із кукурудзяного борошна (Грінченко II, 463)); *назви продуктів харчування: Бурка* (бурка – картопля (Грінченко І, 112)), *Гирка* (гирка – сорт пшениці (Грінченко І, 282)), *Грис, Крупа, Макух, Мучка, Партика* (партика – великий кусок хліба (Грінченко II, 98)), *Смалець, Сметана, Сухар; назви напоїв: Бурда* (бурда – каламутний напій (Етимологічний словник української мови І, 299)), *Джурджа* (джурджа – мутна густа рідина (Грінченко І, 377)), *Малага* (малага – сорт виноградного вина (Етимологічний словник української мови III, 369)), *Маслянка*.
- *Прізвища, в основах яких відображені назви одягу, взуття та їх частин, тканин та прикрас: Бунда* (бунда – вид сукняного пальто (Грінченко І, 110)), *Бурка* (бурка – повстяний плащ (Етимологічний словник української мови І, 301)), *Бут* (бут – вид взуття (Етимологічний словник української мови І, 304)), *Ваник* (ваник – вид куртки (Грінченко І, 125)), *Гуняк* (гуня – верхній сукняний одяг (Грінченко І, 340)), *Гудзик, Дзьопа*

(дзьоба – стара хустка (Грінченко I, 180)), *Капелюх, Ковтко* (ковтки – сережки (Грінченко I, 262)), *Кожух, Кульчик* (кульчик – сережка (Онишкевич I, 394)), *Лейбик, Пазуха, Плахтина, Петля, Ремінець, Рубаха* (сорочка), *Чобіт, Шаль, Шинель*.

- *Прізвища, в основах яких відображені назви абстрактних понять.* Поява абстрактних слів така ж давня, як і людська свідомість. Абстрактні слова можуть виражати різні ознаки. В аналізованих прізвищах абстрактне значення засвідчене в основному словами, які вказують на внутрішні почуття та душевний стан – *Біда, Голод, Журба, Завада, Смут, Подоба*. Прізвища, лексичною базою яких є назви абстрактних понять, є однією з особливостей української антропонімії (Унбегаун 1989, 226).
- *Прізвища, в основах яких відображені назви певних явищ природи і різних часових понять.* Прізвища цього розряду входять до двох лексико-семантичних груп: *назви явищ природи: Мороз, Мрочко, Перун* (перун – г рім (Грінченко II, 147)), *Слота, Хмара, Шаруга* (шаруга – негода, непогода (Словник української мови XI, 419)), *Шквира* (шквира – буря (Грінченко II, 500)); *назви різних часових понять.* Прізвища, в основах яких відображені такі назви, варто розмежувати на кілька тематичних груп: утворення, які вказують на час народження дитини, за назвами днів тижня, відрізка часу в добі, місяців року, релігійних свят, стихійних лихоліть: *Лютий, Середя, Серединський*. Крім цього, можна виділити окремі групи прізвищ, основи яких повідомляють про черговість народження дитини в сім'ї: *Єдинак, Семак, Шістак*.
- *Прізвища, в основах яких відображені лексеми деяких інших тематичних груп.* Сюди варто зарахувати прізвища, в основах яких відображені: *анатомічні поняття: Бородяк, Варгуш* (варга – губа (Грінченко I, 126)), *Голова, Дзюбак* (дзюбак – дзьоб (Грінченко I, 380)), *Жила, Зуб, Кишка, Кулак, Мурлило* (мурлило – пика, рилю (Грінченко I, 455)), *Нога, Нос, Палько, Печінка, Цицюра, Череп, Шийка; назви хвороб: Біль* (біль – важка хвороба

*Найпродуктивнішими у творенні прізвищ виявилися антропоніми, що відображають назви на означення зовнішніх ознак людини, прізвища, в основах яких відображені назви знарядь праці, предметів побуту, назви звірів, птахів, риб, домашніх тварин.*

(Етимологічний словник української мови I, 199)), *Ги́ла* (ги́ла – грижа (Грінченко I, 282)), *Годзович* (годза – заразна висипка на шкірі (Етимологічний словник української мови I, 545)), *Колцун*, *Курдила* (курдель – хвороба у тварин (Грінченко I, 329)), *Мозоль*, *Пліш*, *Червінка* (червінка – дизентерія (Грінченко II, 453)), *Чирак*; *назви грошових одиниць та виміру: Копейчак, Копка* (копа – шістьдесят штук (Грінченко I, 270)), *Куш* (куш – певна сума грошей, як винагорода (Етимологічний словник української мови III, 169)), *Цаль* (цаль – дюйм (Онишкевич 1984, I, 349)).

Слов'янські автохтонні відапелятивні імена та індивідуальні прізвиська стали базою майже для двох тисяч досліджуваних прізвищ. Найпродуктивнішими у творенні цих прізвищ виявилися антропоніми, що відображають назви на означення зовнішніх ознак людини, прізвища, в основах яких відображені назви знарядь праці, предметів побуту, назви звірів, птахів, риб, домашніх тварин.

- Гринчишин, Дмитро. 1965. *Явище субстантивзації в українській мові (субстантивация прикметників)*. Київ: Наукова думка.
- Грінченко, Борис. 1907–1909. *Словарь української мови*. Київ.
- Демчук, Марія. 1988. *Слов'янські автохтонні особові імена в побуті українців XIV–XVII ст.* Київ: Наукова думка.
- Етимологічний словник української мови*. 1982–1989. Т. 1–3. Київ.
- Железняк, Ірина. 1962. «До семантичної характеристики сербохорватської антропонімії XII–XV ст.». *Дослідження з мовознавства*. 77–99.
- Желєхівський, Євген. Недільський, Софрон. 1886. *Малоруско-німецький словар*. Львів.
- Илчев, Стефан. 1969. *Речник на личните и фамилни имена у българите*. София: Изд-во БАН.
- Керста, Розалія. 1980. «Антропоніми – основа вивчення лексики, що характеризує особисті властивості людини». *З історії української лексикології*. 200–213.
- Керста, Розалія. 1977. «Историческая антропонимия как источник изучения лексики, характеризующей личные черты человека». *Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу*. 243–245.
- Масенко, Лариса. 1990. *Українські імена і прізвища*. Київ: Т-во «Знання».
- Мирославская, Александра. 1962. «Еще раз о древнерусских именах и прозвищах». *Славянский филологический сборник*. 127–138.
- Онишкевич, Михайло. 1984. *Словник бойківських говірок*. Київ.
- Подольская, Наталья. 1978. *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука.
- Редько, Юліан. 1968. *Довідник українських прізвищ*. Київ: Радянська школа.
- Селищев, Афанасий. 1948. «Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ». *Ученые записки Московского ун-та*. 128–152.
- Синкевич, Татьяна. 1999. «Легенды, мифы, предания в основах названий озер Витебщины». *Studia slawistyczne I. Nazewnictwo na pograniczach etniczno-jezykowych*. 282–287.
- Словник української мови*. Київ, 1970–1980.



- Суперанская, Александра. 1977. «Имя и эпоха». *Историческая ономастика*. Москва: Наука.
- Суперанская, Александра. 1973. *Общая теория имени собственного*. Москва: Наука.
- Суперанская, Александра и Анна Сулова. 1976. «Нестандартные» русские фамилии. *Ономастика и норма*. 59–71.
- Трубачев, Олег. 1988. «Праславянская ономастика в «Этимологическом словаре славянских языков»». *Науковий вісник «Етимологія»*. 3–9.
- Унбегаун, Борис. 1989. *Русские фамилии*. Москва: Прогресс.
- Худаш, Михайло. 1980. «До питання класифікації прізвищевих назв XIV–XVIII ст.». *З історії української лексикології*. 96–160.
- Худаш, Михайло. 1977. *З історії української антропонімії*. Київ: Наукова думка.
- Svoboda, Jan. 1964. *Staročeská osobní jména a naše příjmení*. 317.
- Taszycki, Witold. 1958. *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków; przedruk: Wrocław. 32–148.

# ОБРАЗ КАНАДИ В УКРАЇНСЬКІЙ РАДЯНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

*Валерій Полковський*

Творення й нагромадження літературних текстів зумовлюють розмисли довкола того, що ці творіння говорять про їх творців, про людство загалом, про досягнення й втрати, спрямовує до розуміння того, що всі наступні тексти так чи так живлені попередніми. В цьому контексті цікаво, як же зображували Канаду письменники та поети радянської України? Справа ця не була простою. Радянський Союз вів нищівну боротьбу з усім капіталістичним світом (і особливо зі Сполученими Штатами Америки). У своїй книзі «Веньямін літературної сім'ї: Олекса Влизько та інші. Рев'ю» М. Слабошпицький зауважує: «Влизько пише свої вірші й нариси про Німеччину так, як пишуть усі інші українські – та й не тільки українські, а й радянські – автори, котрі побували за кордоном. Вони за будь-що мусили викривати, засуджувати, таврувати. Кожен у своїх творах нагадував Заходу (який тих творів не читав), що еталон цілковитої досконалості – його країна, де немає жодних проблем, де так добре, як тільки може бути в самому раю» (Слабошпицький 2008, 218–219).

Канада була найближчим партнером та сусідом США. Протягом семидесяти років УРСР в Канаді зростала і сформувалася потужна українська діаспора, а з нею і українська ідентичність. Компартія України не могла бути милосердною або співчутливою до українських

письменників, які після Другої світової війни прибули до Канади. З іншого боку, багато письменників України знали колись і дружили з теперішніми «ворогами» з-за океану. Ця двоякість / роздвоєння, мабуть, якось мала знайти своє відображення у творах українських радянських поетів та письменників. Чи піде брат на брата, брат з України на брата з Канади? Чи завжди перемагатиме ідеологічна зашореність та заангажованість? Чи проб'ється талант через ідеологічну парадигму? Спробуємо відповісти на ці та інші питання. Опрацьовуючи цей недосліджений аспект, використано такі методи дослідження: семантичних опозицій, дескриптивний / описовий метод, теорії *іншого* тощо.

У поетичній збірці «Символ и», надрукованій в Києві у видавництві «Радянський письменник» (Демків 1968), молодий на той час тернопільський поет у своєму вірші «Невиліковна хвороба Америки», наче лікар, відразу встановлює однозначний діагноз:

*Протягом семидесяти років УРСР в Канаді зростала і сформувалася потужна українська діаспора, а з нею і українська ідентичність.*

*Чорні пtiці розпластані  
На білих опуццєних шторах,  
Темні тiні ховаються  
За блiдими порт'єрами...  
Америко,  
Ти невиліковно хвора,  
Ти безнадійно хвора,  
Америко! (Демків 1968, 5).*

Б. Демків використовує цілий набір кольорів (чорний, білий, темний), щоб зобразити проблеми Америки. Він навіть задіює образ вагітної, щоб показати *хвору Америку*:

*Ти невиліковно хвора,  
Ти расизмом вагітна,  
Америко! (Демків 1968, 6).*

Бути хворою Америці недостатньо. Вона ще обов'язково має бути *невиліковно хворою*. І одночасно *вагітною расизмом*.

Закінчення вірша недостатньо переконливе і логічно доведене:

*Ти заблудилася,  
Ти закрилася в собі,  
Америку,  
І проклинаєш  
Свого Колумба!* (Демків 1968, 7).

Б. Демків намагається використовувати епідигматику для творення негативного образу Америки (*згуба – розгубилися*), впітає неологізми (*береги кока-колові*) тощо. Ідеологічна направленість у цьому конкретному випадку бере верх над талантом, який пізніше розкриється в усій своїй красі. Це також і конкретний приклад того, як ідеологічна спрямованість творила насилля над об'єктивністю, незаангажованістю поезії.

Радянські поети змушені були доєднувати до своїх збірок якийсь вірш, присвячений Іллічу (так званий «паровоз»). Іноді доходило до комічного. Надзвичайно талановитий поет В. Грабовський у збірці «Ключі: Поезії», що побачила світ в київському видавництві «Молодь» (Грабовський 1965), уміщує вірш «Ленін на Поліссі», який розпочинається рядками:

*Я гортав і спогади й поеми,  
Та з одним погодитись не міг:  
Кажуть, Ленін у житті своєму  
На Полісся завітать не встиг* (Грабовський 1965, 7).

А закінчується він наступним:

*Був він тут, хоча про це  
й не пишуть,  
Перед тим навік розтала ніч,  
Навіть в подарунок нам залишив  
Електричні лампочки Ілліч* (Грабовський 1965, 8).

Ідеологічна догма тут доведена до абсурду. І мимоволі починаєш розуміти поета, який змушений «підлаштовуватися під епоху».

Деякі збірки були виключно ідеологічно спрямованими, абсолютно критичними до капіталістичного світу: «Чорно-білі листівки: Поезії» В. Юхимовича, опубліковані у Києві видавництвом «Молодь» (Юхимович 1972). Багато цікавих нюансів можна надібати в першому вірші, який надрукували курсивом:

*... Як стартував літак у Штати  
У вересневий день з Москви,  
Про вас не міг я не згадати,  
Бо залишились вдома ви (Юхимович 1972, 1).*

З України тоді не було прямих рейсів у капсвіт. Москва стала тим центром, який вирішував і визначав життя, політику, ідеологію, навіть повітряні зв'язки. Лише одиниці могли побачити той капіталістичний світ, а більшість залишалася вдома. Тому й маніпулювати, мабуть, було легше, коли більшість на власні очі нічого не бачила. Звернення до читача, *порадника і критика* – традиційний реверанс. Зрозуміло, що читач не міг критикувати. Чорно-білі листівки В. Юхимовича могли надійти з канадської Манітоби:

*Як і з Монро чи з Манітоби  
Вам імпоунє хоч одна,  
Вважайте: котра до вподоби –  
Вам*

*із автографом*

*вона (Юхимович 1972, 1).*

Вірш «Над океаном» розпочинається рядками, вільними від ідеологічного шлейфу та запрограмованості:

*Не знадобився рятівний жилет...  
Дивлюсь в овал вікна, в ілюмінатор,  
А чую, що ось-ось Ньюфаундленд –  
Канадський острів – будемо минати (Юхимович 1972, 4).*

Здавалося б, ось так продовжувати творити і далі. І читач, мабуть, був би задоволеним, отримавши правдиву інформацію. Але поет, насамперед, має гордитися «радянським раєм», тож у вірші «Паспорт» намагається імітувати В. Маяковського:

*Тож доки не зноситься серце, –  
носи  
Свій – з Києва він чи з Бердянська,  
Мов з рідних крупинок земної краси,  
Високий диплом громадянства! (Юхимович 1972, 6).*

*Штучність,  
ілюзорність,  
котурність  
протиставлення «двох  
світів – двох способів  
життя» зашкалюють,  
створюють комічно-  
гротескную ситуацію.*

Штучність, ілюзорність, котурність протиставлення «двох світів – двох способів життя» зашкалюють, створюють комічно-гротескну ситуацію:

*Пильнують в «чистилищі», щоб не ввезли  
Бацил, що не меншає в світі.  
А ми ідемо, як повпреди й посли,  
Жовтневим гербом родовиті* (Юхимович 1972, 6).

Мимовільно напрошується заміна *родовиті* на *всі прибиті*.

Назви віршів промовляють самі за себе: «І починався Нью-Йорк із торгу», «Чужий хліб», «Свобода на острівці» тощо. В «Майже пісні», присвяченій А. Сові, заторкується проблема злочинності в США:

*Доки хвостик тарані  
До стола донесу,  
Трьох уб'ють на екрані,  
Двох поранять внизу* (Юхимович 1972, 11).

Очевидний поетичний талант має конкурувати з ідеологічною спрощеністю, заданістю, калькуванням.

Намагання вивиситися, бути зверху ведуть до протиставлення (опозиції), яке не завжди є вмотивованим, підкріпленням суворими реаліями самого життя:

*Ми, а не ви, творці нової ери,  
Володарі родовищ і степів.  
Ні «золотої віспи», ні холери  
Нам жоден хмарошприц не прищепив* (Юхимович 1972, 20).

І okazіоналізм *хмарошприц* В. Юхимовича веде ще до більшої комічності та неокочирності, явний дисонанс з *хвостиком тарані*, яка природна і переконлива.

Цікавим є «Каменяр у Вінніпегу». Автор надзвичайно критичний (десь навіть і саркастичний), згадуючи перших українських поселенців:

*Він – з вами, хто не міг ні «а», ні «бе»  
Скарлючити в листі жоні чи ньєнци,  
На чужину, в холодний Вінніпег  
Прибув як вчитель, друг переселенців* (Юхимович 1972, 50).

Автор своєрідно трактує проблему *украденого щастя* щодо українців Канади:

*А позичав до шлюбу піджака...  
Філософ, гідний з Славою вінчається!  
Замислився... Пливе думок ріка...  
А земляки ідуть у дім Франка,  
Украдене шукають в світі щастя* (Юхимович 1972, 51).

Лукавить В. Юхимович. Ніби не відає, яким щастям було життя українців в Українській РСР, «своїй не-своїй» землі.

У «Дочці великих озер», описуючи неймовірні чудеса природи і щиро захоплюючись ними, поету на мить зраджує ідеологічна пильність:

*Ріка, на карті ледь пролегла рискою,  
Шумить, клекоче, бурхає, реве,  
Туманиться, димить, парує, бризкає –  
Видовище природи світове!..* (Юхимович 1972, 54).

Але швидко отямився і виправився:

*Текла б собі спокійно Ніагарою,  
Та, як у скруту вільні племена,  
Дорогою від Ері до Онтаріо  
В лещата круч ускочила й вона...* (Юхимович 1972, 54).

Навіть стихійну природу потрібно було скеровувати в певне ідеологічне русло. Все ж, інколи, сила природи долає ідеологічну зашореність:

*А літечко збувається,  
Знов листячко зривається.  
Не падає – пручається,  
З Канадою прощається* (Юхимович 1972, 56).

У вірші «Над рікою святого Лаврентія» поет критикує надмірну (на його точку зору) монетизацію відвідин канадських туристичних місць:

*Та... щоб розгледіти красу  
В серпанку-далині,*

*Очевидний поетичний талант має конкурувати з ідеологічною спрощеністю, заданістю, калькуванням.*

*Шукай не франки і не су –  
Канадські роздрібні* (Юхимович 1972, 58).

І знову спрацьовує опозиція / протисталення: *їхне* (нижчої якості, вартості) – *наше* (радянське, бездоганне, найвищої якості):

*Перейняла Рояль-гора  
Стиль бару й кабаре...  
А Володимир з-за Дніпра  
За огляд не бере!..* (Юхимович 1972, 58).

В. Юхимович навіть обіграє у своєму вірші загальновідоме і досить поширене в Україні прислів'я про Магомета:

*Як не згадати словогри,  
Пророче Магомет?!  
Не йде монета до гори –  
Гора йде до монет* (Юхимович 1972, 58).

Звісно, подібні «перли» не народжувалися на порожньому місці. Інтенсивно працювала ідеологічна машина дискредитації капіталістичного світу, провокуючи абсолютне несприйняття його радянською людиною.

Часто ця демонстрація переваг була нарочитою, надуманою, безпідставною (на кшталт «йшов дощ і два студенти»):

*Вмлівав у душному метро –  
В сабвеї, мов колись – в олійні,  
І прагнув, як пірнуть в Дніпро,  
У небосинь авіаліній!* (Юхимович 1972, 60).

Автор пише так, ніби кийвське або (не дай Бог) московське метро не могло бути *душним*. Ні, в його розумінні тільки в Америці воно могло бути таким.

Знаковим є завершальний вірш збірки В. Юхимовича:

*Бувайте. Газуйте і дихайте Штати,  
Одягнені в мармур, в манаття і шати.  
Все ваше – здобутки-висоти і вади...  
Не я вас одкрив, не мені закривати.*

*Ще знімка придбаю за вашу монету –  
Йй додому, немовби на іншу планету!*



*Я ладен бігцем, як деркач, докульгати  
Від Білого дому до білої хати* (Юхимович 1972, 61).

Використання епідигматики (*одкрив – закривати*), опозицій *Білий дім – біла хата, манаття – шати, здобутки-висоти – вади* тощо не рятує, навпаки виявляє якусь невпевненість автора, певний збій його ідеологічної запрограмованості. Певно, нелегко йому було сприйняти цю капіталістичну дійсність і десь потаємно в душі порівняти її з радянською. Особливо комічно звучить те *«придбання знімка за їхню монету»*, мабуть ще сильною була пам'ять про ленд-ліз під час Другої світової війни, масові надходження допомоги американців СРСР. І оте *«бігцем... докульгати»*, мабуть, було не випадковим. В пам'яті радянських громадян ще жило хрущовське *«догнати і перегнати Америку»*, хоч на дворі вже був 1972 р., період брежнєвського правління.

*Інтенсивно працювала  
ідеологічна машина  
дискредитації  
капіталістичного  
світу, провокуючи  
абсолютне  
несприйняття його  
радянською людиною.*

М. Слабошпицький пише: *«Все, що "не наше", – зловороже, ідейно й морально ущербне, не життєздатне, історично приречене. Отаким мав бути лейтмотив усіх "зарубіжних" писань радянських авторів. <...> Що простолінійніше, "в лоб", що декларативніше, що демагогічніше, – то й краще. Отут і вся етика, естетика й поетика»* (Слабошпицький 2008, 220). *«Інколи доходить до смішного. Так, куштуючи банан, О. Влизько не забуває підкреслити, що для нього о "банан – класовий ворог"», – продовжує автор* (Слабошпицький 2008, 221).

В анотації до книги А. Крижанівського *«Крижана усмішка: Гуморески, афоризми, пародії»*, вийшла друком у київському видавництві *«Молодь»* (Крижанівський 1972), сказано: *«Автор висміює у гуморесках, афоризмах, пародіях ледарів, п'яниць, брехунів – усіх тих, хто папшожить ім'я радянської людини». Але стривайте, стривайте... «Коротше кажучи, Космос, Антисвіт і Дельфін голубили потрошку горілочку з перцем, смалили сигарети "Прима" (захоплення зі студентських років) і дивились на молодь, яка вигищувала під електробандури танок-модерн "канадський гопачок"»* (Крижанівський 1972, 53). *«І він наливе у фужер тонізуючий напиток "Костя – Коля". – Останній раз я випив ковток "White horse" – comrenez vous? – віскі "Біла*

кобила" після виступу в Сант-Діабло...» (Крижанівський 1972, 54). Капсвіт потужно входить у життя радянської молоді, приходиться сприйняття та інколи захоплення. Часто ці гумор, пародія, сарказм досягають свого зворотного ефекту (на що і розраховує автор): «А до півня – мама міє! – подала спражнісінький французький "Арманьяк"! "Це зілля, – каже, – мій меншєнький у відпустку привіз, то ми і не відкривали – своє краще». Виявляється, молодший син баби Улити літає міжнародними рейсами. «А старшенський, – говорить, – у мене невезучий. Дипломатом у Парижі мучиться. Роботи, пише, стільки, що навіть у Фолі Буржері (мабуть, лазня?) ще не побував. Бідна дитина!» (Крижанівський 1972, 56). «Під час ленчу (куліш зі свининою, ряжанка і кавуни) Люська і Колька кричали, що я симулянт плюс опохмелянт» (Крижанівський 1972, 58) – неологотворчість сприяє пародійності світовідчуття.

Автором вміло обігрується шпигуноманія радянської системи:

– Доповідаю! Агент прибув. У ластах і ластовинні. Одягнений у водолазний костюм типу «болонья-схід», що розрахований на десять годин автономного плавання.

Полковник підсилив контрастність:

– Слідкуємо далі. Переодягається у полотняний костюм закарпатської фабрики «Стан твій смерековий». Гроші й ампули ховає за пазуху, автомат – у рукав (Крижанівський 1972, 65).

Радянська дійсність якісно вища за капіталістичну:

– Так, дивіться, лейтенанте, шпигун зробив першу помилку – розбавив горілку мінеральною водою. У нас ніхто цього не робить (Крижанівський 1972, 65).

– Телевізорів, як гною, – підтвердив голова. – Гною не вистачає (Крижанівський 1972, 69).

– І все ж культура йде вперед!

– Ще й як! Учора наш комірник періцив дружину французькими підтяжками. Замість віжок... (Крижанівський 1972, 69).

– Така селявуха. Знаменита хохма від французького «се ля ві» – що означає «таке життя». Не шурупаєш у культурі, бебі! (Крижанівський 1972, 71).

– Джинси діда Павла на сто рядків розпишу!

– Що-що?

– Джинси! Техаські штани із мідними заклепками!

– Щось із заклепками не той... Я ж просив без художнього домислу! – розхвилювався голова. – Звичайнісінькі штани у діда, ватяні! (Крижанівський 1972, 72).

Англійська мова проникає у світ радянської людини:

– Чхати я хотів на ваші рамки енд пристойності, – перебив довготелесий. – Це гра, а не файф-о-клок. Давай, вибивай, не тягни гуму... (Крижанівський 1972, 74).

– Брек, джентельмени, брек! – замахала руками Мері Мусіївна. – Ми забули про шефа! (Крижанівський 1972, 90).

Роздвоєність / розчахнутість українського радянського письменника була очевидною. З одного боку, він / вона мусили слідувати догмам, контролю, тиску, наказам, репресіям радянської влади. З іншого, доводилося нищівно критикувати брата-українця з-поза океану. Та й капіталістичний світ значно випереджував радянський за своїм розвитком. Ці здобутки було все важче і важче приховати від читача в Україні. Тому й українська радянська поезія з плином часу у своєму викривальному зображенні капіталістичного світу (і Канади зокрема)

*Роздвоєність українського радянського письменника була очевидною. З одного боку, він / вона мусили слідувати догмам, контролю, тиску, наказам, репресіям радянської влади. З іншого, доводилося нищівно критикувати брата-українця з-поза океану.*

виглядала все більше парадоксальною і навіть непослідовною. Комуністичні шори, штампи та кліше тріщали по швах і краплинки/потічки правди пробивалися із-за догм і нав'язаних стереотипів. Ця тема потребує прискіпливого аналізу, це лиш перша спроба зануритись у тему, критично виокремивши тенденції та напрямки.

- Грабовський, Валентин. 1965. *Ключі: Поезії*. Київ: Молодь.  
Демків, Борис. 1968. *Символи*. Київ: Радянський письменник.  
Крижанівський, Андрій. 1972. *Крижана усмішка: Гуморески, афоризми, пародії*. Київ: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь».  
Слабошпицький, Михайло. 2008. Вен'ямін літературної сім'ї: Олекса Влизько та інші. Рев'ю. Київ: Ярослав Вал.  
Юхимович, Василь. 1972. *Чорно-білі листівки: Поезії*. Київ: Молодь.

# СПАДЩИНА КОБЗАРЯ ВІД ТОРОНТО ДО КИЄВА: КАТЕГОРІЯ НЕГАЦІЇ

*Грина Кобякова, Світлана Швачко*

*Учітьсь, читайте,  
І чужому научайтесь,  
І свого не цурайтесь*

**Тарас Шевченко**

Щорічне вшанування пам'яті Т. Шевченка є нагодою для прийдешніх поколінь усвідомити велич поета, силу його слова та не забути присягу П. Куліша: «Будь же, Тарасе, певен, що ми [твій заповіт] збережемо і ніколи не звернемо з дороги». Творчість поета має світове значення. Коло Шевченкових читачів таке широке, а вплив такий великий, що його твори знаходять читача і любов далеко за межами України.

Музей Т. Шевченка в Канаді (в зібраннях якого є унікальні експонати, присвячені життю і творчості Кобзаря, а також поважна колекція картин українських художників й унікальна шевченківська бібліотека) подарував Національному музею Т. Шевченка в Києві унікальну збірку. Вона видана з нагоди 200-річчя поета-художника 9 березня 2014 р., охоплює п'ятдесят вибраних поезій українською, англійською, французькою мовами.

Про значну популярність Т. Шевченка свідчать численні пам'ятники та монументи, встановлені у багатьох країнах світу. У 1964 р. у

Вашингтоні (округ Колумбія, США) відкрито пам'ятник борцю за свободу і незалежність усіх поневолених народів, автором якого є відомий канадський скульптор українського походження Л. Молодожанин (псевдонім – Лео Мол). Він зобразив Т. Шевченка молодим інтелектуалом. На пам'ятнику викарбувані слова з поеми «Кавказ» у перекладі В. Річ:

*Не вмирає душа наша,  
Не вмирає воля  
І неситий не виоре  
На дні моря поле,  
Не скує душі живої  
І слова живого.  
Не понесе слави Бога,  
Великого Бога*

*... Our soul shall never perish.  
Freedom knows no dying.  
And the greedy cannot harvest  
Fields where seas are lying;  
Cannot bind the living spirit  
Nor the living word.  
Cannot smirch the sacred glory  
Of th' almighty Lord.*

Перекладачка В. Річ майстерно донесла переконливі думки поета про неможливість знищення душі народу та його прагнення до волі в символічному образі нескореного Прометей (Шевченко 2014, 18). В. Річ – маленька жінка з великим українським серцем. Схожа вона була не на англіянку, а на українку. Промовистим є факт, що за життя вона заповідала поховати частину свого праху поряд із Чернечою горою і могилою Т. Шевченка. Волю В. Річ було виконано. На надгробку пам'ятника В. Річ українською та англійською мовами викарбувані слова Т. Шевченка, які відлунюють сенс життя мисткині:

*Та не однаково мені,  
Як Україну злії люде  
Присплять, лукаві, і в огні  
Її, окрадену збудять...  
Ох, не однаково мені  
(Тарас Шевченко)*

*But it does touch me deep if knaves  
Evil rogues lullour Ukraine  
Asleep, and only in the flames  
Let her, all plundered wake again...  
That touches me with deepest pain  
(Переклала Віра Річ)*

У Канаді Т. Шевченка перекладали англійською мовою найбільше. Серед відомих канадських перекладачів його віршів є К.-Г. Андрусишин, В. Кірконел, А. Хангер, Дж. Вір, О. Евах, Ф. Ливсей і М. Скрипник.

Про велич слова поета свідчить не лише його ясний і мудрий лексикон, але й потенційна творча сила слова добудови. Ідіолект

Кобзаря актуалізовано в експліцитних формах на взір: *глуха ніч неволі, не дай ні духу неволі, незрячі гречкосії, не дай пропасти на чужині, кругом неправда і неволя, нудити світом* тощо. Імпліцитні засоби спрацьовують у глибинних структурах на кшталт: *народ замучений мовчить, і мертвим і живим*, а також – поєднанням імпліцитного та експресивного на зразок: *кругом лихо, де не глянеш, нелюди і змії* та ін.

Т. Шевченко талановито відтворив свій духовний світ в мистецтві та, передусім, у поетичній творчості (Зорівчак 2012, 3). Поезія Кобзаря осмислена розгалуженою тематикою соціальних проблем, адитивним є складень не повністю оцінених філологічних спостережень. Низка шевченківських поетичних ряд ків стала афоризмами, крилатими виразами, фольклорними надбаннями. До прикладу: *Живу, учусь, нікому не кланяюсь; Караюсь, мучусь, але не каюсь; Борітеся – поборемо, нам Бог помагає; Наша дума, наша пісня не вмре, не загине; А премудрих немудрі одурять; Все йде, все минає – і краю немає; І нема тому почину і краю немає.*

*Гетерогенно у віршованій творчості поета представлені категорія негації, екстеріоризатори семантичного субполя відсутності, небуття, нестачі.*

Як філолог, Т. Шевченко кохається у слові, його смислотворчій силі. Як чуйна людина, патріот свого народу, український поет уболює проблемами своїх сучасників. *Думи мої, думи, горе мені з вами* рефреном звучить у поезії. Т. Шевченко емпатує референти *неволя, недоля, неправда, не злим, тихим словом* (Шевченко 1963, 144–154).

Слово поета живе в прийдешніх поколіннях – у статусі референта наукового пошуку (в теоріях експлікації, імплікації, мононегації, полінегації, парадигматики, амбівалентності та епідигматики). Гетерогенно у віршованій творчості поета представлені категорія негації, екстеріоризатори семантичного субполя відсутності, небуття, нестачі. Негація належить до тих мовних категорій, що існують в кожній системі мови споконвіку. Дискусія із задіяних питань має відкритий характер як така, що генерує труднощі вічної проблеми *ніщо*.

Т. Шевченко представляє відсутність явищ полінегативно та мононегативно. Пор.: *нерозумний сину, умер неборака; нема його, не прибуде, – одна я осталась; ніде не чуть людської мови; того лиха не було ніколи* (Шевченко 1963, 134). Синонімія та антонімія є діючими актуальними у зображенні *не*-понять, референтів або їх ознак.

- *Кругом неправда і неволя* (Шевченко 1963, 262);
- ... *і злес, і незлес,*
- *Свої люди – як чужії, ні з ким говорити* (Шевченко 1963, 15).

Різні частини мови негатори конструюють віршовану мову побажань, порад, настанов, рекомендацій:

- *Не женися на багатій, бо вижене з хати,*
- Не женися на убогій, бо не будеш спати* (Шевченко 1963, 258).

У річищі тлумачень вічних проблем, лакунарних явищ, віртуальних станів та дій поет звертається до імперативних та умовних форм дієслів:

- *Якби знала, що покине, –*
- Була б не любила;*
- Якби знала, що загине, –*
- Була б не пустила;*
- *Була б тебе не любила і не цілувала* (Шевченко 1963, 272).

*Чи я ж тобі не вродливий,  
 Чи не в тебе вдався,  
 Чи не люблю тебе щиро,  
 Чи з тебе сміявся?* (Шевченко 1963, 12).

Маркери негачії представлені як повнозначними одиницями, так і синтаксичними формантами (сполучниками, прийменниками, інтенсифікаторами). Гучно лунають такі конструювання: *схаменіться, недолюди; ненагодована і гола воля; а тим часом сичі вночі недобре віщують на коморі; не літають з того світа пустку наповнити; ніхто її не рятусь; мірялась... з німотою.*

Сема *не* у шевченківських рядках є поліфункціональною, вона корелює з означенням, означуванням, ситуативним уточненням: *не русалонька блукає, то дівчина ходить; ніхто не чув, ніхто не бачив; голосно зневажала; нерідна мати; невеликі три літа; неприязний краю; не злим тихим словом* (Шевченко 1963, 354).

Сема *не* у віршах поета позначена в поверхневій структурі номінативних та комунікативних одиниць зовнішньолексемно та імпліцитно в глибинній структурі (Швачко 2015, 250), у конструюваннях на взір: *Нехай я заплачу, – нехай свою Україну я ще раз побачу; Тече вода в синє море, та не витікає; ніхто і не побачить; біле*



*личко червоніє не довго; дівчата, не вік діувати; не слухала стара мати, робила, що знала.*

Віршована мова сучасних поетів резонує шевченківську співзвучність, музичність, влучність; аксіологічний шарм не цурається категорії негачії за принципом *в інтересах мови і так, і не, де треба я скажу*. Патерни із семою **не** мають у мовленні (прозовому чи віршованому) опозиційні конструювання з елементами негативного, небажаного, аморального. Антонімічні дихотомії реалізуються вкупі, в режимі протиставлення.

*– Напитись голосу твого,  
Того закоханого струму,  
Тієї радості і суму,  
Чаклунства дивного того.  
Завмерти, слухати, **не** дихать,  
**З**ненацька думку перервать.  
Тієї паузи **без**вихідь  
Красивим жартом рятувать.  
Слова натягувать, як луки,  
Щоб вчасно збити на льоту  
**Н**ерозшифрованої муки  
**Н**евідворотну **ні**моту.  
Триматись вільно й **не**залежно,  
Перемовчати: хто кого.  
І так **без**захисно й **без**межно  
Чекати голосу твого (Ліна Костенко).*

*Маркери негачії  
представлені як  
повнозначними  
одиницями, так і  
синтаксичними  
формантами  
(сполучниками,  
прийменниками,  
інтенсифікаторами).*

Існує група лексичних одиниць, що позначає відсутність, розрив, нестачу в мовній картині світу. На думку А. Вежицької, поняття конгруентно маркуються за допомогою базових слів (Вежицькая 1999, 254), або алонімами в лексикографічних джерелах. Осмислення статусу негачії здійснюється на міждисциплінарному просторі філософії, логіки та мовознавства. У модусах мови – мовлення – мовленнєвої поведінки проблема негачії має білі плями, лакуни.

У семіотичній системі категорія негачія оцінюється в опозиціях:

- так / ні;
- присутній / відсутній;
- наявний / лакунарний;
- позитивний / негативний;

- стверджувальний / заперечний.

Негатори екстеріоризуються експліцитно – за допомогою спеціалізованих морфологічних маркерів, імпліцитно – в глибинних структурах лексичних одиниць, а також невербально – засобами жестикуляції, міміки, візуального контакту, моторики тіла.

Полінегація не є характерною для англійської мови та вжита зрідка; використовується для підсилення стилістичного навантаження (гіпербола, літота, оксюморон, антитеза), в неграмотному мовленні та у складних реченнях:

*She **wouldn't** see the night out; he knew that, just as he knew that the man she lived with **wouldn't** come back* (Ahern C. Thanks for the Memories, p. 28).

*He **couldn't** have been more than eighteen months old, the sky was **unendingly** wide and blue above him, the sounds of birds and far-off voices soothing* (Connor A. Midnight's Smiling, p. 29).

Мононегація є фреквентивною в англійській мові, на відміну від синтетичних мов, де заперечення може бути в одному реченні декілька разів:

*«I **didn't** say that!» Michael snapped* (Steel D. Five Days, p. 4).

*«I **don't** want to be like my father», Michael said coldly* (Connor A. Midnight's Smiling, p. 30).

Проаналізувавши тисячу прикладів англомовного художнього дискурсу, було виявлено, що негація виступає в ролі присудка (587), обставини (171), означення (121), підмета (62) та додатка (59).

Кількісний аналіз зроблений за визначеними параметрами:

- моно- / полінегація;
- феномен експліцитності та імпліцитності;
- синтаксичні блоки;
- патерни словотвору;
- стилістичні засоби екстеріоризації.

Виявлено, що в англійській мові 86 % є мононегативними та 14 % полінегативними. Найбільш уживаними в англійській мові є частки

(44 %), що зумовлено високою частотністю частки *not* з дієсловами у блоці присудка. Експліцитність негачії в англomовному дискурсі переважає над імпліцитністю (87 % проти 13 % відповідно). Негативність позначається гетерогенно різними частинами мови. До лексичних негаторів належать номінативні одиниці (монолексеми та полілексеми).

В сучасній англійській мові деривативи з морфемою *no* утворюються за допомогою префіксації, суфіксації та спільного кореня. До морфемних засобів вираження негачії належить афіксація, яка представлена префіксацією і суфіксацією. В англійській мові афікси з точки зору походження є неоднорідними: серед них є афікси німецького походження (*un-*), запозичені з романських мов (*dis-*, *de-*), грецького походження (*anti-*), а також афікси, які з'явилися в англійській мові в результаті переосмислення морфологічної структури запозичених слів (*in-*).

*Негатори екстеріоризуються експліцитно – за допомогою спеціалізованих морфологічних маркерів, імпліцитно – в глибинних структурах лексичних одиниць, а також неverbально – засобами жестукації, міміки, візуального контакту, моторики тіла.*

Лексичні засоби негачії містять як повнозначні частини мови, так і синтаксичні форманти. Лексичні маркери негачії позначені всіма частинами мови, серед яких: частки, прислівники, прикметники, оскільки в мовних виразах найчастіше заперечується якість, спосіб дії і стан. Значно рідше несуть в собі заперечний відтінок усі інші самостійні та службові частини мови (див. Табл. 3):

Таблиця 3

**Повнозначні частини мови та негативні оцінки**

Повнозначні частини мови	Notional units
Іменники:	<i>failure, discomfort. Eliza stared at Dolly, momentarily forgetting her pain and discomfort (Connor A. Midnight's Smiling, p. 3); And of his failure (Court D. The Best of Sisters, p. 14).</i>
Дієслова:	<i>to deny, to doubt, to fail, to hate, to disappear. Besides I hate rubber (Court D. The Best of Sisters, p. 19); With a wave of his hand, Bart disappeared into the darkness (Connor A. Midnight's Smiling, p. 10).</i>

Повнозначні частини мови	Notional units
Прикметники:	<i>doubtful, wrong, feckless, unsure, erratic, unseen, careless, innocent. There was something wrong (Court D. The Best of Sisters, p. 5); It made him awkward, stiff, his big frame more unwieldy than ever (Court D. The Best of Sisters, p. 10).</i>
Прислівники:	<i>unfortunately, never, reluctantly, nowhere. When he had finished, Michael swore he would never pray for the dead again (Court D. The Best of Sisters, p. 5); Impatiently dismissing all other help – and reluctantly relying on the morose Dr Tudge to take care of his practice – George nursed his wife alone (Court D. The Best of Sisters, p. 13); Out of mind, out of sight.</i>
Числівники:	<i>Two heads are better than one</i>
Займенники:	<i>none, nothing, nobody, no. Nothing like the few girls Michael had met through friends of his father, embarrassed offspring set up for inspection by the future heir of Aynhams (Court D. The Best of Sisters, p. 21); No other doctor wanted to know; certainly none wanted to walk the Salfords street after dark – except George Cochrane (Court D. The Best of Sisters, p. 22).</i>

Заперечні дієслова та іменники менш поширені, а службові частини мови, крім частки, несуть негативну оцінку лише зрідка (див. Табл. 4).

Таблиця 4

## Службові частини мови та негативні оцінки

Службові частини мови	Syntactic formants
Сполучники:	<i>until, unless, neither...nor. Unless you want your mouth washed out with soap (Connor A. Midnight's Smiling, p. 12); He went to search behind the counter, scrubbing around amongst the ledgers and receipts until he found a piece of card and a pencil (Connor A. Midnight's Smiling, p. 13).</i>
Частки:	<i>not, no. Lock it, for God's sake, bolt it, Liza, and don't open it (13, p. 7); No, I'll stay at home (Court D. The Best of Sisters, p.14).</i>
Прийменники:	<i>out, from, against, behind. As a member of the union, I had no choice: I was suddenly, and for the first time in my life, out of a job, out of a paycheck, and pitted against my employers (Court D. The Best of Sisters, p. 22).</i>

Проаналізувавши лексичні засоби вираження категорії негатиї за частиномовною репрезентацією в англomовному художньому дискурсі, було встановлено, що найбільша кількість негатиї виражена часткою (438, або 44 %), прислівником (151, або 15 %), прикметником (148, або 15 %) та займенником (131, або 13 %). Іншими частинами мови негатиї виражається наступним чином: дієслово (60, або 6 %), іменник (30, або 3 %), сполучник (25, або 3 %), прийменник (14, або 1 %).

Найчастіше в англomовному художньому дискурсі представлена монологізація з експліцитною формою, утворена за допомогою спеціальних морфологічних маркерів негачії. Так, в англійській мові до заперечень, які мають експліцитний характер, зараховують такі слова, як *not, no, never, nothing, none, neither... nor, nowhere, nobody, no one*. Полінегачія не характерна для англійської мови.

Філологізація негаторів уможливило релевантну паспортизацію в науковій картині світу. Спрацьовує робоча гіпотеза: тип негаторів детермінується типом мови, в якій залучена субмова утворюється та функціонує. Чинним є критерій *pars pro toto* (частина діє як ціле; тип негаторів екстерілізує поведінку лексику мови, а тип лексику детерміновано типом мови). Так, в англійській аналітичній мові повнозначні слова представлені 43 %, власні слова – 0,5 %, дейктичні та синтаксичні форманти – 36 %. В українській синтетичній мові ці групи представлені відповідно – 55 %, 0,3 %, 15 % та 24 %. (Кобякова, Швачко 2017, 11–16). За критерієм *pars pro toto*, негатори в компаративних мовах надають перевагу повнозначним словам, статус синтаксичних формантів в англійській мові детермінований її аналітичністю.

*Негачія є комунікативною операцією, засобом оцінки актуалізованої інформації, корекцією думки комунікантів і належить до категорій, які існують в кожній мові.*

Мотивація повнозначного лексику відповідно представлена морфологічним, фонетичним та семантичним критеріями (англ. – 88 %, 1,3 %, 10,8 %, укр. – 91 %, 0,8 %, 8 %), що об'єктивується синтетичним ладом української мови. На відміну від української мови, в англійській макросистемі дієслова рідко представлені у продуктивному засобі конверсії, що есплікується іменниковим характером термінів, до яких належать і негатори англійської мови. Універсально слова творяться шляхом словотворення, запозичення та семантичних змін. Серед інновацій-негаторів превалюють запозичення: *культуреми, еліпсис, риторика, конвергенція, дивергенція, імпліцитність, ксеноніми, лакуни, графічна інконгруентність*. У розмовному діалектальному канадсько-англійському варіанті з'являється гібрид *tru-bida* (*a trouble + bida* – сліди переселенців-українців). Добудова мови здійснюється за

допомогою секундарних, третинних та наступних етапів. Порівняймо інновації з морфемами – *що, ні- або англ. – thing, no- , non-*:

*На що пішли мої літа  
Туди ніщо не долетить  
А всіх турбує, всім кортить  
В ніщо пішли мої літа.  
З нічого вийшла ніщота,  
Марнота марно всіх марот  
Банкрот укладених щедрот* (І. Драч «Сізіфів меч»).

Або англ. *none* – *nobody, nothing, nothingness*.

Зміна семантичного наповнення спостерігається в шевченківській лексемі *лукавий*, що семантизує значення «ворожий». Авторськими інноваціями виступають оксюмори *неситі очі, німі гречкосії, недолюди, шкаралупа неволі, недолюди, міряться з німотою*.

Отже, негачія є комунікативною операцією, засобом оцінки актуалізованої інформації, корекцією думки комунікантів і належить до категорій, які існують в кожній мові. В англійській мові реалізується мононегативний тип заперечних конструкцій, натомість для української мови характерний полінегативний тип.

Спадщина Великого Кобзаря живе та діє у міжмовному вимірі. Силою свого художнього слова, красою душі Т. Шевченко знаходить відгук в душах народів світу. Мова Шевченкових текстів є невичерпним джерелом для досліджень науковців різних сфер.

Вежбицкая, Анна. 1999. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва: Языки славянской культуры.

Драч, Иван. 1999. *Сізіфів меч: вірші дев'яностих*. Київ: Український письменник.

Зорівчак, Роксолана. 2012. «Питання шевченкознавства». *Слово і час*. 2: 3–15.

Кобякова, Ирина. Швачко, Светлана. 2017. *Введение в сравнительную типологию номинативных и коммуникативных единиц английского, русского и украинского языков*. Сумь: Сумский государственный университет.

Костенко, Ліна. 1989. *Вибране*. Київ: Дніпро.

Швачко, Світлана. 2015. «Філологічні вкрашення в поезії Т. Г. Шевченка». *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. Філологія, педагогіка, психологія. Вип. 30. 247–252.

Шевченко, Тарас 1963. *Повне зібрання творів: у 6-ти т.* Київ: Вид-во АН УРСР.

Шевченко, Тарас. 2014. *«Кобзарь» у перекладах Віри Річ*. Київ: Мистецтво.

- Andrusyshen, C. Kirkconnell, W. 1964, 1977. *The Poetical Works of Taras Shevchenko: The Kobzar*. Toronto.
- Ahern, Cecelia. 2008. *Thanks for the Memories*. London: Harper Collins Publishers.
- Connor, Alexandra. 1998. *Midnight's Smiling*. London: Hammersmith.
- Court, Dilly. 2007. *The Best of Sisters*. London: Arrow Books.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 1958. Ed. A. S. Hornby, E. V. Gatenby, H. Wakefield. London: Oxford University Press.
- Steel, Daniel. 1996. *Five Days*. London: Hammersmith.
- Taras Shevchenko: Selections*. 1961. Winnipeg.
- Ilnytskyj, O. Hawrysch, G. 2001. *Concordance to the Poetic Works of Taras Shevchenko*. 4 vols. New York – Toronto.
- Luchyj, G. 1980. *Shevchenko and the Critics, 1864–1980*. Toronto.
- Chub, D. 1985. *Shevchenko the Man: The Intimate Life of a Poet*. Toronto.
- Zaitsev, P. 1988. *Taras Shevchenko: A Life* (ed. and trans. Luchyj G.). Toronto.
- Luchyj, G. 1996. *Shevchenko's Unforgotten Journey*. Toronto.

# ЛІНГВАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ СВІТУ РЕЧЕЙ В РОМАНІ МАРГАРЕТ ЛОРЕНС «КАМ'ЯНИЙ АНГЕЛ»

*Наталія Єфремова, Еліна Коляда*

Експансія антропоцентризму в усі галузі сучасного гуманітарного знання призвела до зміщення вектора наукового пошуку від власне літературознавчих або мовознавчих досліджень у бік інтегрованих наукових студій. З позицій «антропоцентричної перспективи» теза, що не лише «людина – міра всіх речей», але й річ певним чином виступає «мірою всіх людей» (Топоров 1993), є актуальною не тільки для дослідження предметного світу літературно-художнього твору, а й для виявлення особливостей його лінгвальної об'єктивації.

*Річ* в літературному творі трактована авторами як сукупність створюваних людиною предметів, що входять у світ літературного твору: костюм персонажа, інтер'єр його будинку, особисті предмети тощо. Річ, безпосередньо пов'язана з поведінкою та свідомістю особистості, формує певне ставлення, є джерелом вражень, переживань та роздумів. Оскільки література відображає світ у його фізичних та конкретно-предметних формах, цілком природно, що речі, незмінно присутні в людській дійсності, стають однією зі складових частин реальності художньо переосмисленої.



Художня проза відомої канадської письменниці М. Лоренс, яка, детально вимальовуючи мікрокосм світу речей, що оточують її персонажів, не тільки створює буттєвий простір художнього твору, а й акцентує увагу на його характерологічній та еволюційній складових, становить значний інтерес для літературознавчих та лінгвістичних досліджень.

Показовим в цьому контексті є перший «канадський» роман М. Лоренс «Кам'яний ангел» (*The Stone Angel*, 1964), який дотепер залишається найбільш популярним твором письменниці. Світ речей у романі представлений читачу фігурою сліпого ангела на могилі батьків головної героїні, яка через свою нестримну гординю, упередження та душевну сліпоту не сприймає турботи та любові своїх близьких:

*Оскільки література відображає світ у його фізичних та конкретно-предметних формах, цілком природно, що речі, незмінно присутні в людській дійсності, стають однією зі складових частин реальності художньо переосмисленої.*

*ABOVE THE TOWN, on the hill  
brow, **the stone angel** used to stand. I wonder if she stands  
there yet, in memory of her who relinquished her feeble ghost  
as I gained my stubborn one, my mother's angel that my father  
bought in pride to mark her bones and proclaim his dynasty, as  
he fancied, forever and a day.*

*Summer and winter she viewed the town with sightless eyes.  
She was doubly blind, not only stone but unendowed with even  
a pretense of sight. Whoever carved her had left **the eyeballs  
blank** (Laurence 1993).*

Три базових виміри предметного світу роману – річ як засіб гендерної ідентифікації, річ у просторі та річ у часі – є підґрунтям формування концепції світу художнього твору. Гендерна маркованість світу речей у романі обумовлена центрацією письменниці на долі жінки в канадському суспільстві та її залежності від домінантно чоловічого соціуму. Просторовий чинник дозволяє розглядати предметний світ роману в контексті зв'язку між героїнею та місцем її проживання. Часовий вимір світу речей визначений структурними особливостями роману, в якому життя дев'яносторічної Агар Шиплі (*Hagar Shipley*) розгорнуто у двох часових площинах. Теперішнє героїні (хвороба,

раптова втеча з дому, лікарня і смерть) переплетено з її спогадами про минуле.

Щоб виявити особливості лінгвальної об'єктивзації світу речей в романі «Кам'яний ангел», було застосовано автоматизований контент-аналіз тексту, задіюючи програмне забезпечення *Tropes*, розроблене компанією *Semantic Knowledge* у 1994–2010 рр. Ефективне використання цієї програми дозволило проаналізувати великі обсяги даних за допомогою компресії тексту в декілька контент-категорій, номінованих певними мовними засобами в межах референційних полів (*reference fields*), які визначили два рівні представлення контексту. Референційне поле 1 (надалі – РП1) експлікувало загальний контекст, референційне поле 2 (надалі – РП2) – детальний контекст (Єфремова, Бойчук 2018, 50).

Проведений аналіз засвідчив, що об'єктивация світу речей в романі «Кам'яний ангел» втілена в п'ятьох РП1: CLOTHING & FABRICS, COSMETICS, HOUSING, GOODS та THINGS & SUBSTANCES.

Номінації, що позначають предмети одягу, тканини, взуття, косметичні засоби тощо, фокусують увагу на речах, які акцентують гендерну маркованість предметів щоденного вжитку та вказують на вияви жіночності головної героїні. Тож на першому рівні представлення контексту формують РП1 CLOTHING & FABRICS й COSMETICS. На другому рівні представлення контексту ці референційні поля експлікуються відповідно 7 та 2 РП2: 1). CLOTHING; 2). FABRIC; 3). FOOTWEAR; 4). HEADDRESS; 5). NEEDLEWORKS; 6). PIECE OF CLOTH; 7). PROTECTIVE GARMENTS; 8). PERFUME; 9). TOILETRY. Під час аналізу виявлено, що кожне із виокремлених РП2 представлене певною кількістю номінацій, частотність появи яких в тексті є різною: РП2 CLOTHING – 123 слововживання (*blouse, cardigan, cloak, costume, dress, gown, nightdress, overcoat, shawl, stockings, sweater, tweed coat, unergarments, waistcoat, etc.*); РП2 FABRIC – 64 слововживання (*brocade, canvas, crepe de chine, linen, oilcloth, paisley, sackcloth, satin, serge, silk, velour, velvet, wool, etc.*); РП2 FOOTWEAR – 19 слововживань (*boots, galoshes, overshoes, shoes, slippers, etc.*); РП2 HEADDRESS – 16 слововживань (*a black hat with blue and bobbing artificial flowers, a brown tam, a feathered hat, a ship hat, etc.*); РП2 NEEDLEWORKS – 11 слововживань (*embroidery, knitting book, needle, petit-point, stitches, etc.*); РП2 PIECE OF CLOTH – 24 слововживання (*bedclothes, bedspread,*

blanket, dishrag, lace, scarf, tatters, towel, etc.); ПП2 PROTECTIVE GARMENTS – 4 слововживання (apron, duster, smock, etc.); ПП2 PERFUME – 7 слововживань (a bottle of eau de cologne, cologne, a jar of potpourri, perfume, etc.); ПП2 TOILETRY – 5 слововживань (deodorant, lipstick, nail polish, ointment, etc). Наприклад:

*Nevertheless, for the minister's call I have at least put on my **gray flowered dress**. **Silk jersey**, Doris calls it. **Muted and suitable it is, the flowers miniature and peach-colored**, nothing to jar God's little man. All the same, I quite like the **frock myself**. **It flows in folds around me, and the flowers, sprinkled liberally, almost overcome the gray**. Gray isn't only the hair of the old. Even more, it's unpainted houses that strain and crack against the weather, leached by rain and bleached by the bone-whitening sun (Laurence 1993).*

Три базових виміри предметного світу роману – річ як засіб гендерної ідентифікації, річ у просторі та річ у часі – є підґрунтям формування концепції світу художнього твору.

*I'm wearing an **old housedress, beige cotton patterned perhaps a little bizarrely in black triangles**. A good dress was out of the question. Doris would have wondered, and besides, this one's more suitable for where I'm going. I have my special shoes on, **hideous they are, with built-up arches, but they do give good support**. I've worn my **blue cardigan** in case of chill. **It has a mended spot on one cuff**, but possibly no one will notice. **My hat's my best one, though, shiny black straw with a nosegay of velvet cornflowers blue as a lake**. Everything's all right. I think I've got everything I require (Laurence 1993).*

Наведені приклади виявляють марність спроб батька ігнорувати прояви фемінності в характері доньки. А. Шиплі зберегла свою жіночність, яка виявила себе в умінні героїні помічати красу в деталях найпростіших необхідних для життя речей, номінації яких формують ПП2 CLOTHING, FABRIC та HEADDRESS.

Просторовий та часовий чинники лінгвальної об'єктивації світу речей роману тісно пов'язані з поняттям хронотопу художнього твору, позначеного суб'єктивною природою та реалізованого у свідомості

автора, персонажів і читача літературного тексту. Хронотоп художнього твору вказує на зв'язок його просторово-часових координат, які визначають авторську оцінку дій та думок персонажу у вимірах простору та часу.

Головними ознаками художнього простору є: *антропоцентричність*, відображена в постійному зв'язку художнього простору із думаючим суб'єктом, який сприймає та осмислює навколишню дійсність; *колоподібна організація простору*, в центрі якого перебуває людина; *предметність* – простір завжди є заповненим або предметами, або ж інколи навіть і порожнечою; *протяжність та тривалість простору*, виявлені в часовому обрамленні художнього простору; *різний ступінь віддаленості* (наприклад, близько – далеко); *горизонтальне та вертикальне спрямування простору, його трьохвимірність* (зверху – знизу, попереду – позаду, справа – зліва) (Бабенко 2004, 169).

Оскільки художній простір літературного твору конкретизується та реалізується за допомогою предметів, які його наповнюють, світ речей в романі «Кам'яний ангел» відіграє значну роль у формуванні хронотопу твору. РП1 HOUSING, GOODS, THINGS & SUBSTANCES представлені номінаціями приміщень, будівель, споруд, предметів повсякденного вжитку – їжі, напоїв, меблів, посуду тощо, які не тільки відображають зв'язок між героїнею та місцем її проживання, вказуючи на просторовий вимір світу речей у романі, а й сприяють формуванню мікрорівня опису буття. На другому рівні представлення контексту ці референційні поля експліковані відповідно 2, 5 та 3 РП2: 1). AREA; 2). BUILDING; 3). BEVERAGES; 4). FLAVORERS & SAUCES; 5). FOODS; 6). FURNISHINGS; 7). MERCHANDISES; 8). DEVICES; 9). OBJECTS; 10). SUBSTANCES.

Частотність номінацій в тексті варіюється залежно від певного референційного поля: РП2 AREA – 197 слововживань (*apartment, bathroom, bedroom, castle, hall, kitchen, living-room, nursery, parlor, room, etc.*), РП2 BUILDING – 173 слововживання (*back porch, building, cottage, front porch, house, icehouse, outhouse, veranda, etc.*), РП2 BEVERAGES – 84 слововживання (*apple juice, beer, ginger ale, lemon juice, liquor, milk shake, tea, vintage champagne, wine, etc.*), РП2 FLAVORERS & SAUCES – 13 слововживань (*gravy, lemon extract, mustard, vanilla, etc.*), РП2 FOODS – 206 слововживань (*beef, bread, candies, cheese bread, chocolate cake, dessert, eggs, jam, jelly, marshmallow, milk, mutton, pastry, pie,*

porridge, etc.), ПІІ FURNISHINGS – 205 слововживань (*armchair, bed, bedstead, carpet, chair, curtains, cushion, dressing-table, furniture, mat, mattress, sideboard, table, washstand, etc*), ПІІ MERCHANDISES – 66 слововживань (*bowl, decanter, dinner set, glass, paper cup, pillowcase, teacup, tureen, etc*), ПІІ DEVICES – 402 слововживання (*basin, brush, bucket, candle, hammer, lantern, light, machinery, paraphernalia, sawmill, vessel, etc*), ПІІ OBJECTS – 50 слововживань (*banner, beads, cross, eggshell, emblem, flag knickknack, puck, stuff, etc.*), ПІІ SUBSTANCES – 130 слововживань (*dust, emerald, gravel, gravestone, marble, margarine, sapphires, sawdust stone, topaz, etc*). Наприклад:

*At the Shipley place the rusty machinery stood like aged bodies gradually expiring from exposure, ribs turned to the sun. The leaves of my lilac bushes were burnt yellow, and the branches snapped if you touched them. The house had never been anything but gray, so it wasn't any different now, except that the front porch, which had been made of green lumber when the house was built and had been warping for years, now had been given a final pliers twist by frost and wore a caved-in look, like toothless jaws (Laurence 1993).*

Оскільки художній простір літературного твору конкретизується та реалізується за допомогою предметів, які його наповнюють, світ речей в романі «Кам'яний ангел» відіграє значну роль у формуванні хронотопу твору.

*A manager or owner must have lived here once, I think, when this place was used. The windows are broken and when I look outside I see a larger building a short distance away, right beside the sea. It's been washed and warped by salt water and the soft-water rain, and some of its boards are loose. That'll be the cannery, where the boats used to come in all weathers, bringing their loads of scaled and writhing creatures shining with slime, and the great clams with fluted shells pried from the sea.*

*This house of mine is gray, too, as I see when I poke my head a little further out the window (Laurence 1993).*

У наведених прикладах світ речей в романі представлений низкою номінацій, які виявляють відданість головної героїні тому куточку Канади, який ставав у певні періоди життя її домівкою або прихистком – від батьківського будинку та домівки її чоловіка в Манітобі, до власного будинку у Ванкувері та останнього притулку – напівзруйнованого будиночка на березі моря. Номінації, які засвідчують просторовий чинник лінгвальної об'єктивації світу речей, представлені в аналізованих фрагментах P12 AREA, BUILDING, FURNISHINGS, DEVICES, OBJECTS, SUBSTANCES.

Простір як конститутивна ознака хронотопу є відображенням реального простору, пов'язаного з часом. Хоча художній час усвідомлюється завдяки його плінності, перебігу подій, зміні часових координат і циклів, в літературно-художньому хронотопі відбувається злиття просторових і часових ознак в осмисленому і конкретному цілому. Час тут згущується, ущільнюється, стає художньо-зримим; простір утягується в рух часу, сюжет історії. Ознаки часу розкрито у просторі, а простір осмислено і виміряно часом (Манейчик 2010, 61–65). Номінації, які формують P12 AREA, BUILDING, BEVERAGES, FLAVORERS & SAUCES, FOODS, FURNISHINGS, MERCHANDISES, DEVICES, OBJECTS, SUBSTANCES, відображають не лише просторовий, а й часовий вимір світу речей у романі. Наприклад:

*«You'll never sell this **house**, Marvin. It's my **house**. It's my **house**, Doris. Mine».*

*«No», Marvin says in a low voice. «You made it out to me when I took over your business matters».*

*«Oh yes», I say quickly, although in fact I had forgotten, «but that was only for convenience. Wasn't it? It's still my **house**. Marvin – are you listening to me? It's mine. Isn't that so?»*

*«Yeh, all right, it's yours».*

*<...>*

*I do know it, and do not. I can think of only one thing – the **house** is mine. I bought it with the **money** I worked for, in this **city** which has served as a kind of **home** ever since I left **the prairies**. Perhaps it is not **home**, as only the first of all can be truly that, but it is mine and familiar. My shreds*

*and remnants of years are scattered through it visibly in lamps and vases, the needle-point fire bench, the heavy oak chair from the Shipley place, the china cabinet and walnut sideboard from my father's house. There'd not be room for all of these in some cramped apartment. We'd have to put them into storage, or sell them. I don't want that. I couldn't leave them. If I am not somehow contained in them and in this house, something of all change caught and fixed here, eternal enough for my purposes, then I do not know where I am to be found at all* (Laurence 1993).

Оскільки простір (*I bought it with the money I worked for, in this city which has served as a kind of home ever since I left the prairies*) стає осмисленим і вимірним завдяки часу (*My shreds and remnants of years are scattered through it*), кожна річ, яка наповнила життєвий простір А. Шиплі (*lamps and vases, the needle-point fire bench, the heavy oak chair from the Shipley place, the china cabinet and walnut sideboard from my father's house*), є тією ланкою, яка пов'язує її з минулим, дає можливість відчувати теперішнє та допомагає міцно триматися за життя. Результати контент-аналізу виявили, що номінації світу речей в наведеному фрагменті формують РП2 AREA, BUILDING, FURNISHINGS, MERCHANDISES, DEVICES, OBJECTS.

Кожна річ в романі «Кам'яний ангел» (чи це річ, що є засобом гендерної ідентифікації, чи річ у просторі та / або у часі) виконує певну функцію – аксесуарну або ж характеризує.

Наступний фрагмент тексту є прикладом поліфонії художнього простору роману, віддзеркаленої поліфонією художнього часу. Предметний світ роману поєднує просторові локації, які виключають одна одну (будинки у Манаваці та будинки у Ванкувері), що призводить до поєднання двох протилежних часових вимірів – минулого та теперішнього:

*That cut-glass decanter with the silver top was my wedding gift from Bram. It should be on the sideboard, but Doris always puts it on the walnut spool-table, the fool, and never puts a thing inside it. She's dead set against drink. I ought to be the one, if anyone, who feels that way, but I'm not hidebound. I never thought much of that decanter at the time,*

*but now I wouldn't part with it for any money. It was always filled, in my time. **Choke-cherry wine**, most often, the **berries** gathered by me in preference to **pin cherries** or any others that could be made into cordials, for the **chokecherries** were gathered so easily, hanging in clusters, and I'd tear off whole boughs and eat while I picked, my mouth puckering with their sweet sting (Laurence 1993).*

Головною ланкою, яка об'єднує простір (*It should be on the sideboard, but Doris always puts it on the walnut spool-table, the fool, and never puts a thing inside it*) і час (*It was always filled, in my time*), стає кришталевий графин із срібним верхом – весільний подарунок Агар (*That cut-glass decanter with the silver top was my wedding gift from Bram*), цінність якого героїня усвідомлює тільки у зрілому віці (*I never thought much of that decanter at the time, but now I wouldn't part with it for any money.*). Лінгвальними засобами, які об'єктивують світ речей та уможлиблюють просторово-часову інтеграцію в межах наведеного фрагменту, є номінації, які формують PIP2 AREA, BEVERAGES, FOODS, FURNISHINGS, MERCHANDISES, OBJECTS.

Кожна річ в романі «Кам'яний ангел» (чи це річ, що є засобом гендерної ідентифікації, чи річ у просторі та / або у часі) виконує певну функцію – аксесуарну або ж характеризуючу. Ці функції мають здатність до взаємної трансформації, що й визначає багатofункційність речей у художньому світі роману (Чубарова 2006).

Аксесуарна функція світу речей полягає в тому, що зображені в художньому творі предмети формують фон та умови для дій та вчинків персонажів. Оскільки точність у зображенні матеріальної культури створює передумови для розуміння психології соціуму, М. Лоренс намагається акцентувати ті деталі предметного світу, які точно відтворюють соціально-психологічний фон під час опису сюжету. Наприклад:

*I go to my **room**, not knowing whether I've won or lost.  
I sit in my **armchair** – it's shabby now, but still solid.  
They don't make **chairs** like this one now. These days it's  
all this flimsy stuff with toothpick legs and never a  
cushioned curve to fit the small of your back. My **chair** is*



large and heavy, well-padded , like me. The **plum velour** is worn at the **arms**, but still it has its richness.

I am fond of my **room**, and have retreated here more and more of late years. Here are all my **pictures**. <...> There am I at nine, a solemn child with large eyes and long straight hair. There's Father with his plumed mustache, coldly eyeing the camera, daring it not to do him justice. And Marvin the day he started school, wearing a **sailor suit** and a face blank as water. He hated that **navy-blue suit with the red anchor on the collar**, for most of the other boys wore **overalls**. I soon gave up trying to dress him decently, and let him wear **overalls**, too. We hadn't the money for **fancy clothes**, anyway. Bram's daughters used to give me the **overalls** their boys had grown out of (Laurence 1993).

Цитований фрагмент виявляє те, що навіть предмет одягу (*He hated that navy-blue suit with the red anchor on the collar, for most of the other boys wore overalls. I soon gave up trying to dress him decently, and let him wear overalls, too. We hadn't the money for fancy clothes, anyway. Bram's daughters used to give me the overalls their boys had grown out of*) та/ або опис інтер'єру (*I sit in my armchair – it's shabby now, but still solid. They don't make chairs like this one now. These days it's all this flimsy stuff with toothpick legs and never a cushioned curve to fit the small of your back. My chair is large and heavy, well-padded, like me. The plum velour is worn at the arms, but still it has its richness*) створюють ту унікальну атмосферу, яка вмотивовує запропоновані авторкою сюжету і характери. Речі, які виконують аксесуарну функцію в цитаті, позначені номінаціями, що формують P12 AREA, FURNISHINGS, CLOTHING, FABRIC.

Функціонування предмету в художній системі твору визначається взаємовідношеннями між річчю та концепцією персонажа, що втілено у характеризуючій функції речі. Одяг, особисті речі, предмети інтер'єру

Речам, які наповнюють предметний світ роману М. Лоренс «Кам'яний ангел», властива багатофункційність. Аксесуарну й характеризуючу функції в романі виконують речі, номінації яких є складовими виокремлених референційних полів.

допомагають М. Лоренс точно і яскраво вималювати характер, уподобання та звички головної героїні. Наприклад:

*The oaken armchair, legs fluted like a Grecian column, was one my father had made by Weldon Jonas, the local cabinetmaker, when the big house was built. How cross Father would have been to know the years it sat in the Shipley place, after the stroke that caused his abrupt death. Luke McVitie, who'd always handled all Father's legal business, said I might choose what I wanted from the Currie house, as I was the only blood-tie left. I let Aunt Dolly take her pick, but she didn't want much, for she was going back to life with her sister in Ontario. I took some furniture and one or two rugs, although I hadn't much of a heart for this selection, being at the time too angry with Father either to mourn his death or want the stuff from his house* (Laurence 1993).

Відтак речі стають джерелом вражень та роздумів А. Шиплі (*The oaken armchair, legs fluted like a Grecian column, was one my father had made by Weldon Jonas, the local cabinetmaker, when the big house was built. How cross Father would have been to know the years it sat in the Shipley place, after the stroke that caused his abrupt death*); співвідносяться з особистим, пережитим, пам'яттю головної героїні (*Luke McVitie, who'd always handled all Father's legal business, said I might choose what I wanted from the Currie house, as I was the only blood-tie left.*) та відображають її психологічний стан (*I took some furniture and one or two rugs, although I hadn't much of a heart for this selection, being at the time too angry with Father either to mourn his death or want the stuff from his house*). Характеризуюча функція в аналізованому прикладі притаманна речам, номінації яких формують РП2 AREA та FURNISHINGS.

Отже, світ речей в романі М. Лоренс «Кам'яний ангел» існує у трьох головних вимірах – гендерному, просторовому та часовому. Автоматизований контент-аналіз тексту роману виявив те, що лінгвальна об'єктивація світу речей в межах зазначених вимірів розгорнута за допомогою номінацій, які входять до п'яти референційних полів, що експлікують загальний контекст роману (CLOTHING & FABRICS, COSMETICS, HOUSING, GOODS, THINGS & SUBSTANCES) та

дев'ятнадцяти референційних полів, які актуалізують його детальний контекст (CLOTHING, FABRIC, FOOTWEAR, HEADRESS, NEEDLEWORKS, PIECE OF CLOTH, PROTECTIVE GARMENTS, PERFUME, TOILETRY, AREA, BUILDING, BEVERAGES, FLAVORERS & SAUCES, FOODS, FURNISHINGS, MERCHANDISES, DEVICES, OBJECTS, SUBSTANCES). Речам, які наповнюють предметний світ роману М.Лоренс «Кам'яний ангел», властива багатофункційність. Аксесуарну й характеризуючу функції в романі виконують речі, номінації яких є складовими виокремлених референційних полів.

- Бабенко, Людмила. Казарин, Юрий. 2004. *Филологический анализ текста*. Екатеринбург: Деловая книга.
- Єфремова, Наталя. Бойчук, Валентина. 2018. Концептуальний простір роману Маргарет Лоренс «Кам'яний ангел». *Україна–Канада: сучасні наукові студії: кол. моногр.: у 3-х кн. Кн. 2*. Луцьк: Вежа-Друк. 48–57.
- Манейчик, Тетяна. 2010. «До проблеми хронотопу в літературознавстві». *Перша спроба. Студентська наукова творчість: Збірник матеріалів*. 61–65.
- Топоров, Владимир. 1993. «Вещь в антропоцентрической перспективе». *Aequinox*. 70–94. Accessed February 2, 2019. <http://ec-dejavu.ru/v/Vesh.html>
- Чубарова, Валентина. 2006. Вещь как предмет изображения в литературных произведениях. <http://litved.rsu.ru/vesh.htm>
- Laurence, Margaret. 1993. *The Stone Angel*. Chicago: University of Chicago Press.

# АМБІВАЛЕНТНІСТЬ РОМАНУ ДЖОРДЖА РИГИ «ГОЛОДНІ ГОРИ»

*Леся Малімон, Діана Ленка*

Протягом останніх десятиліть зросла кількість літературознавчих досліджень, присвячених вивченню амбівалентних емоцій людини та їх висвітленню в художніх текстах. Уперше термін *амбівалентність* використав швейцарський психіатр Е. Блейлер, який розглядав цей феномен як наявність та взаємодію одночасно двох антагоністичних почуттів, думок або бажань, наприклад, любові та ненависті. Визнання доцільності аналізу амбівалентності в поєднанні з художніми засобами її вираження активізувало розвиток прийомів аналізу літературного тексту, покращило його сприйняття.

Вивчення *амбівалентності* в контексті літературного аналізу твору дозволило глибше осмислити його значимість у когнітивному просторі та місце в дослідженні культурного розвитку суспільства. В романі канадського письменника Дж. Риги «Голодні гори» завдяки амбівалентності автор більш чітко відтворює особливості характеру головних героїв та роль образів-символів в їх еволюції.

Поняття *амбівалентність* використовують в різних наукових сферах: соціології (О. Донченко, І. Лисий), психології (А. Адлер, М. Бердяєв, Г. Блум, Е. Фромм), філософії (Ж. Бодріяр, Ж. Ліотар, Ф. Ніцше), психіатрії (Дж. Агвуд), літературознавстві (І. Колтухова, О. Поліщук) тощо. Кожна із сфер охоплює окремий аспект

амбівалентності. Так, предметом дослідження соціології є подвійність і суперечливість певної соціальної позиції (Дюркгейм 1995, 45–49; Merton 2006, 77–89). Психологія пояснює поєднання полярних, часто конфліктних емоцій, які виникають унаслідок душевних переживань індивіда (Зелінська 2005, 121–130), та розглядає амбівалентність як необхідну складову психічного розвитку людини (Бабелюк 2007, 3–5; Лук'яненко 2003, 11–13). Філософія аналізує принцип єдності й боротьби протилежностей (Скопненко та Цимбалюк 2006, 45). Психіатрія досліджує періодично складну гаму взаємовиключних почуттів (Блейлер 2001, 14–17; Демьянов 1999, 33–37; Короленко, Дмитриева 2000, 420–439). Літературознавство пояснює феномен *амбівалентність* як художню гру на межі вигадки та реальності (Денисова 2002, 5–18; Зелінська 2005, 97–102) та аналізує художні образи у творі в поєднанні з їх амбівалентними характеристиками. Лінгвістика трактує поняття *амбівалентність* як поєднання протилежних значень лексичних одиниць різного лінгвістичного статусу (слів, словосполучень, речень, надфразних єдностей) в тексті (Денисова 2002, 5–18; Кирий 2005, 28–35).

*Вивчення амбівалентності в контексті літературного аналізу твору дозволило глибше осмислити його значимість у когнітивному просторі та місце в дослідженні культурного розвитку суспільства.*

Багато науковців висловлювали власну позицію щодо засобів висвітлення проблем, порушуваних у творі, проте значення амбівалентності в розкритті ідейного змісту тексту відповідно до авторської концепції залишилося поза увагою. *Сьогодні* дослідження художніх образів літературного твору через призму амбівалентності (на матеріалі роману Дж. Риги «Голодні гори») є необхідним, особливо з урахуванням: вивчення основних ознак амбівалентності; дослідження художніх образів; виявлення та аналізу амбівалентних художніх образів; вивчення особливостей авторської реалізації амбівалентності; визначення ролі феномену *амбівалентність* у літературі.

Русійною силою розвитку літератури кожного народу завжди були зміни, різноманітні перетворення державного масштабу та переломи у свідомості людей. Культура – це потужний механізм, що саморегулюється, тому поява розмаїтих творів є невинною. Художні тексти ставали засобами образного відтворення дійсності,

інструментом, здатним співвіднести мистецький світ зі світом реальним на рівні суспільних, культурних, історичних, психологічних та інших явищ.

Літературознавство – це персоніфікована й драматизована теорія слова, в якій кожне наукове поняття та теоретичне твердження наділене естетикою та образністю; це система, основне завдання якої полягає в осмисленні філософії духовної діяльності людини, втіленої в художньому слові. Точність літературознавчих суджень не є догматичною. Літературний твір – це живий організм, який розвивається в часі й просторі, тож і його особливості, виявлені під час аналізу, мають тимчасовий, історичний характер. Ці судження можуть бути конкретизовані, розширені чи узагальнені залежно від перетворень в естетичній й аналітичній свідомості людства. За інших обставин така наука залишилася б простим набором зведених, канонізованих дефініцій, а не динамічним пульсуванням думки, що завжди може взаємодіяти з іншою, часто протилежною ідеєю.

Літературознавство існує в нерозривному зв'язку з лінгвістикою та психологією, що дозволяє не тільки проаналізувати та краще зрозуміти різні історичні події, емоції та духовний стан людей в певний період, а й визначити особливості їх вербалізації. На початку ХХІ ст. особлива увага літературознавців скеровувалася на вивчення амбівалентних емоцій людини та відмінностей в авторській реалізації концепції амбівалентності у творах. Значна кількість досліджень була проведена на матеріалі художніх текстів, аналізуючи психологічні особливості головних героїв та використання образів-символів.

Термін *амбівалентний*, зазвичай, трактують як *двозначний, суперечливий* (Скопненко та Цимбалюк 2006, 45). Поняття *амбівалентність* (від *лат.ambo – обидва, valentia – сила, міць*) було вперше науково обґрунтовано на початку ХХ ст. швейцарським лікарем-психіатром Е. Блейлером, який визначив його як одну із яскравих ознак шизофренії – психічного захворювання, яке характеризується розщепленням свідомості хворого внаслідок суперечливого ставлення до об'єкта й виявляється в порушенні єдності психічних процесів, прогресуючій емоційній та моральній замкненості (Блейлер 2001, 14–17). Переживаючи такий стан, людина відчуває полярні емоції, висловлює судження, які суперечать одне одному, постійно вагається під час прийняття конкретного рішення.

Амбівалентність також полягає в неоднорідному ставленні людини до оточення, в суперечливій системі цінностей (Демьянов 1999, 33–37). Тому кожна особистість вважатиметься амбівалентною, якщо вона не здатна однозначно сприймати або не сприймати певний об'єкт навколишнього світу чи саму себе. Така амбівалентність не має негативного впливу, якщо не призводить до кардинальних змін у психіці й не заважає нормальній життєдіяльності.

Інший тип амбівалентності – деструктивний. Виникає тоді, коли конфлікт є значно глибшим і полягає не в чуттєвому сприйнятті зовнішніх об'єктів, а у протиріччях між свідомим і несвідомим. В морально-ціннісному аспекті – це конфлікт бажань та обов'язку, де одна із протилежних сил (наприклад, обов'язок) асоціюється з добром (Зелінська 2005, 19). Ситуація внутрішнього конфлікту виникає, якщо особистість знаходиться перед необхідністю вибору між кардинально різними поняттями. Деструктивна амбівалентність часто означає гостру боротьбу протилежностей, що зумовлює нерішучість під час здійснення певного вчинку чи реалізації конкретної мети. Особистість не може довгий час перебувати в деструктивно-амбівалентному стані й змушена зробити вибір, який часто не є моральним, не знімає конфлікту, а поглиблює деструктивність ситуації. За умови існування кількох альтернативних можливостей, вибір однієї з них не призводить до зникнення двозначності. Навпаки, певні цінності, не враховані під час вибору, й надалі залишаються суттєвими особливостями поведінки людини. В такому випадку, зазвичай, спрацьовує система *его-захисту*, самообману, який стає прикриттям для адекватної саморефлексії, зумовлює захист від повного усвідомлення власних дій. Такий стан є свідченням розпаду особистості (Бабелюк 2007, 3–5).

Багатогранність поняття *амбівалентність* у психології дала можливість лінгвістам, зокрема О. Бабелюк, визначити його змістові аспекти:

*Літературознавство – це персоніфікована й драматизована теорія слова, в якій кожне наукове поняття та теоретичне твердження наділене естетикою та образністю; це система, основне завдання якої полягає в осмисленні філософії духовної діяльності людини, втіленої в художньому слові.*

- бінарність явищ зовнішньої дійсності або внутрішнього світу: кожній базовій властивості для досягнення гармонії та рівноваги відповідає властивість протилежної ознаки, а кожній індивідуально-особистісній тенденції – антитенденція;
- співіснування протилежностей, наприклад відносної єдності свідомого та несвідомого (Бабелюк 2007, 3–5).

Враховуючи те, що «текст – це культурна полісемія», О. Бабелюк детермінує також принцип амбівалентності в художніх текстах. Він базується на принципі мовної гри значеннями, який реалізується за допомогою трьох основних складників:

- афективного (одне й теж уявлення про зображувані події одразу супроводжується приємними і неприємними відчуттями);
- когнітивного (одночасне співіснування протилежних думок автора, персонажа, читача);
- амбітендентного (висвітлення подвійності в перцепції рухів, дій та вчинків персонажів, і власне автора) (Бабелюк 2007, 3–5).

Амбівалентність в контексті літературознавчого аналізу тексту можна розглядати в трьох аспектах:

- наративному – автор знищує межі між реальними та вигаданими світами;
- семантико-граматичному – в разі навмисного вживання мовних одиниць різного статусу з усіма можливими асоціативними зв'язками (створення нетрадиційних метафор тощо);
- композиційно-стилістичному – передусім за допомогою введення таких прийомів, які на мовному рівні відтворюють роботу неадекватної свідомості й формують ефект оманливого очікування (Бабелюк 2007, 3–5).

Психоемоційна діяльність людини, її емотивна сфера впливають на сприйняття твору в цілому, тому амбівалентність можна розглядати не лише як неузгодженість у сприйнятті художніх образів, а й як суперечність в їх висвітленні. Дуже часто елементи амбівалентності є характерними особливостями еміграційної літератури. Відмінне світобачення, прояв певних стереотипів у поглядах на дійсність, на сутність мистецтва й роль письменника у літературному процесі мають вагомий вплив на художні твори авторів-емігрантів, у свідомості яких існує взаємодія двох різних культур.



Яскравим прикладом є творчість канадського письменника Дж. Риги. В романі «Голодні гори» митець висвітлює проблеми канадського суспільства 1950-х рр. через призму амбівалентності, психологічного прийому, який дозволяє на мовному рівні відобразити двозначність дій героїв, їх прагнень та переконань, виявляючи роль образів-символів у поступовій еволюції особистостей.

Дж. Рига – канадський поет, прозаїк, драматург. Майбутній письменник народився в сім'ї українських емігрантів, змалечку розмовляв українською, англійську почав вивчати лише у школі. З тринадцяти років був змушений працювати. Лише перемога в письменницькому конкурсі дозволила митцеві відкрити свій талант для світу. Складне дитинство, постійна робота на фермерському господарстві, загальна атмосфера в родині глибоко відобразилися на творчості Дж. Риги, зумовили полісемію відчуттів та неоднозначне ставлення до всього, що о точує. Роботи митця збагатили як канадську, так й українську літературу, піднімаючи багато проблем соціальної тематики. Дж. Рига є автором ста дев'яноста п'єс, двох кантат, п'яти сценаріїв до фільмів, збірки віршів та кількох романів. Його твори багатогранні, саме тому вони мають багато поціновувачів як у франкомовному Квебеці, так і на теренах України.

Роман «Голодні гори» – маніфестація сили людського духу, водночас картина суспільства, здатного все занапастити. Осиротілий нащадок бідної сім'ї емігрантів, яким нехтує навіть сільська громада, підліток Сніт утікає з інтернату. Єдиною родичкою, до якої повертається юнак, є тітка Матильда, що живе в занедбаному будинку та зовсім не доглядає за землею й худобою. Незважаючи на ворожість місцевих, Сніт вирішив урятувати сімейну власність, приймаючи небезпечний союз із другом дитинства, простим самогонником Джонні.

Сніт та Джонні – люди зі схожим минулим, але діаметрально протилежним майбутнім. Вони постійно шукали можливостей покращити своє складне, злиденне життя, але по-різному їх

*В романі «Голодні гори» митець висвітлює проблеми канадського суспільства 1950-х рр. через призму амбівалентності, психологічного прийому, який дозволяє на мовному рівні відобразити двозначність дій героїв, їх прагнень та переконань, виявляючи роль образів-символів у поступовій еволюції особистостей.*

реалізували. Сніт – глибинна особистість, людина, наповнена духовними цінностями, прагне стерти всі стереотипи щодо своєї родини, позбутися постійного негативного порівняння з батьком, довести, що його перебування в цьому світі не є даремним. Амбівалентність в образі Сніта полягає в різношановому зображенні протагоніста на початку та вкінці твору, що відповідно визначає відмінність сприйняття героя читачем. На перших сторінках Рига описує хлопця як нащадка родини Мандолінів. «*The people here, they didn't want much to do with us. We were different somehow – the Mandolins. All the Mandolins were talked about*» (Ryga 1974, 37). Його минуле темне та незрозуміле, суспільство не сприймає Сніта, не дає йому шансу виправити помилки батьків. «*That boy can't stay here now. We don't know what he'll do. It's in his blood. Like father, like son*» (Ryga 1974, 34). Суперечності сприйняття головного героя оточенням поступово зникають, коли хлопець попри всі перешкоди намагається відродити занедбану оселю та землю родини, хоча більшість дій юнака довго залишалися сумнівними. Лише тітка Матильда, хоч і не може допомогти Снітові матеріально, постійно підтримує юнака духовно, тому що одразу розгледіла його справжню сутність. «*You feel the world different, Snit. It's the way you feel things*» (Ryga 1974, 49). Автор детермінує образ Сніта, протиставляючи його людям вищого соціального статусу, але нижчого рівня морального розвитку, нечисельній частині населення 1950-х р. Канади, яка вагомо впливала на життя тогочасної країни.

Джонні – антагоніст Сніта. Для юнака понад усе – матеріальні цінності, гроші, котрі він здобуває, нелегально продаючи самогон. Джонні – приклад того, як життя може переписати щирі мрії, занепасти особистість, попри поривання до кращого. «*I need to get out of here. I need some place, where I don't have to sleep with my eyes open*» (Ryga 1974, 92). Алкоголізм батька, невизнання світом, покладання на власні ілюзії стали причинами духовного занепаду хлопця. «*All or nothing, Snit. That's what I see around me. I got no love from no one and no one's got love from me*» (Ryga 1974, 126). Дж. Рига в образі цього персонажа показує вищу стадію амбівалентності, погіршення внутрішнього психічного конфлікту, що виникає під час зіткнення суперечливих знань, ідей, переконань, поведінкових установок й призводить до когнітивного дисонансу. Як наслідок, герой має відчуття

неповноти власного життя, яке спровокувало низьку самооцінку, значний стрес, викликало агресію – Джонні вбив продавця місцевої крамниці, а згодом прийшов «забрати життя» свідка свого злочину, єдиного вірного друга Сніта. Амбівалентне зображення образу Джонні дозволило автору детально показати поступову деградацію героя, який відкидає можливість однозначного сприймання цього образу читачем у фіналі твору, але дозволяє чіткіше усвідомити образ Сніта, котрий не пішов на злочин, хоча також відчував тиск суспільства й був нездатним за короткий період часу змінити своє скрутне становище. *«But bad times don't make people mean. The bad ones, they start opening»* (Ryga 1974, 102).

Допоміжним засобом протиставлення психології героїв є опис основних методів заробітку хлопців: Сніт обробляє землю, намагається заробити на життя тяжкою фізичною працею, розглядаючи свої дії в довготривалій перспективі, він продає самогон лише через тимчасову нестачу коштів, не маючи наміру робити це довго; Джонні надіється, що продаж самогону принесе йому багато грошей, він навіть підсвідомо не бачить себе в іншій сфері, виключає можливість невдачі, тому й реагує агресивно, коли продумана ним схема продажу зазнає краху. Джонні своїм «бізнесом» прагне помститися суспільству, і лише Сніт розуміє, що такі дії ніколи не будуть виправданими. *«What's your way? Poisoning people and hating them? And it comes back on you, they are beating on you. And like that, everyone's against each other. And for what?»* (Ryga 1974, 163). Такі бінарні опозиції дозволяють автору детальніше відобразити трагедію особистості з обмеженим світобаченням, амбівалентним, несталим розумінням можливостей свого розвитку.

Усі події роману відбуваються на північному заході Канади, в місцевості зі звивистими пагорбами, виступами канадського кристалічного щита, що утворюють розколини в земній корі на кшталт гір. Образ *gip* у творі також є амбівалентним і полісемічним. Дж. Рига надає йому символічного значення, тож гори стають не лише свідками вчинків головних героїв, а й чинниками, які впливають на дії людей. Завдяки цьому образу письменники, зазвичай, втілюють ідею духовного піднесення, певної величності. Натомість Дж. Рига використовує гори як символ протистояння між вищим і нижчим рівнями землі, між

*Роман «Голодні гори» –  
маніфестація сили  
людського духу,  
водночас картина  
суспільства, здатного  
все занепасти.*

добром і злом, між благородними поривами людини та неприємностями, які не дозволяють їх реалізувати, між темрявою буденності й світлом справжнього життя. Цей образ по-різному впливає на головних героїв. Для Сніта гори стають джерелом натхнення, силою, що не дозволяє йому зійти з правильного шляху, який він шукав, і за який борювся все своє свідоме життя. Джонні вбачає в горах символ приреченості власного буття, що також було зруйноване під впливом зовнішніх чинників. «*Do you ever feel like from the start you were made for nothing? Like you were a mistake*» (Ryga 1974, 54). Мотив відчаю та безвиході є наскрізним в романі. Це зумовило назву твору «Голодні гори», форми рельєфу, що ніби поглинають усіх, хто не досягнув вершини, а так і залишився біля підніжжя.

Для Дж. Риги образ *gip* означає урок життя. Гори виховують особистість. Тільки в таких екстремальних умовах можна розпізнати справжні людські якості: доброту й сміливість, відданість і силу, розум і вміння прийти на допомогу. Всі ці характеристики під час сходження на вершину набувають особливої цінності, під час падіння втрачаються назавжди. Автор реалізує власну концепцію амбівалентності в образі *gip*, яка полягає в множинності протилежних почуттів та у суперечності в діях персонажів за схожих обставин.

Отже, амбівалентність є однією із властивостей особистості, що впливає на поведінку людини в усіх сферах життєдіяльності, зумовлює суперечливе ставлення до об'єктів навколишньої дійсності. Це явище може бути як гармонійним, так і деструктивним, що є наслідком плюралістичної складності життя. Розвиток поняття *амбівалентності* в психології призвів до поширення дослідження цього феномену в інших науках, зокрема у літературознавстві та лінгвістиці. Детальний аналіз художніх текстів дозволив науковцям простежити особливості психологічного портрету героїв творів та визначити основні риси характеру протагоністів, зображених через призму амбівалентності. Авторська концепція цього феномену також часто реалізується у використанні амбівалентних образів-символів, котрі стають важливими складовими елементами твору. Яскравим прикладом є роман Дж. Риги «Голодні гори», в якому письменник використовує амбівалентність як психологічний прийом, завдяки якому читач може простежити еволюцію головних героїв та поступові зміни у власному сприйнятті протагоністів.

Здійснення концептуального аналізу творів інших зарубіжних письменників у перспективі дасть можливість глибше вивчити особливості змальовування амбівалентних особистостей, образів-символів в літературі та особливості авторської вербалізації суперечливих понять. Таке дослідження дозволить краще пізнати мову та її зв'язок з мисленням та культурою, простежити свідомі зміни у середовищі, в якому створюється твір.

- Бабелюк, Оксана. 2007. «Когнітивні та лінгвістичні принципи побудови постмодерністського тексту в сучасній науці (на матеріалі американських постмодерністських оповідань)». *Записки з романо-германської філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова*. 19: 3–5.
- Блейлер, Эйген. 2001. *Аффективность, внушение, паранойя*. Москва: Центр психологической культуры.
- Демьянов, Юрий. 1999. *Диагностика психических нарушений: Практикум*. Санкт-Петербург: МиМ, Респекс.
- Денисова, Тамара. 2002. «Коротко про історію та теорію постмодернізму». *Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання: Матеріали семінару*. Миколаїв: Вид. МДГУ ім. Петра Могили.
- Дюркгейм, Эмиль. 1995. *Социология. Её предмет, метод, предназначение*. Москва: Канон.
- Зелінська, Тетяна. 2005. *Амбівалентність особистості: шлях до гармонії чи душевного болю*. Черкаси: Сан.
- Кирий, Виктор. 2009. *Амбивалентные системы: философия, теория, практика*. Иркутск: Изд-во ИрГТУ.
- Короленко, Цезарь Дмитриевич, Нина. 2000. *Социодинамическая психиатрия*. Москва: Академический Проект, Екатеринбург: Деловая книга.
- Лук'яненко, Тетяна. 2003. «Психологічні особливості прояву амбівалентності особистості в ранньому юнацькому віці». Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова.
- Скопненко, Олександр. Цимбалюк, Тетяна. 2006. *Сучасний словник ініціативних слів*. Київ: Довіра.
- Merton, Robert. 1976. *Sociological Ambivalence and Other Essays*. New York: Free Press.
- Ryga, George. 1974. *Hungry hills*. Talonbooks.

# ПІСЛЯСЛОВО

Авторський колектив прагнув охопити багатомірність суспільно-політичних, культурно-освітніх та філологічних канадознавчих студій. Однак тему не вичерпано, сподіваємося, буде продовжено в наступних виданнях, вибудуваних на цьому почині.

Канадські студії в соціально-політичній сфері завжди актуальні, адже Канада відіграє провідну роль у світовій політиці, входить до семірки економічних і соціально прогресивних лідерів світу, є надзвичайно популярною в контексті імміграції. Канада сьогодні – один з найважливіших стратегічних партнерів України. Розвиток українсько-канадських зв'язків відображає 125-літню історію відносин двох країн. Канадський досвід політичної гнучкості, економічних переваг, здобутків у мовній та імміграційній політиці, трактуванні меншин, гендерної рівності тощо – безцінні для України. Тож глибокий аналіз досвіду внутрішньої й зовнішньої політики Канади, сучасного політичного дискурсу країни є необхідним для української спільноти, поряд із вивченням української діаспори та канадського українознавства (англ. *Ukrainian Canadian Studies*).

Українсько-канадські культурно-освітні студії надзвичайно перспективні, адже Канада відома своєю відкритістю, багатокультурністю і двомовністю, високим рівнем життя й освіти, приваблює молодь зі всього світу своїми здобутками у галузі освіти. Найбільш актуальними є дослідження, присвячені корінним народам Канади. Вивчення канадської мовної картини світу, світоглядних чинників формування інуктитуту та сучасних викликів мові канадських інутів повинне знайти своє продовження в наступних працях.

Українсько-канадські філологічні дослідження не лише дають змогу здійснити системний аналіз мовної ситуації та комунікації в Канаді, а й сприяють аналізу мовних явищ, які є відображенням становлення канадської державності, національної свідомості та багатокультурності суспільства в цілому, а також висвітлюють проблеми імміграції, традиційні моральні цінності, що потребують опрацювання в майбутньому. Англійська література Канади, праці канадців українського походження досі залишаються практично невідомими як літературознавцям України, так і широкому загалу.

Що ж, *To be continued...* , або *Далі буде...*

## **Серія «Канадознавство»:**

### **1. Україна – Канада: сучасні наукові студії [Текст]: кол. моногр. у 3-х кн.**

*Кн. 1 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph [Text]: in three books. Book 1. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 132 с.*

*Кн. 2 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studios: Collective Monograph [Text]: in three books. Book 2. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 132 с.*

*Book 3 = Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph: in three books. – Lutsk : Vezha-Druk, 2018. – 108 p.*

### **2. Україна – Канада : матеріали I Міжнародного науково-практичного конгресу з канадознавства (21–21 червня 2018 року, м. Луцьк, Україна)**



*Україна – Канада : матеріали I Міжнародного науково-практичного конгресу з канадознавства (21–21 червня 2018 року, м. Луцьк, Україна) = Ukraine – Canada: the Materials of the First International Scholarly and Practical Congress on Canadian Studies (June 21–24, 2018, Lutsk, Ukraine). – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). – Об'єм даних 6,24 Мб.*

### **3. Канадознавство: суспільство, культура, мова кол. моногр.**

*Канадознавство: суспільство, культура, мова кол. моногр. = Canadian Studies: Society, Culture, Language [Text]: Collective Monograph. – Луцьк : Вежа-Друк, 2019. – 152 с.*

*Наукове видання*

**Авторський колектив:**

Наталія Гошилик  
Мар'яна Себій  
Ірина Братко  
Тетяна Білушак  
Наталія Одарчук  
Тетяна Мірончук

Світлана Гончарук  
Людмила Марчук  
Ірина Калиновська  
Галина Бачинська  
Оксана Вербовета  
Валерій Полковський

Ірина Кобякова  
Світлана Швачко  
Наталія Єфремова  
Еліна Коляда  
Леся Малімон  
Діана Лепка

**КАНАДОЗНАВСТВО:  
суспільство, культура, мова**

*Колективна монографія*

Вступне слово та післяслово  
*Ірина Калиновська, Валерій Полковський*

Літературний редактор  
*Наталія Благовірна*

Ілюстрації  
*Анастасія Малімон*

Керівник авторського колективу  
*Ірина Калиновська*  
(*Центр канадознавства Східноєвропейського національного  
університету імені Лесі Українки*)

